

İDARE DERGİSİ

İÇİŞLERİ BAKANLIĞINCA ÇIKARILIR

YIL: 24

OCAK – ŞUBAT, 1953

SAYI: 222

İÇİNDEKİLER

TETKİKLER:

Sayfa

Muhtelif Memleketlerde Şehircilik	Vefik KİTAPÇIOĞLU	1
Yabancı Dil İmtihanı ve Sağladığı Haklar	Ali KÖSE	14
Sulama Sularımızın Hukukî Bünyesi	Osman MERİÇ	22
Devlet Esas Teşkilât Rejiminin Kaynağı	Bahri SAVCI	30
Köy	M. SAVECÎ	69

TERCÜMELER:

İsrail Devletinin Göç Politikası	N. ROLLAS	84
Parisin Hususî Kanunî Rejimi	Münif SERAV	100

İDARİ COĞRAFYA: *

Ankara Merkez İlçesi İdarî Coğrafyası (Devam) ...	N. İ.	116
---	-------	-----

KARARLAR:

Belediye Başkan ve Meclisi Üyelerine Verilecek Yolluk		144
---	--	-----

ABONE BEDELİ

Türkiye için yıllıkı: 500 kuruş.

Yabancı memleketler için yıllıkı: 750 kuruş.



Abone bedelinin gönderilmesi şekli:

A — Türkiye’de:

Bulunulan yerin malsandığına tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Hasılatı müteferrika makbuzu) aynen ve taahhütlü bir mektupla :

İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğü - Ankara

adresine gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzuhal puluna tâbi tutulmalıdır.)

B — Yabancı memleketlerde:

Abone bedeline, makbuz pulu için 4 kuruş eklendikten sonra hasıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukardaki adrese gönderilmelidir.



YAZI İŞLERİ

İdareyi ilgilendiren mevzularda hazırlanacak etütler kabul olunur.

Gönderilecek yazıların iki nüsha olması ve 20 - 25 sahifeyi geçmemesi, makinada seyrek satırla yazılmış olması ve yarım sahifeyi geçmiyen ayrıca bir de özü bulunması lâzımdır.

Yayınlanan yazıdaki fikir ve mütalâalar, yazı sahiplerine aittir.

Dergiye dercolummayan yazılar iade edilmez.

Yazı işleri için **İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğüne müracaat edilmelidir.**

Sahibi : İçişleri Bakanlığı

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Mesul Müdür: **Sıtkı TUGAL**

TETKİKLER

MUHTELİF MEMLEKETLERDE ŞEHİRCİLİK

Toplayan : Vefik KİTAPCIĞİL

I — GİRİŞ

Şehirciliğin muhtelif memleketlerdeki gidişini ve ilerleyişini takip etmek bu mevzuda çalışanlarımız için faydasız olmaz. Bugün dünya çapında adı ve yeri bulunan yeni bir çalışma sahasının yabancı memleketlerdeki ele almış tarzı muhakkak bizim memleketimiz için ibret alınacak safhalar arzedecektir. İlgililerin bu çalışmalardan edinecekleri malûmatın yurdumuzdaki faaliyetlere aksi bu sahada bizi de bir nebze ileri götürmeye yarar kanaatindeyiz. İşte bu düşüncelerle şehircilik sahasında muhtelif memleketlerin faaliyetlerine, teferruata girmeden, kısa bir göz gezdirmek istiyoruz.

Tetkikimizi, memleketleri kıtalar itibarile ele alarak yapacağız. Evvelâ Avrupa memleketleri, sonra Amerika, Asya, Afrika ve Avusturalyadan bahsedeceğiz. En nihayet Türkiye'ye temasla mevzuu neticelendireceğiz.

II — AVRUPA

Şehircilikten nasibini alan veya almak üzere bulunan memleketlerin ekserisi Avrupadadır. Bunları teker teker tanımaya çalışalım.

A — Fransa :

Fransa, değişik karakter ve hususiyetler gösteren bir araziye ve iklimle sahip olan bir memlekettir. Burada nüfusun dağılışı şehircilik bakımından en uygun tarzdır. Halkın meslek ve sanat özelliklerine göre yerleştikleri şehir ve kasabalar, sâkinlerinin şehircilik bakımından ihtiyaçlarına tamamen cevap vermektedir.

Fransada meskûn mahallerin hemen hepsinin mahallî belediyeler veya hükümet vasıtasıyla amenajman plânları yaptırılmıştır. Güzelleştirme projeleri devamlı etüt halindedir, ikinci Dünya Harbinden sonra, harap olan şehir, kasaba ve köylerde bu yoldaki çalışmalar daha büyük bir hız almıştır. Yeniden inşa projeleri ve amenajman plânları ikmal edilerek bir taraftan hükümet yardımı ile diğer taraftan mahallî imkânlarla faaliyete geçilmiştir. Şehircilik bakımından yani meskûn mahallerin düzenlenmesi bakımından Fransa'da bir kalkınma mevcuttur. Şehirlerin, kasabaların ve köylerin şehircilik cephesinden göz önünde tutulacak ana meseleleri, Fransada şöyle hülâsa edilmektedir: a — Sağlık ve konfor meselesi; b — Seyrüsefer mevzuu; c — İçti-

Kantonların ekserisinde çok muvaffak olmuş eserler mevcuttur. Şehirlerin kuruluş ve inkişafında ikamet, ticaret, sanayi ve sair mıntakalara riayet edilmekle beraber binaların yükseklikleri, cephe şekilleri gibi inşaat tarzları ve estetikleri üzerinde kantonların büyük titizlikleri vardır. Her mıntaka için kabul edilen şehircilik prensipleri olduğu gibi tatbik edilmektedir. Meselâ bahçeli münferit evlere ait mıntakada bitişik ev, bitişik ev mıntakasında münferit ev yapmak mümkün değildir.

İsviçrede şehirlerin genişleme ve İslah plânları mahallî belediyelerin ve halkın mali iştirakile hazırlanıp tatbik edilmektedir. Halktan ilgili bulunanların âmm müesseseleriyle bu husustaki iş birliği çok enteresandır. İsviçre Şehirciliğinin bütün hususiyeti buradadır.

E — İtalya :

İtalya Roma medeniyetinin beşiğidir. Bu itibarla asırlarca Avrupanın ve Dünyanın kültür ve sanat merkezi olmuştur. Daha o zamandan şehirlerin tanzimine, İtalyanın güzelliklerinin kıymetlendirilmesine çalışılmıştır. Fakat programlı bir şekilde şehircilik çalışmalarına 1922 den sonra girişilmiş ve güzel eserler meydana getirilmiştir.

İtalyan şehirciliği üç esaslı prensipten mülhem olmuştur: 1 — Dünya turistlerini çeken tabiat güzelliklerini muhafaza etmek, 2 — Fakir ve orta halli halka ucuz evler temin etmek, 3 — Memleketin başlıca merkezleri arasında ucuz ve kolay irtibatı sağlayan seyrüsefer şebekesini kurmak..

Faşist idaresi bu prensiplerin tatbikatını temine çalışarak büyük Roma ananesine modern teknik ve ihtiyaçların icaplarını eklemeyi bilmiştir. Faşist rejimi en haklı hususi menfaatları hiçe sayarak âmm menfaatını tahakkuk ettirmeğe çalışmıştır. 1931 de teşekkül eden (Kurulmuş Binalar Milli Faşist Federasyonu), binaları cemiyetin müşterek malı olarak ilân etmiştir. Bunlar mülk sahiplerinin tam tasarruf haklarını tanımamışlardır. Koyulan birçok takyidatla, fertlerin mağdur edilişlerine kıymet vermeden mamur şehirler meydana getirilmiştir. Birçok şehirler yanında yeniden ıslah edilen Roma'nın ve Pontin bataklıkları üzerine kurulan şehirlerin şehircilik bakımından kıymetleri emsalsizdir.

İtalyanın İkinci Dünya Harbinden sonraki şehircilik çalışmaları tamamen başka yoldadır.

F — Almanya :

Almanya, tabii arızalan bakımından farklı mıntakalara ayrılır. Bu hususiyetine ilâveten Almanyanın tarihte küçük devletlere ayrılması ve bunların tekrar birleşmelerine sahne olması, Almanların düzen ve disiplin düşkünü bulunmalarına rağmen şehircilikte yeknesak ve tam bir mevzuata sa-

hip olamamalarını intaç etmiştir. Bununla beraber şehircilikte mühim esaslar vazeden kanunları eksik değildir. Meselâ, ikametgâha tahsis edilen sahaların amenajmanına, inşaat yerlerini parçalara ayırmaya, âmme müesseselerine ait yerlerin tesbitine dair eski kanunlarla, binaların şekillerine, ucuz evler inşasına, hükümetin inşaatı tanzim etmesine dair yeni kanunlar bu meyandadır. İşaret edilen muhtelif kanunlar Almanyanın bütün şehircilik meselelerini ele alacak umumî bir mahiyette değildir. Fakat bilâhare neşredilen kanunlarla mintakavi amenajman plânları tanzimine başlanmış, ilk defa Berlin şehri ve civarı ele alınmıştır... Bir kanunla bütün memleketteki inşaatın mimari özellikleri, estetiği hükümet tarafından kontrol edilmiş, hattâ kullanılan inşaat malzemesine kadar tahditler konulmuştur. Şehirlerde beş bölge esası kabul edilerek; idare mintakası, mesken mintakası, iş ve ticaret mintakası, serbest mintaka birbirinden ayrılmıştır. Şehirlerin hususiyetlerine göre bu mintakalar ad değiştirmektedir. Meselâ sanayi şehirlerinde sanayi mintakası gibi.. Bu bölgelerin her biri için bina yüksekliği, kat adedi, inşaat sahası, bu sahaların genişliği, oturacak aile adedi, boş sahalar tesbit edilmiştir.

G — Polonya :

Polonya asırlar boyunca uğradığı istilâ ve taksimler dolayısıyla şehircilikte yeknesak bir inkişaf gösterememiştir. Arazisinin üç memleket arasında parçalanması ve uzun müddet bunların elinde kalması yüzünden birbirinden farklı mevzuata tâbi tutulmasını intaç etmiştir. Avusturya kısmında kalan Polonyada binalara ve yollara ait bazı prensipler kabul edilerek tatbik edilmiştir. Prusya'ya ait kısımda amenajman plânlarının yapılması kanunen mecburi tutulmuş ve nizami hükümler konulmuştur. Rusyada kalan kısımda ise şehircilik sahasında kati hiç bir hüküm kabul edilmemiştir. Umumi Harbten sonra Polonya tamamîyetine kavuşunca şehirciliği ilgilendiren mevzuatını birleştirmiş ve tatbikatına girişmiştir. Kabul edilen esaslar şunlardır: Nüfus kesafeti olan yerlerin umumi amenajman plânlarını yapmak, mahallelerin tafsilâtı plânlarını hazırlamak, birbirine yakın şehir ve kasabaların müşterek mintaka plânlarını tesis etmek, şehirlerde inşaat mahallerinin ifrazını yapmak, gayrı sıhhi semtleri ıslah etmek gibi.., şehircilikte atılan bu adım güzel eserler vermiştir: Varsovie, Lodz, Posen gibi... Fakat İkinci Dünya Harbi ile bu hamle yine ileri varamadan akim kalmıştır. Bugün Polonya eski kararsız ve bahtsız günlerine avdet etmiştir.

H — İsveç :

İsveç milleti kültür ve sanatta tarihin muhtelif devirlerinde mühim roller oynamıştır. Mimaride İsveç sanatı güzel eserlerde zarif ve üstün örnekler vermektedir. Şehirciliği bu bakımdan ilerdedir. Bu sahada noksansız bir

mevzuata sahiptir. İsveçte şehirler bütün modern imkânlar düşünülerek kurulmakta ve genişletilmektedir. Şehirlerde seyrüsefere müsait sahaların geniş bırakılmasına, boş sahalara, oyun ve spor mahallerine ehemmiyetli yer verilmiştir. Şehirlerin inkişafında yerleri kıymetlenenlerin yapılan yeniliklere mali iştirakleri, çalışmaları daha ziyade kolaylaştırmaktadır.

I — Norveç :

Norveç, dağlık ormanlık bir sahil memleketidir. Geniş arazisine rağmen nüfusu pek zayıftır. Buna da sebep hicretlerdir. Norveç nüfusunun artması halkın memleketine bağlanması ve daha müreffeh yaşaması için Norveç Hükümeti şehircilik meselelerinin tetkikine büyük ehemmiyet vermiştir. Şehircilik çalışmaları millî, mıntakavi ve mahallî olmak üzere üç cepheden ele alınmıştır. Millî amenajman plânlarında demir yolları, kara yolları, hidroelektrik santralleri, ziraî bölgeler ve orman sanayi merkezleri, deniz avcılığı limanları tesisi gibi ehemmiyetli mevzular vardır. Mıntaka plânları da inkişafa müsait bölgeleri, bunların dinlenme ve sayfiye yerlerini ele alarak sahille, sahile muvazi ormanlık yüksek meskûn mahalleri birbirine yaklaştırmaya çalışmaktadır. Mahallî gayretler ise şehir ve kasabaların kendi bünyeleri içinde tanzimi işinden ibarettir.

J — Rusya :

Rusyada meskûn mahallerin tanzimi işi içtimai teşkilâtına muvazi olarak yürümektedir. Hiçbir memleketin idaresine benzemeyen sosyalist rejim şehircilikte de kendine has tarzı bulmuştur, Yeni rejim eski idareyi nasıl yıkmışsa, şehircilikte de aynı prensibi takip etmiştir. Böylece sosyalist şehirler kurma yolu tutulmuştur. Birbirine benzeyen aynı tipte büyük mahalleler inşa etmek, halkın zihnine modern eserleri zorla aşlamak gibi tuhaf bir siyaset takip edilmektedir. Esasen hususî mülkiyetin tamamen ilgası yüzünden, şehircilik mevzuatının tatbikatında hiçbir engelle karşılaşılmamaktadır. Başta Moskova olmak üzere, Rusya şehircilik icaplarına kendi gidişleri içinde uymaya çalışmaktadır.

K — Romanya :

Romanyada bir kanun şehir, kasaba ve köylerin amenajman plânlarının yaptırılması mecburiyetini koymuştur. (Yüksek Teknik Meclis) namındaki bir heyet memleketin şehircilik meselelerde meşgul olmaktadır. Ayrıca turistik yerlerin, deniz hamamlarının ve mesire yerlerinin amenajmanına ait bir kanunla tarihî abideleri himaye eden bir kanun mevcuttur. Gayretleri küçük olmakla beraber Romanya şehircilikte ileri sayılabilir.

L — Yunanistan :

Şehircilik Yunanistanda kati prensipleri ve umumi kanunlarla yapı-

miş değildir. Münferit ve mahallî mahiyetteki tatbikatı mevcuttur. Bu da tatmin edici sayılamaz.

M — İspanya :

1924 Belediye Kanunile ortaya konulan şehircilik prensipleri İspanyada 1927 de İnşaat Kanunile son şeklini bulmuştur. Konulan esaslara göre Madrid ve Barselona şehirlerinin tanzimi, 60 - 100 metre genişliğindeki ağaçlandırılmış büyük yolların açılması İspanya şehirciliğinde birer hamledir.

III — ŞİMALÎ AMERİKA

16 ncı asırdan itibaren Fransız, İngiliz ve Hollandalıların ticarî maksatlar için hususî teşebbüsler neticesinde yerleştikleri bu belde gayet iptidai ve dağınık bir yerli halka sahipti. O tarihlere kadar medeniyetten haberdar olmıyan bir memleket bu üç milletin ve bilhassa Fransız ve İngilizlerin tesiri altında gelişmeğe başladı. Şehircilik mevzuunda da böyle oldu. Yerli halkın son derece iptidai şartlar altında bulunuşları yüzünden Şimalî Amerikanın şehircilik bakımından inkişafında en küçük bir yardımları ve izleri olmadığı gibi, engelleri de bulunmamıştır. Binaenaleyh şehircilik sahasında Şimalî Amerikada atılan adım Fransızlara ve İngilizlere aittir. İlk şehircilikleri de bunların damgasını taşımaktadır. Ancak millî bir şuur doğmaya başladıktan sonradır ki kendi güzel buluş ve görüşleri ile bugünkü şehircilikleri meydana gelmiştir.

Şimalî Amerikada, Birleşmiş Milletler ve Kanadayı göreceğiz.

A — Birleşmiş Milletler :

Birleşmiş Milletler Amerikasında milleti teşkil eden İngiliz, Alman Fransız ırklarının temerküz ettikleri merkezlerle göre şehircilikte bir dağınıklık mevcuttu. Şehirlerin inkişafında rahatlık, güzellik ve sıhhiyik Amerikanın sanayi, ziraat ve ticaret hayatındaki ilerlemesi nisbetinde artmamıştı. Bu endişe Amerikan milletinin kaynaşıp tam bir millî teşekkül halini alıncaya kadar devam etti. Nihayet iki mühim prensiple bugünkü Birleşmiş Milletler şehirciliği doğdu. Bu prensiplerden biri, şehirleri muntakalara ayırmak ve bu işi tam bir disiplinle tatbik etmek, diğeri insan hayatına lüzumlu olan nebat, ziya ve havayı temin eden boş ve ağaçlı sahaları ikametgâhlar arasında bırakmaktır. Amerikada bu iki prensibin tatbiki seyrüsefer sistemini yeniden ele almak mecburiyetini doğurmuştur. Çünkü umumi ve hususî vasıtaların durmadan çoğalması, mevcut şebekenin kâfi gelmemesini intaç etmiştir. Birinci prensibin tatbiki şehirlerin genişlemesini, düz zaviyeli çizgiler yerine çapraz hatlar geçirilmesini temin etmiştir, ikinci prensiple geniş ağaçlı yollar, oyun ve spor sahaları kurulmuştur.

Amerikan şehircileri yalnız bu iki prensibin tatbikatı ile meşgul değil-

dirler. Şehirciliğin bütün mevzularında çok ilerdedirler. Eserlerinde tam bir üstünlük vardır.

Şehircilik bakımından Amerikada 47 devlete tatbik edilen müşterek bir kanun yoktur. Herbiri muhtar olarak hareket eder. Mahallî teşekküller bu meselelerle meşgul olurlar. Fakat devletlerin birçoğunda şehircilik meseleleri hükümetin elindedir. Bu sayede ehemmiyetli eserler meydana getirilmiştir. 1923 de çıkarılan bir kanunla halkın isteği ile hükümete (Mıntaka Amenajman Plânları Yaptırma Komisyonları) teşkili salahiyeti verilmiştir. Bu komisyonlar marifetile verimli faaliyetler elde edilmiştir. Son yıllarda bilhassa âmme menfaatlarını ilgilendiren eserler üzerinde hükümetle hususi teşebbüslerin iş birliği kayda değer. Amerikanın büyük şehirlerinde sokakları dar geçitler haline getiren (Yüksek binalar - Gratte - Ciel) şehircilik bakımından tenkit edilecek tesislerdir. New - York'da aynı hatanın tekrar edilmemesi için nizamlar konulmuştur. Amerika şehirleri arasında hususiyet arzeden şehir Washington'dur. Washington, evvelce plânı tanzim edilerek bu plâna göre kurulan yegâne Amerikan şehridir. Diğer şehirler, şehircilik bakımından bilâhare ehemmiyetli değişikliklere maruz kalmışlardır.

B — Kanada :

Kanadanın keşfi ile üzerindeki yerleşme çok uzun bir maziye dayanmadığı için şehircilikte umumi ve geniş bir tatbikata tesadüf edilemez. Burası evvelâ Fransızların, sonra İngilizlerin elinde bulunmuş olmakla bu iki tesir altında şehircilikte de onların hususiyetlerini taşımaktadır. Hemen bütün şehirlerinde bu iki memleketin şehircilik görüşü örneklerini vermiştir. Kanadada zamanla teşekkül eden yeni millî görüşle kendine mahsus buluşları eserler halinde meydana koymaya başlamıştır. Bu üç tesiri Quebec, Montreal, Ottawa'da ve diğer şehirlerde görmek mümkündür.

Kanadayı teşkil eden 9 eyaletin her birinde birbirinden farklı şehircilik kanunları mevcuttur. Bunların ekserisinde kurulmuş şehircilik komisyonları tarafından amenajman plânları tanzim edilmekte ve şehircilik işleri yürütülmektedir. Kanada şehirciliğinde göze çarpan mühim bir hususiyet, büyük parkların ihdası, ağaçlıklı geniş sahaların meskûn mahaller arasında muhafaza edilmesidir.

IV — MERKEZÎ VE CENUBÎ AMERİKA

Merkezî ve Cenubi Amerikada, Şimali Amerikanın aksine olarak Avrupalıların akınından evvel kurulmuş bir medeniyet ve oldukça ehemmiyetli meskûn mahaller göze çarpıyor. Bilhassa Meksika ve Peruda güzel örnekler bulunuyor. İspanyol ve Portekizlilerin istilâlarından sonra bunların tahriba-

tına rağmen yine kıymetli bazı eski tesislerin muhafazası mümkün olmuştur.

A — Meksika :

Meksika 1529 da İspanyollar tarafından istilâ edildiği zaman ileri bir medeniyete sahip durumda idi. Eskiden beri kurulmuş şehirleri ve güzel eserleri mevcuttu. İspanyollar bunların hepsini tahrip ettiler. Bugün bu eserlerden geride kalan mahdut bir kaç eser titizlikle muhafaza edilmektedir. 1821 de Meksikanın istiklâlinin ilânından sonra meskûn mahallerin yeniden inşasına teşebbüs edilmiştir. İspanyolların terkettikleri geniş araziler millileştirilerek büyük inşaatlara girilmiştir. Düz zaviye teşkil eden plânlar değiştirilmeğe başlanmıştır... Şehirler sağlık şartları temin edilecek tarzda tâdile uğratıldı. Yabancı şehirciler davet edilerek yeni amenajman plânları yaptırıldı.

B — Brezilya :

Atlantik sahilinde çok arızalı bir mıntakaya ve içerde geniş düzlüklere Amazonla sulanan sahalarla sahip bulunan Brezilyanın değişik tabiatı şehircilik bakımından çeşitli çalışmalara yol açmıştır. Arızlı arazilerde, bataklıklarda, sahil ve limanlarda birbirinden farklı çalışmalar göze çarpmaktadır. Brezilya'da muhtelif şehirler arasında bilhassa hükümet merkezi olan Rio - de - Janeiro'nun emsalsiz bir kuruluşu vardır.

C — Arjantin ve Şili .

Arjantin şehircilikte Brezilyadan geri kalmamaktadır. Buenos - Ayres'in mükemmel bir şehir olarak durumu büyük bir hususiyet taşımaktadır. Şilide ise vaziyet her iki memleketten biraz daha farklıdır. Burası sık sık vukua gelen zelzelelerden zarar gören bir memleket bulunması dolayısıyla hususi bazı kanunların tatbikini zaruri kılmıştır. Mevcut kanun ve nizamlara göre muayyen tipte ve cinsi tesbit edilmiş malzemeler kullanılmak suretile inşaat yapılmaktadır. Yirmi binden yukarı nüfuslu bütün şehirlerin amenajman plânları yaptırılmıştır. Şehirlerin Sağlık şartlarını haiz olmaları, ticaret, sanayi ve ikamet merkezlerinin birbirinden ayrılması talimat ve nizamlarla tesbit edilmiştir. Binaların yüksekliği civarında bulundukları yolların genişliğinin bir buçuk mislini geçmeyecektir. Yollar havalanmaya ve güneşe müsait istikametlerden geçirilmektedir. 1,5 hektardan geniş bina blokları menedilmiştir. Meskûn sahaların % 30 unun yol ve meydan olarak bırakılması kabul edilmiştir. Caddelerin 20, Sokakların 10 metreden aşağı olmaması umumi bir nizam olarak konulmuştur.

V — ASYA

Asya şehircilik bakımından pek az eserler vermiştir.

A — Japonya :

Japonlar, âdet ve ananelerine derin ve samimi bir bağlılık muhafaza

ederken diğer taraftan yenilikten de uzak kalmak istemezler. Bu bakımdan Japonlar şehirciliğin yeniliklerine yabancı kalmak istememişlerdir. Umumî bir kanunla belediyelerin amenajman plânları yaptırmaları 1919 dan itibaren kabul edilmiştir. Bilhassa 1923 de vukua gelen büyük yer sarsıntısından sonra geniş imar hareketi baş gösterdi. Bu iş için hususi bir teşkilât kuruldu. Bu teşkilâtın üç uzvu vardı. Birincisi plân tanzim eden heyet, İkincisi mali imkânları sağlayan bir komite, üçüncüsü ise yıkık semtleri istimlak eden bir komisyondur.

Girişilen yeni faaliyetlerle, zelzeleye karşı mukavim, yangınlara karşı emniyetli binalar yapıldı. Bu esaslar dahilinde ve şehircilik bakımından ileri hareketler bilhassa Tokyoda kendisini gösterdi. Tokyoda şehrin merkezinde seyrüsefere geniş imkânlar sağlayan umumi bir şebeke ve bu şebekeyi dahili hatlara bağlayan tâli şebekeler yapıldı. 33 - 44 metre genişliğinde büyük caddeler, 11 - 22 metre genişliğinde tâli yollar açıldı. Şehirde ticaret ve sanayi mıntakaları ayrıldı. Büyük bahçeler tanzim edildi. Şehircilik sahasında diğer Asya memleketlerine nazaran Japonyada ileri çalışmalar kaydedildi.

B — Çin :

Çin, bildiği üzere çok eski bir medeniyete sahiptir. Bazı müellifler Çinde Milattan 27 asır evveline ait arşivler bulunduğunu iddia ederler. Yine bu zamanlara yakın tarihlerde mühim şehir ve limanlar bulunduğunu isbat ederler. Milattan sonra 4 üncü asrın başında şehirciliğe ait bazı nizam ve hükümlerin mevcudiyetine tesadüf ediliyor. Meskûn mahallerin mustatil veya kare şeklinde yapılması kabul edildiği görülür. Merkez resmî yerlere, onun etrafı da aristokrat ailelere tahsis edilmişti. Geri kalan halk civarda artan yerlere yerleşirdi. Evler umumi bir kaideye göre kapıdan sonra bir avlu, zemin kat ve birinci kaftan müteşekkil bir bina ve arkada bulunan bahçeden ibarettir. Bugün aynı şekilde bir çalışmaya maalesef tesadüf edilmemektedir. Ancak Avrupalıların meskûn bulundukları yerler ve mahalleler kendileri tarafından tanzim edilmektedir. Yalnız Pekin’de şehrin merkezindeki surlar ve etrafındaki duvarlar kaldırılacak bahçeler meydana getirilmiş ve şehre hava ile ziya kazandırılmıştır. Ayrıca seyrüsefer kolaylığı da sağlanmıştır. Çinin, Hollanda müstemlekesi halinde bulunan yerleri müstemleke eserlerini göstermektedir. Buralar sağlık esasları ve seyrüsefer bakımından tam tanzim edilmiştir.

C — Hindistan :

İngilizler Hindistanın şehircilik bakımından teşkilatlanmasına, çalışmışlardır. Fakat dilleri, dinleri, âdetleri birbirinden farklı bir memleket olan Hindistanda bu teşkilât kurulamadı. 1915 de Bombay hükümeti şehircilik üzerinde umumi bir kanun çıkardı. Bununla belediyelere amenajman plân-

ları yaptırmaları mecburiyeti konulmuştu. Aynı kanun ve tiplerini de tesbit ediyordu. Arsaların üçte ikisinden fazlasına inşaat yapılmaması, evlerin 17 metreden fazla yükseklikte olmamaları ve dört kattan yukarı yapılmamaları kabul edilmişti. Amenajman plânları Bombay, Kalküta, Madras gibi büyük şehirlerde yapılmıştır. Buralarda mahallî otoritelere yardımcı olarak (Tevsi Komisyonları) kurulmuştur. Bunların ayrı bütçeleri vardır. Bazı işleri finanse ederler.

VI — AFRİKA

Afrika'da yerli bir şehircilik yoktur. Görülen eserler yabancı eller tarafından meydana getirilmiştir. Bilhassa İngilizler, Fransızlar ve Belçikalıların giriştikleri faaliyet ehemmiyetlidir. Fransızların Fas, Tunus ve Cezayirde, Belçikalıların Kongo'da kayda değer eserleri mevcuttur. Faşta müslüman şehirleri yanında Avrupalı şehirler veya mahalleler kurulmuştur. Tunus ve Cezayirde geniş bir seyrüsefer şebekesi kurulmaya çalışılmış, şehirlerin inşası ve ıslahında düz zaviyeli plânlar tatbik edilmiştir. Afrikanın işaret edilen bu ve diğer yerlerinde meydana getirilen şehirler şunlardır: Alger, Tunus, Fez, Rabat, Casablanca, Marrakech, Dakar, Brazzaville ve Madagaskardaki şehirlerdir.

Belçika Kongo'sunda da sıcak memleketlere mahsus inşaat tarzı tutulmuştur. Yollar 8-20 metre genişliğinde, Bina adaları düz zaviyeli plânlarla tanzim edilmiş ve adaların kırkta yirmi beşi inşaata tahsis edilmiştir. Geri kalan kısımlar bahçe ve yeşil saha olarak bırakılmıştır. Yeni şehirlerle eski yerli şehirler arasında en az 500 metre mesafe bırakılmıştır. Leopoldville, Stanleyville, Elisabethville bu şekilde kurulan şehirlerdendir.

VII — AVUSTRALYA

Şehircilik sahasında Avustralya, Avrupadan geri kalmamıştır. Bu vadideki çalışmalar küçümsenemez. Bilhassa yeni baştan kurulan ve hükümet merkezi olan Cambera şehri en güzel örnektir. Oldukça yüksek ve sıhhi bir mahalde kurulan bu şehir derhal şimendifer ve yollarla civara bağlanmıştır. Şehir, civarındaki şehirlerin isimlerini taşıyan büyük, ağaçlıklı caddelerle yelpaze şeklinde dışarıya açılmıştır. - İç taksimatı, idari mıntaka, ticari mıntaka, sanayi mıntaka ve ikamet mıntakası olarak mıntakalara ayrılmıştır. Cambera ayarında olmamak üzere tanzim edilmiş diğer güzel küçük şehirler de mevcuttur.

Son olarak bir de Türkiye'yi gözden geçirelim.

VIII — TÜRKİYE

Tetkik ettiğimiz memleketlerin hepsinde şehircilik sahasında büyük faaliyetler vardır. Bunların ekserisi şehirciliğe ait mevzuatı birleştirmişler-

dir. Ekseriyetle mahallî teşekküller tatbıkatta yetkili ve serbesttirler. Hükümetin yalnız umumî bir mürakabesi vardır. Bu memleketlerin birçoğunda şehir plânlarının hazırlanması ve tatbikinde halkın mahallen malî iştiraki mevcuttur.

Türkiye’de Cumhuriyetle beraber şehirlerin ıslahı bakımından bir hareket göze çarpıyor. Fakat bugüne kadar hazırlanmış ve tamamlanmış mükemmel bir şehircilik mevzuatı ortada yoktur. Birçok noksanları bulunan (Belediye Yapı Yollar Kanunu) yegâne kanundur. Ancak bunun noksanları mahallî hususiyetlere göre belediye nizamları ile giderilmeğe çalışılmaktadır.

Şehir ve kasaba plânlarının hazırlanmasında Türkiye’de merkezîyetçi bir sistem hâkimdir. Belediyelerin iştirak ettiği (iller Bankası) bu faaliyeti tanzim etmektedir. Ayrıca şehir hizmetlerinin birçoğu da bu Banka eli ile yaptırılmaktadır.

Şehir ve kasabaların ıslah ve inkişafında halkın malî iştiraki ancak kendilerine yakın bazı tesislerin inşasında ve bir de değerlenmelerdedir. Şehir ve kasaba plânlarının yapılmasına halkın iştiraki belediyelerin İller Bankası’na ödedikleri pay ve bedel dolayısıyla vasıtalı olmaktadır.

Şehircilik tatbikatı Türkiyede yalnız büyük şehirlerde güzel eserlerini vermiştir. İstanbul, Ankara, İzmir bunların başındadır. Birçok şehirlerde ve kasabaların yüzde doksanbeşinde henüz bu yolda bir faaliyet yoktur. Bunun sebepleri mevzuatın kısırlığı, mahallî idarelerin ve belediyelerin malî kudretlerinin olmaması ve bir de mahallî elemanların bilgi yetersizliğidir.

IX — NETİCE

Şehircilik bakımından bütün Dünya memleketlerine bir göz gezdirdikten sonra görüyoruz ki bu sahada umumî, bir faaliyet mevcuttur, insan hayatı için hava ve suya ne derece ihtiyaç varsa, bugün cemiyet hayatı için de şehircilik çalışmalarına o kadar ihtiyaç duyulmaktadır. İnsan topluluklarının en müsait şartlar altında hayatlarını idame ettirebilmeleri için oturdukları yerleri tanzim etmeleri lâzımdır. Evlerinde temiz hava, bol güneş ve rahatlık; mahallelerinde yeşil saha, güzel parklar; yollarında geniş geçit, emniyetli yürüyüş, düzgün seyrüsefer; her semtinde ince bir estetik; içinde veya civarında spor sahaları ve eğlence yerleri; her tarafına yakın yollardan bağlanmış ticaret merkezleri ve pazarlar bulunmayan ve olmayan bir kasaba ve şehir içerisinde oturulmaya ve yerleşilmeğe müsait sayılamaz. Hangi cemiyet şehir ve kasabalarını bu vasıflara azami şekilde yaklaştırırsa o cemiyetin yükselmeğe azmettiği muhakkaktır.

Dünya milletleri topyekûn bu sahada seferber vaziyettedir. Aralarında çok ileri gidenler bulunduğu gibi çok geri kalanlar da mevcuttur. Geri kalış

sebepleri o memleketlerde evvelâ meydana getirilmiş mükemmel bir mevzuatın bulunmaması, sonra halkın hükümetle iş birliği yapmaması, mali imkânların olmaması ve nihayet halkın görgüsüz, mahallî teşekküllerin kifayetsiz ve teknik elemanlardan mahrum bulunmalarıdır. Bu noksanları kısa zamanda telâfi etmek geri kalan memleketler için başlıca vazifedir.

Her memlekette, cemiyetin en büyük kıymeti olan insanların sağlığı emniyeti ve refahı için daha ne gibi rahat yaşama imkânları varsa onları arayıp bulmak ve tatbik etmek yolunda ne kadar çalışılsa azdır...

YABANCI DİL İMTİHANI VE SAĞLADIĞI HAKLAR

Yazan : Ali KÖSE

Yabancı Dil İmtihanının Sağladığı Haklar :

3656 ve 3659 sayılı kanunlar; ilk defa memuriyete gireceklerden Bakanlar Kurulunca tespit olunacak yabancı dillerden bir veya ikisini bildiklerini yine Bakanlar Kurulunca teşkil edilecek komisyon tarafından yapılacak imtihanda ispat edenlerle müstahdem iken bu dillerden birini öğrendikleri sâbit olanlara verilecek haklara dair ayrı ayrı hükümler koymuştur.

Şöyle ki; Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 30/Haziran/1939 tarih ve 3656 sayılı kanunun 3 üncü maddesinin “H” fıkrasına göre 14, 13, 12, 11 ve 10 uncu derecelere; Bankalar ve Devlet Müesseseleri memurları aylıklarının tevhit ve teadülü hakkındaki 3 Temmuz 1939 tarih ve 3659 sayılı kanunun 5 inci maddesinin “H” fıkrasına göre 13, 12, 11, 10 ve 9 uncu derecelere alınabilecekler arasında mesleklerine göre Bakanlar Kurulunca tespit edilecek yabancı dillerden birini,

3656 sayılı kanuna göre 9 ve 3659 sayılı kanuna göre de 8 inci dereceye alınabilecekler arasında bu dillerden ikisini, bildiklerini, Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilecek bir komisyon tarafından yapılacak imtihanda ispat edenlerin tahsil derecelerine göre girebilecekleri maaş derecesinin bir üstüne tâyinlerini mümkün kılmış ve buna muvazi olarak da memur iken lisan Öğrenmeyi teşvik ve gayreti arttırmak maksadıyla 3656 sayılı kanunun 5 ve 3659 sayılı kanunun 7 nci maddeleriyle bu gibilere nakdî mükâfat verilmesini kabul etmiş ve bu nakdî mükâfatın ise hazırlanacak bir nizamname ile tespit edilecek nisbetler dahilinde bir defaya mahsus olmak üzere verilebileceği hükmünü koymuştur.

Bu hükmü göre yabancı dil bildiğinden ötürü evvelce bir üst derece almış olan bir kimseye, sonradan kaç dil öğrenirse öğrensın yalnız bir dil için para mükâfatı verilebilecektir. Memur iken yabancı dil öğrendiğinden dolayı para mükâfatı alan bir kimseye ise daha sonra öğreneceği diller için artık bir şey verilmeyecek demektir.

Burada nazarı dikkatimizi çeken bir hususun münakaşasını yapmak isteriz. Çünkü bu noktaya kanunun izahnamesinde temas edilmediği gibi me-

murlardan yabancı bir dil öğrenenlere verilecek para mükâfatı hakkındaki tüzükle de yer verilmeyerek kanun maddesi metnine kelimesi kelimesine sadık kalınmıştır.

Mevzuu bahis kanunların 5 ve 7 nci maddelerinde Devlet memuriyetine veya kurumlara ilk olarak alınırken yabancı bir dil bildiği için “H” fıkrasına tevfikân girebilecekleri derecenin bir üstüne tâyin olunanlardan sonradan bir dil daha öğrenenlere bunu ispat ettikleri takdirde nakdî mükâfat verileceği yazılıdır.

Halbuki mezkûr kanunların 3 ve 5 inci maddelerinin “H” fıkraları, yabancı dil bildiklerinden dolayı alabilecekleri derecenin bir üstüne geçirilecek olanları, iki sınıfa ayırmış bulunmaktadır.

Bunlardan 3656 sayılı kanunun 10 uncu ve 3659 sayılı kanunun 9 uncu derecesine kadar alınabileceklerden bir yabancı dile ve 1 inci kanunun 9 uncu, 2 ncisinin 8 inci derecesine alınabileceklerden de iki yabancı dile hakkiyle vâkıf olduklarını belli yerde açılacak imtihan komisyonları huzurunda ispat edenlerin birer derece üstüne tâyinlerine cevaz verilmektedir.

Eğer madde metnindeki “... bir dil bildiklerinden dolayı bir üst dereceye alınanlardan bilâhare bir dil daha öğrendikleri...” ibaresine sadık kalmağa çalışırsak iki yabancı dil bildiğinden ötürü 3656 sayılı kanunun 8 inci ve 3659 sayılı kanunun 7 nci derecelerine tâyin edilmiş olan bir kimseye daha sonra öğrenerek komisyonu huzurunda ispat ettiği üçüncü yabancı dilden dolayı nakdî mükâfat verilemeyeceği şeklinde bir mâna çıkarılabilir ise de bu takdirde kanunun ruh ve maksadından tamamiyle uzaklaşmış olunacağı kanaatindeyiz.

İmtihanın ne zaman yapılacağı :

İlk defa memuriyete gireceklerin yabancı dil imtihanlarının ne zaman yapılacağı hakkında kanunlarda açık bir hüküm yoktur. Vekiller heyeti kararıyla teşekkül edecek imtihan komisyonlarının daima toplantı halinde bulunmasına da imkân olmayacağını gözönüne alan Maliye Vekâletinin hazırlamış olduğu izahnamede; (... ancak maddede bu imtihanın memuriyete tâyinden evvel yapılması lâzım geldiğine dair sarahat olmadığı gibi, teşkil edilecek imtihan komisyonlarının daima müçtemi ve faal bir halde bulunamayacakları gözönünde tutulunca, tâyin muamelelerinin imtihandan sonra yapılması cihetine gidilmesinin kadro boşluklarının zamanında doldurulmaması gibi İdarî bakımdan mahzurlar tevhit edeceği de aşikârdır. Bu sebeple yabancı dillerden bir veya ikisine vâkıf olduklarını ileri sürmek suretiyle memuriyete talip olanların komisyonun ilk içtimasında imtihana sevk ve mu-

vaffak oldukları takdirde tâyinleri icra edilmek üzere tahsil derecelerine göre girmek hakkını haiz oldukları dereceye alınmaları caizdir. Bu suretle tâyin edilmiş bulunanlardan herhangi sebeple olursa olsun komisyonun ilk içtimasında imtihana iştirâk etmeyenler bu madde hükmünden istifade edemezler.) denilmektedir.

Şu hale göre, yabancı dil bildiğini ileri sürmek suretiyle memuriyete talip olanların imtihanı icra kılındıktan sonra tâyinleri yapılabileceği gibi imtihan komisyonlarının ilk toplantısında imtihana tâbi tutulmak ve muvaffak oldukları takdirde “H” fıkrasından istifade ettirilmek üzere memuriyete alınmaları caizdir.

Tatbikatta da daha çok ikinci yol tâkip edilmektedir.

İmtihanın hangi dillerden ve ne suretle yapılacağı ve müracaat şekli :

3656 ve 3659 sayılı kanunların 3 ve 5 inci maddelerindeki hükme göre, Vekiller Heyetince 19/10/1939 tarihli toplantısında itihaz olunan 2/12176 sayılı ⁽¹⁾ kararname ile müstahdem bulunan ve yeniden vazifeye alınacak olan memurlardan lisan bilenlerin; Fransızca, Almanca, İngilizce, Rusça ve Macarca dillerinden Ankara’da; Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca ve Rusça dillerinden İstanbul’da; imtihanlarını yapmak üzere her iki ilde de dillere göre ayrı ayrı komisyonlar kurulmuş ise de sonradan bahse konu kanunlara göre yapılacak yabancı dil imtihanları hakkında bir talimatname hazırlanarak meriyete konulmasıyla bu kararname yürürlükten kalkmıştır.

Yabancı dil imtihanlarını düzenlemek maksadiyle Bakanlar Kurulunun 20/2/1940 tarihli toplantısında kabul edilen 2/12916 sayılı ⁽²⁾ kararname ile yürürlüğe konulan talimatnamenin ve bu talimatnamenin 2 nci maddesinin 10/10/1940 tarih ve 2/14517 sayılı ⁽³⁾ kararname ile değiştirilen şeklinde :

- 1 — İlk olarak memuriyete tâyin edilecekler arasında;
- a) Bir yabancı dil bilenlerin 3656 sayılı kanunun 3 üncü maddesinin “H” fıkrasına göre 14, 13, 12, 11 ve 9 uncu derecelerden 3659 sayılı kanunun 5 inci maddesinin “H” fıkrasına göre 13, 12, 11, 10 ve 9 uncu derecelerden daha yüksek bir dereceye alınmalarını,

¹ 28/10/1939 tarih ve 4348 sayılı Resmî Gazete.

² 5/3/1940 tarih ve 4450 sayılı Resmî Gazete.

³ 18/10/1940 tarih ve 4641 sayılı Resmî Gazete.

- b) 3656 sayılı kanuna göre 9 uncu ve 3659 sayılı kanuna göre de S inci dereceye alınacaklardan iki yabancı dil bilenlerin bir üst dereceye geçirilmelerini,
- c) Memur iken dil öğrenenlerin ise para mükâfatı alabilmeleri için bir yabancı dile,

hakkıyla vakıf olduklarını ispat etmek üzere her yıl Mayıs ve Kasım ayında Ankara'da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde ve İstanbul Üniversitesinde yapılacak imtihanlara girmeleri,

2 — Yabancı dil olarak Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca dillerinin kabul edildiği,

3 — Tespit edilen dillerden imtihana girmek isteyenlerin imtihanlarının Ankara'da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dekanının ve İstanbul Üniversitesi Rektörünün nezaret ve mürakabesi altında dillere göre kurulacak komisyonlar tarafından yapılacağı,

4 — Bu komisyon üyelerinin Millî Eğitim Bakanlığının inhası üzerine Bakanlar Kurulunca tâyin edileceği,

5 — İmtihan günlerinin Millî Eğitim Bakanlığınca tespit edilerek gazetelerle ilân olunacağı,

6 — İlk olarak memuriyete girmeye isteklilerden yabancı dil bilenlerin, tespit olunan yabancı dillerden bir veya ikisini bildiklerini ileri sürenlerden memuriyete tâyinleri yapılanların, ilk açılacak imtihana girmek istediklerini ve memur bulunduğu sırada yabancı dil öğrenenlerin ise her hangi bir Nisan veya Ekim ayları içinde nerede ve hangi dilden imtihana girmek istediklerini mensup oldukları veya intisap etmek istedikleri daire başkanlarına bir dilekçe ile bildirmeleri ve bu dilekçelerine 4 adet 4, 5X6 eb'adında fotoğraf eklemelerini.

7 — Bu dilekçelerin memurun mensup olduğu Özlük işleri Müdürlüğünce incelenerek nümunesine uygun olarak tanzim kılınacak bir yazı ile talibin üç adet fotoğrafı da bağlanmak suretile Millî Eğitim Vekâletine bildirileceği ve istekliye de Millî Eğitim Vekâletince tesbit ve gazetelerde ilân olunan günlerde imtihanlara girmesinin tebliğ olunacağı,

8 — İmtihanda, yabancı dille yazılmış en az 250 kelimelik umumî mevzuda bir parçayı Türkçeye ve Türkçe yazılmış en az 250 kelimelik umumî mevzuda bir parçayı yabancı dile lügâta bakmadan doğru olarak tercüme edenlerle komisyonca verilecek bir mevzuu not almaksızın on beş dakika düşündükten sonra yabancı dilde şifahen doğru olarak anlatabilenlerin muvaffak olmuş sayılacaklarını,

9 — Millî Eğitim Vekâletinden imtihan komisyonlarına geçen vesikalara göre yapılan imtihanda kazanan veya kazanamayanlarla imtihana girmek üzere hakkında vesika tanzim edilmiş olup da girememiş bulunanlar varsa bunların, ait olduğu makamlara, Millî Eğitim Vekâletince bildirileceği tesbit olunmuştur.

**3656 ve 3659 numaralı kanunlara göre yabancı dil imtihanına girmesi
uygun görülenler için yazılacak tezkere**

(Talimatnameye bağlı numuneden aynen)

Tasdikli fotoğraf

Dairenin adı :
Memurun veya memuriyete intisap etmek isteyen adı ve soyadı :
Bulunduğu veya gireceği vazife :
Hangi yabancı dillerden imtihana talip :
Olduğu :
Dosya No :
İmtihan müracaatının kaydedildiği :
Tarih :
No. :

Millî Eğitim Bakanlığına

Hüviyeti yukarda gösterilen 3 fotoğrafı iliştilererek sunulan Zatın **Kasım 195**

Kasım 195

devresinde **Ankarada** **Dilinden** imtihana kabulünü
İstanbulda **Dillerinden**
rica ederim.

**Dairesinin resmî Mühür
ve imzası**

Hüviyeti yukarda görülen **Mavis 195**
Kasım 195

devresinde **Ankarada** **Dilinden** talimatnamesine göre imtihana
İstanbulda **Dillerinden**
girerek **Dilinden** Muvaffak olmuştur.
..... **Dillerinden** Muvaffak olmamıştır.

Millî Eğitim Bakanı

.....**Tarihli dilekçenize cevaptır.**

Ankarada **Dilinden** imtihana girme hususundaki
İstanbulda **Dillerinden**
dileğiniz kabul edilmiştir.

Mavis 195 devresi için Millî Eğitim Bakanlığı tarafından gazetelerle ilan edilecek
Kasım 195
tarihlerde imtihan yerinde bulunmanızı rica ederim.

Verilecek para mükâfatı miktarı:

Bahse konu kanunların 5 ve 7 inci maddeleri gereğince hazırlanarak Danıştayca incelenmiş olan tüzük 1/1/1948 tarihinde yürürlüğe konmuştur. ⁽⁴⁾

Memurlardan yabancı bir dil öğrenenlere verilecek para mükâfatı hakkındaki 5/12/1947 tarih ve 3/6658 sayılı tüzük ile; sözü edilen kanunlara bağlı memurluklardan birine ilk defa alınırken tespit olunan 4 yabancı dilden bir veya ikisini bildiklerinden dolayı “A” fıkrasından faydalanmak suretiyle bir üst dereceye alınanlardan, sonradan yabancı bir dil daha öğrendikleri imtihan komisyonları huzurunda sâbit olanlara bir defaya mahsus olmak üzere (1.000) ve memuriyete girerken yabancı dil bilmedikleri halde memuriyete girdikten sonra öğrendiklerini usûlü veçhile ispat edenlere yine bir defaya mahsus olmak üzere (1.500) lira para mükâfatı verileceği ve bu mükâfatların memurların, imtihanı kazandıkları tarihte mensup oldukları daire veya kurulularınca ödeneceği,

Bir muvakkat madde ile de, anılan kanunların yürürlüğe girdiği tarihten para mükâfatı tüzüğünün mer’iyete girdiği tarihe kadar imtihana girerek nakdî mükâfata hak kazanmış olanlara da bu tüzük hükümlerine göre (1.000) veya (1.500) lira verileceği kabul edilmiş bulunmaktadır.

Yabancı dil bilgisinin sağladığı hakların çeşitleri :

Buraya kadar yapılan izahata nazaran yabancı dil imtihanlarının sağladığı hakların nevilerine göre üç kısma ayırmak mümkündür.

- 1 — Bir derece üst maaş verilmesi,
- 2 — 1500 lira para mükâfatı verilmesi,
- 3 — 1000 lira para mükâfatı verilmesi.
- 1 — Bir derece üst maaş verilmesi,

İlk defa hizmete girerken 3656 sayılı kanuna göre en çok 10 uncu ve 3659 sayılı kanuna göre en çok 9 uncu dereceye alınabilecekler arasında vekiller Heyetince tespit olunan Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca dillerinden birini ve 3656 sayılı kanuna göre 9 uncu ve 3659 sayılı kanuna göre 8 inci dereceye tâyin olunacaklar arasında bu dillerden ikisini bildiklerini ileri sürenlerin memuriyete girmeden evvel veya girdikten sonra ilk açılacak imtihana girerek kazandıkları takdirde alabilecekleri derecenin bir üstüne tâyin ve geçirilmeleri.

- 2 — 1500 lira para mükâfatı verilmesi,

Mevzu bahis kanunların 5 ve 7 nci maddelerine göre hizmete girerken yabancı dil bilmedikleri halde memuriyete girdikten sonra öğrenenlere bu-

⁴ 17/Aralık/1947 tarih ve 6782 sayılı Resmî Gazete.

nu usûlüne tevfi kan ispat ettikleri takdirde bir defaya mahsus olmak üzere (1.500) lira mükâfat verilmesi.

3 — 1000 lira para mükâfatı verilmesi,

3 ve 5 inci maddelerin “H” fıkrası gereğince maaşları, tahsil derecelerine göre alabilecekleri derece maaşının bir üstüne çıkarılanlardan bilâhare bir dil daha öğrendiklerini komisyon huzurunda ispat edenlere yine bir defaya mahsus olmak üzere (1.000) lira mükâfat verilmesi.

Yabancı dil bildikleri halde ilk açılacak imtihanı muvaffak olamayanlarla imtihanı girmeyenlerin durumu :

Hizmete girerken yabancı bir dil bildiklerini ileri sürdükleri halde ilk açılacak imtihanı girerek muvaffak olamayanlarla bu imtihanı girmeyenlerden daha sonra açılacak olan herhangi bir imtihanı muvaffak olanların mezkûr 3 ve 5 inci maddelerin “H” fıkrasından istifade etmelerine imkân yoktur. Çünkü bunlardan birisinin bilimtihan diğerinin de imtihanı girmekten kaçınmak suretiyle memuriyete girerken yabancı dile hakkıyla vâkıf olmadıkları anlaşılmış olduğundan bu gibilere, bildiklerini ileri sürdükleri yabancı dilden daha sonraki bir imtihanı muvaffak oldukları takdirde 5 ve 7 nci maddelere göre para mükâfatı verilebilir.

Maliye Vekâletince hazırlanan izahnamede herhangi bir sebeple olursa olsun ilk açılacak imtihanı girmeyenlerin “H” fıkrası hükmünden faydalanamayacakları yazılıdır. Memurun elinde olmayan sebeplerle ilk açılacak imtihanı girememesi yüzünden bu hakkı kaybetmesi hukuk kaidelerine aykırı ise de izahnamede bu hususun nazarı dikkate alınmamasındaki düşünceler bizce malûm değildir.

Bu izahnameye göre zamanında müracaat ettiği halde elinde olmayan sebeplerle imtihanı girememiş ve fakat bir sonraki imtihanı muvaffak olmuş bir kimseye “H” fıkrasına göre bir üst derece verilmeyerek 5 ve 7 nci maddelere göre (1.500) lira mükâfat verilecek demektir.

İmtihanı muvaffak olanlara verilecek hakkın tâynini :

İstanbul Üniversitesi Rektörünün ve Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dekanının nezaret ve mürakabesi altında dillere göre ayrı ayrı kurulan komisyonlar tarafından yapılan yazılı ve sözlü imtihanlarda yabancı dile hakkıyla vâkıf olduklarını ispat edenlere verilecek hakkın tâynini o memuru atamaya yetkili makama aittir.

Müracaat müddeti geçtikten sonra ve fakat imtihanların yapılmasından evvel hizmete alınanların durumu :

Talimatnameye göre yabancı dil imtihanına girmek isteyenlerin Nisan veya Ekim ayı içinde müracaat etmeleri şart olduğuna göre müracaat müddeti bittikten ve fakat henüz imtihan yapılmadan evvel yâni Mayıs veya Kasım ayı başlarında hizmete alınanların süresi içinde müracaat etmelerine maddeten imkân olmadığından bu gibilerin hizmete alındıktan sonra ilk gelecek Nisan veya Ekim ayı içinde imtihana girmek üzere müracaat ederek imtihanda muvaffak oldukları takdirde bir üst dereceye çıkarılma hakkını kazanacakları tabiidir.

SULAMA SULARIMIZIN HUKUKÎ BÜNYESİ

Yazan : Osman MERİÇ
Sivrice Kaymakamı

Son yılların zirai inkişafı ve yurdun kurak ve yarı kurak bölgelerinde yaşayan milyonluk çiftçi zümresinin yaşayışı ve sağlığı ile yakından ilgili olan konunun önemi meydandadır. Bu bakımdan ele aldığımız mevzuada umumi olarak sularımızın hukuki bünyesine kısaca temas etmek ve daha ziyade zirai verim ve âsayaşle alâkadar cihetleri tebarüz ettirmek maksat ve gayeyi teşkil etmektedir.

Ekonomik ve kültürel sahadaki millî kalkınmamızı gerçekleştirmek için milletçe katlanılan fedakârlığa başlangıç teşkil eden Cumhuriyet idaresinin kuruluşu su işlerimiz için de hareket noktası olarak alınabilir. Bundan önceki devrede faaliyet bakımından esaslı bir hamleyi tesbit edemediğimiz gibi mevzuat cihetinden de daha ziyade küçük su işleriyle ilgili cılız tedvin hareketleri göze çarpmaktadır. Cumhuriyet devrinde memleketteki bataklıkları kurutmak, araziye taşkınlardan korumak, sulama şebekeleri tesis etmek için 1925 yılında Nafia Müdüriyeti Umumiyesine bağlı bir su idaresinin teşkili Türkiye suçuluk tarihinin başlangıcıdır. 1928 de memleketin yedi şehrinde su işleri bölgelerinin ihdasile başlayan teşkilât 2443 sayılı “Nafia Vekâleti Teşkilât Ve Vazifelerine Dair” Kanunla Sular Umum Müdürlüğünün ihdası ile kadro bakımından tekemmül ettirilmiş 3611 sayılı kanunla da Umum Müdürlük Su İşleri Reisliğine inkilâp etmek suretile bugünkü teşkilât bünyesi vücade gelmiştir. Bu kadro tekâmülünü deruhte edilen işin başarılması için sağlanan maddî imkânın seyri takip etmiştir. Mevzulunuzu zirai verim ve âsayaşle ilgili kısma daha geniş yer tefrik etmek suretile büyük su işleriyle küçük su işlerini alâkadar eden mevzuatı sıralamak suretile inceleyeceğiz. Her nekad bunları kesin tefrik etmeye medar olacak bir kriteriyum mevcut değilse de yapılan işlerin mahiyet ve şumulü sarf edilen emek ve masrafi nazara alarak böyle bir tasnifin faydalı olduğu kanaatindeyiz.

Önce sularımızın mülkiyeti, hakiki ve hükmi şahısların bunlar üzerindeki haklarının mahiyetini belirtmek yerinde olur. Malûmdur ki suların bir kısmı Devletin, kaynaklar gibi bazı menbalar da fertlerin mülkiyetindedir. Sosyal karakterin sular üzerinde bıraktığı iz diğer mülkiyet mevzularına nazaran daha derindir. Onun için sulardan ferdi mülkiyet mevzuu olanlar pek az ehemmiyeti haizdirler. Medenî Kanunumuzun 641 inci maddesine

göre menfaati umuma ait olan sularla ziraata elverişli olmayan yerler, kayalar, tepeler, dağlar ve onlardan çıkan kaynaklar âmme emlâki sayılmaktadır. Devlet tarafından umumun daha iyi bir şekilde istifade etmesini sağlamak maksadile vücade getirilen umumi kanal ve cetvel şeklindeki su tesisleri de âmme emlâkindendir. Umumun istimal ve istifadesi sularla daha bârız bulunduğundan ferdin mülkiyetinde olan kaynaklar takyide tabi tutulmuştur. (Medeni Kanun Madde 752). Bununla beraber kemmiyet ve keyfiyet itibarile âmme nizamını haleldar edecek derecede önemli olan su ihtilâfları göz önünde bulundurulursa umumi hükümlerin vazettiği bu kayıtların kifayetsizliği karşısında idari tedbir kanunlarile bilhassa sulama suları mevzuunun yeniden tanzimi zarureti kendisini gösterir. Medenî kanunumuz menfaati umuma ait sular tâbirde akarsuları âmme emlâki meyanına dahil etmekle beraber miktar ve cesamet itibarile hangi nevi akarsuları bu mahiyette mütalâa etmenin güçlüğü bu zarureti bir kat daha arttırmaktadır.

Büyük su işlerinin Cumhuriyet devrine tekabül eden çalışmalarını da sarfedilen emek ve masraf bakımından safhalara ayırarak tetkik ve mütalâa edebiliriz.

Birinci safha 1925 de Nafia Müdiriyeti - Umumiyesine bağlı bir su idaresinin tesisi ile başlamakta 1937 de son bulmaktadır. 1929 da su işleri için (100) milyon liralık ödenek kabulü ile aktif vaziyete geçmek isteyen bu devir çalışmalarını o tarihte hüküm süren ve 1930 Dünya İktisadî buhranı diye iktisat tarihine geçen kriz duraklatmış bu yüzden Devlet bütçesinden su işlerine fazla ödenek tefriki imkânı bulunamamış ancak 12 yıl zarfında (15) milyon lira harcanabilmiştir.

1937 den 1948 e kadar dokuz yıllık safhada ise su işlerine 3132,4100 ve 4649 sayılı kanunlarla (121) milyon lira ödenek verilmiş ve birinci devreye nazaran daha verimli işler vücade getirilmiştir.

1948 yılında başlayan üçüncü safhada 5259 sayılı kanunla on yılda sarfedilmek üzere (165) milyon lira ödenek verilmiştir.

Tam verimi ikmaline bağlı olan ve yarım kaldıkça beklenen faydayı sağlamayan su işlerinden önemlileri öne alarak istifade edilir şekilde tamamlamak ve memleketimizin coğrafi bünyesi icabı daha el sürülmemiş birçok işleri yeniden ele almak ve topyekûn su işlerine hız vermek dördüncü safhanın hususiyetini teşkil etmektedir. 1951 de başlayan bu safhanın ilk yılında bir önceki yılın 18 milyonuna karşı 30,2 milyon lira, ikinci yılında 38 milyon lira, üçüncü yılında da 58 milyon liralık ödenek ayrılmıştır. Ayrıca köylerde halkın yapacağı su işlerine yardım olarak 1951 de (5) milyon, 1952 de (20) milyon (ek ödenekle beraber), 1953 de de (20) milyon lira ödenek konulması bu safhanın ayrı bir hususiyetidir.

Nehirlerin islâhı ile sellerin yapacağı hasarın önlenmesi, bataklıkların kurutulması, arazinin sulanması, su kuvvetlerinden istifade temiz içme suyu temini gibi su işleri mevzuunun muhtelif cephelerinden biz yukarıda yaptığımız umumi izahattan sonra ancak sulama sularımızın hukuki bünyesine temas edeceğiz.

Malûmdur ki su bizim memlekette zirai istihsalimizde en başta mütalâa edilecek bir unsurdur. Bilhassa kurak ve yarı kurak bölgelerimizde bahar ve yaz aylarında yağmur yağdı ve yağacak meselesi bir dert olarak kendisini gösterir. Kuraklık ve sel coğrafi bünyemiz icabı zirai istihsali tehdit eden başlıca âfetlerdendir. Çiftçimizin ezeli derdi olan bu âfetlere karşı memleketimizde zirai sigortanın teessüs edememesi onun takatini azaltmakta yani istihsal mevsimine gücünden kaybetmiş olarak ümitsizlik içerisinde girmesini mucip olmaktadır.

Sulama ile mevsimlik iklim hâdiselerinin mahsule yapacağı tesir nisbeten azaltılmakta böylece verim sağlandığı gibi ayrıca kalite üstünlüğü de temin edilmektedir.

Memleketimizin Orta ve Güney - Doğu Anadolu vilâyetlerinin büyük bir kısmında yaz aylarının kurak geçmesi sebebiyle sulama sadece mısır, pancar, pamuk, patates gibi çapa mahsullerine inhisar etmemekte hububat da idrak edilinceye kadar sulanmaktadır. Bu bakımdan sulama sularını tanzim etmek iyi bir hukuki nizama mazhar kılmak küçük çiftçilerimizin fazla istihsal yapmalarını sağlamak için ucuz ve bol kredi, üstün vasıflı tohum temini kadar önemli bir cihet olarak görülmektedir. Bunun temini zirai bünyemizde daha verimli imkânlarla yol açacak ve umumiyetle az gelirli olan bu çiftçi zümresinin huzur içinde istihsal yapmalarını mümkün kılacaktır.

Bunun içindir ki sulama sularının tanzimi içtimai ve iktisadi bünyemizin statik bir durum arzettiği Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında bile teşrii uzuvların nazarı dikkatini çekmiş küçük çapta da olsa bazı tedvir hareketlerine yol açmıştır.

Bu husustaki mevzuat arasında en eski 1329 tarihli “Ameliyatı İskaiye İşletme Kanunu) vardır. Bu kanunla Nafia Nezaretinde Nafia Müdüriyetine bağlı olmak üzere lüzum görülen yerlerde irva ve İska işlerini tanzim edecek ameliyatı iskaiye müdüriyetleri kurulmaktadır. Şahsi teşebbüslerle yaptırılacak kanal, hark, hendek gibi sulama şebekesi mecralarının tesis ve işletilmesi tanzim edilmekte ve bunların aharın mülkünden müruru halinde doğacak zararın tazmini hususları tesbit edilmiş bulunmaktadır. Medenî Kânunumuzun gayrimenkul mülkiyetin takyitleri kısmında yer alan 666,667 ve 668 inci maddelerde bir gayrimenkul sahibinin, üst taraftaki gayrimenkulden kendi kendine akan suları kendi mülküne kabul edeceği, bir bataklığı

kurutmak için sahibinin yapacağı ameliyattan neş'et eden suları alt taraftaki tarla sahibinin kabule mecbur olduğu, gayrimenkul sahiplerinin mülklerinin altından veya üstünden su yolu geçirmeye müsaade edecekleri ancak buna karşılık bir tazminat alabileceklerine dair mükellefiyetlere müşabih hükümler 1329 da neşredilen bu kanunda yer almıştır. Aynı kanunda tehirinde mahzur umulan hallerde her hangi bir su mecrasının tamaratı ve temizlenmesi için mecra hangi köyün hududu dahilinde ise o köy halkının yevmiye ile çalıştırılacağı mükellefiyeti konmakla su işlerindeki âmme menfaatinin galip bir unsur olduğu kabul edilmiş bulunmaktadır. Her nekad bu kanunun bazı hükümlerinin temas ettiği hususlara dair gerek Kanunu Medenide gerekse Nafia Vekâleti Teşkilât Ve Vazifelerine Dair Kanunda yeni hükümler konulmuş ise de kanunun sarîh ilgasına dair bir hükme rastlanamamıştır. Yine tarihen bundan sonra su işlerde ilgili olarak 1330 tarihinde neşredilen “Seylâptan Dolayı İrası Hasar Eden Gayri Memlûk Enhârı Sagirenin Sureti Tathiri Hakkında Kanun” vardır. İsminden de anlaşılacağı üzere kanun küçük su işlerine taallûk etmektedir. Kanun, mecrasını tebdil etmek suretile kasaba ve köy arazisinde hasar tevhit eden ve kazma kürek gibi basit âletlerle ayıklanması mümkün olan küçük çaptaki akarsu yataklarını alâkadar köy ve kasaba halkına kaza idare kurullarınca bedenî mükellefiyet tahmil etmek suretile temizletmeyi hedef ittihaz etmiştir. Kanun zamanında tam bir ihtiyaca cevap vermiş ufak mikyasta da olsa birçok işlerin başarılmasını mümkün kılmıştır. Halen yürürlükte olmakla beraber yüzlerce günlük insan kuvvetine muadil işleri saatlara sığdıran makine devrinin hız kazanmasıyla fiilen kıymetini günden güne süratle kaybetmekte olduğu kanaatindeyiz.

Sulama sularıyla alâkadar bir kanun da “Kura Arazisi ile Bahçelerin İskasına Mahsus Kanal Ve Çayların Sureti Tathir Ve Tamiri Hakkında Kanun” dur. Bu kanunla müştereken tasarruf edilmekte olan sulama kanal ve çaylarının ne şekilde temizleneceği ve tamir edileceği tanzim edilmiştir. Alâkadalardan ikisinin talebi üzerine mahallin en büyük mülkiye âmiri tarafından tamir ve temizleme için mükellefiyet tahmil edilecektir. Yapılacak iş mahallî idare heyetince tasvip edildikten sonra alâkadarların hisselerine isabet eden masrafı vermekten imtina edenler olursa kanunun neşri tarihi olan 1334 tabirile emvali emiriyenin usulü tahsiline (Tahsili Emval Kanununa) göre tahsil edilecektir. Bu Kanunda ilgasına dair sarîh bir hüküm mevcut değilse de 4081 numaralı kanun su arklarıyla, set, bent ve hendekleri de şümulüne almış ve 7 nci maddesile suların mezruat ve yollara yapacağı tahribatı önlemek için su ark ve hendeklerini tamir ettirmek ve bu yüzden doğacak masrafları alâkahlar arasında istifadeleri nisbetinde taksim ve tahsil etmekle Çiftçi Mallarını Koruma Meclislerde köy ihtiyar kurullarını görevlendirmek suretile aynı maksadı daha basit usule bağlamak

suretile mümkün kılmıştır. Bu bakımdan 13334 kanununun zımnen mülga olduğu kanaatindeyiz. Köy Kanununun 14 üncü maddesinin 11 inci bendinde köylünün isteğine bağlı işler meyanında köy tarla ve bahçelerini sulamak için bütün köye ortaklama ark yapmak, keza Belediye Kanununun 15 inci maddesinin 26 ncı bendinde belediye hududu dahilindeki müşterek, bağ, bahçe, tarla ve bostanların müşterek su kanallarını temizlettirmek, bozulan yollarını tamir ve bu husustaki masrafları alâkadarlar arasında taksim ve tahsil etmek gibi hususlar hükme bağlanmıştır. Tatbikatta bu işlerin bazan koruma meclislerince bazan da belediye idarelerince görüldüğü ve böylece vazife tedahülü bulunduğunu müşahade etmekteyiz. Biz Çiftçi Mallarını Koruma Kanununun yukarıda bahsettiğimiz maddesi karşısında Köy ve Belediye kanunlarındaki su arklarının ve hendeklerinin tamir ve temizlenmesine dair olan hükümlerin zımnen mülga bulunduğu fikrindeyiz.

4373 sayılı Taşkın Sular Kanunu da su ile alâkalı ise de bu kanım taşkın sulara karşı alınacak tedbirleri ve vukuunda idare âmirlerinin ve zabitanın hareket tarzını tesbit ettiğinden ayrıca tetkik ve izah yerine zikri ile iktifa edeceğiz.

Sulama sularile ilgisi bakımından 831 ve buna ek 2659 sayılı Sular Kanununa temas etmek yerinde olur. Bu kanunlarla umurun ihtiyacının teminine mahsus suların temin ve idaresi belediyelere ve köylerde ihtiyar meclislerine verilmiştir. Umurun istifadesine mahsus sular bütün müesseseleri ve varidat menbalarıyla birlikte bu, teşekküllere devir edilmiş ayrıca bu mahiyetteki suları istimlak yetkisi de tanınmıştır. Bu kanunlar ihtiva ettikleri madde metinleri itibarile sadece içme suları hakkında câri bulundukları his ve kanaatim uyandırmış ve tatbikatçıları mütereddit harekete sevketmiştir. Temyiz Mahkemesi Birinci Hukuk Dairesinin bir hâdisi üzerine “831 sayılı Sular Kanunu ahkâmı yalnız içilecek sulara münhasır olmayıp bir şehir ve kasaba veya köyün bütün ihtiyaçlarını temine mahsus suların tedarik ve idaresine dair.....” esbabı mucibesile verdiği karar tatbikata vuzuh vermesi bakımından çok faydalı olmuştur ⁽⁵⁾.

Böylece sulama sularımızın hukuki bünyesine temas ettikten sonra asıl idare mensuplarını yakından ilgilendiren su asayişine taallük eden mevzuat ve kararları tetkik edeceğiz. Yukarıda sular üzerindeki mülkiyet hakkının mahiyetine kısaca temas etmiştik. Hemen ilâve edelim ki hangi nevi suların âmme emlakından hangilerinin hususi mülk telâkki edileceği konusu muğlaktır. Medenî Kanunumuzda menfaati umuma ait sular ile ziraata elverişli ol unvan yerler, kayalar, tepeler ve dağlardan çıkan suların âmme

⁵ Temyiz I. H. D. 19-5-936

emlâki, kaynakların da hususi mülk meyanında bulundukları tasrih edilmiştir. Bununla beraber bazı suların hangi grupta mütalâa edileceği kestirilememektedir. Halbuki su ihtilâflarında suyun mülkiyet bakımından mahiyeti çözümde daima göz önünde tutulacak bir keyfiyettir. Sulama sularından su işleri teşkilâtınca meydana getirilmiş muntazam şebekeler mevcuttur. Bunlardan eskiliği ve önemi bakımından Konya Ovası Sulama idaresini zikredebiliriz. Bu nevi tesisler büyük veya orta cesametteki sular üzerinde tesis edildiklerine göre âmme emlâkindendirler. Bunun için ender vâki olmakla beraber tecavüz ve müdahaleye mâruz kaldıklarında Türk Ceza Kanununun müeyyidelerinden faydalanacaklardır. Bizi İdarî tatbikatta asıl meşgul eden halkın kendi aralarında teamülî olarak tesis ettikleri nöbetleşe sulamalarıdır. Yaz avları kurak geçen ve bu yüzden hububatını ve ağaçlarını sulamak zarureti hisseden bölgelerimizde mevsimin en karakteristik ihtilâfları su mevzuundadır. Eskidenberi nöbetleşe kullandıkları suyunun müşterek intifa sahiplerinden birisi tarafından veya mecrası (A) köyü hududu dahilinde olup yıllardır (B) köyü çiftçilerinin istifade ettikleri suyun kesilip akıtılmamasından mütevellit tecavüz ve müdahale ihtilâflarından doğan kanlı vakalarla bozulan âmme nizamının iadesi idare âmirlerinin başlıca meşgalesini teşkil etmektedir. Bu nevi ihtilâflarda vatandaş için iki müracaat mercii vardır :

- 1 — Umumi mahkemeler,
- 2 — idari makamlar.

1 — Türk Ceza Kanununun 516 ncı maddesinin 5 inci bendine göre sulamaya mahsus nehir, cetvel ve arklara tahrip, imha veya bozma şeklinde vâki tecavüz ve müdahale karşısında mağdur mütecavizin buna göre tecziyesini isteyebilecektir. Bu, ihtiyaca cevap vermemektedir. Zira mütecavizin tecziyesi korkutma, ibreti müessire ve mağduru tatmin gibi cezadan beklenen gayeleri nisbeten sağlamakta ise de bozulan nizamın anında iadesile mahsulün mahv ve harabiyetini zamanında önleyememektedir.

2 — İdari makamlar : idari makamların durumunu da mevzuat icabı iki ayrı safhada tetkik etmek lâzımdır. ,

A — idare âmirlerinin 831 ve eki 2659 sayılı Sular Kanunlarından mütevellit vazifeleri,

B — Gayrimenkulü Tecavüz Ve Müdahalenin Def'i Hakkındaki Kanuna göre yapacakları muamele.

A — Sular Kanununa ve bunun tatbik şeklini gösteren nizamnameye göre belde halkının müşterek ihtiyacına ait suların tanzim ve idaresi Belediyelere ve köy ihtiyar heyetlerine aittir. Bu ortak sulardaki intifa paylarını tesbit için belediye encümenlerine ve ihtiyar meclislerine hisseli hakiki

ve hükmî şahısların gönderdikleri bir âza da iştirak etmek üzere teşkil edilecek bir komisyon marifetile tesbit edilir. Bu tesbitte mevcut belgelerin ve teamülün göz önünde bulundurulacağı ek kanunun 3 üncü maddesi icabındandır. Tesbit edilen paylara dair liste belediyelerde veya köy odalarında asılmak suret ile ilân ve alâkadarlara tebliğ olunur. Tebliğden itibaren 15 gün zarfında bu kararlara karşı idare heyetlerine yazılı itirazda bulunulabilir. İtiraz olunmayan ve idare âmirleri tarafından tasdik edilen kararlar katidir. Buna razı olmayanlar ancak umumi hükümlere göre mahkemeye müracaat ederler. Mahkemeden karar sâdır oluncaya kadar komisyon kararları tatbik olunur. Yukarıda da bir nebze temas ettiğimiz gibi 831 sayılı Sular Kanunu sadece içme suları hakkında tatbik olunmakta iken Temyiz Mahkemesi Birinci Hukuk Dairesinin “ihtiyacı âmmeye taallük eden bütün sular hakkında câridir” şeklinde verdiği karar tatbikatçılar için çok faydalı olmuştur. Bu gün nöbetleşe arazi sulamakta kullanılan suları tanzim hususunda istinat ettiğimiz yegâne hukuki mesnet kifayetsiz olmalarına rağmen bu kanun hükümleridir. Hissedilen noksanlık mahkeme kararına kadar komisyon kararının tatbik edileceği hükmüne rağmen aksine harekete dair bir müeyyide vaz edilmeyiştir. Bu takdirde T. Ceza Kanununun “salâhiyettir mercilerin emirlerine itaasızlığa” ait olan 526 ncı madde uygulanacaktır ki bundaki ceza da bir aya kadar hapis veya üç liradan elli liraya kadar para cezasıdır. Esbabı müşeddide olmayınca cezanın daima asgarisi tatbik edildiğine göre bu müeyyide ibreti müessire vasfından uzaktır.

Şayanı şükran olan cihet bu nevi sular üzerinde teamül intifam teesssüs etmiş olması az miktarda da olsa ihtilâfları azaltmakta veya zuhur eden ihtilâfların çözümünü kolaylaştırmaktadır, öyle ki; birçok kasaba ve köy gibi ziraat sahalarında bu nöbetleşe sular tapuya tescil edilmemekle beraber teamüli olarak arazinin teferruatından sayılır. Onunla beraber alınıp satılmaktadır. Müşterek intifa edenlerin çok evvelden tesbit ettikleri devre zarfındaki su hakları mirasçılarına da aynen intikal etmekte ve Güney - Doğu vilâyetlerinin bazı cüzütamlarında bu intifa hakkı para ile bazılarında da saat olarak ifade edilmektedir. Ölçü olarak kullanılan para tâbiri de bir saat karşılığıdır.

B — Sulama sularına suyun yolunu kesmek veya mecrasını değiştirmek suretile vâki tecavüzler gayrimenkulün istimaline mâni hallerden olduğu için 2311 numaralı kanununun şumulünde mütalâa edilmekte idi. idari tatbikatın bu seyrine rağmen kaza organlarının temayülü aksi yöndedir. Temyiz Mahkemesi 3 üncü Ceza Dairesi nöbetle kullanılan suyun kesilmesini 2311 numaralı kanunun şumülü dışında bırakmıştır ⁽⁶⁾

⁶ Daire kararı 22/5/947 gün ve 5110/5677 sayılıdır.

Temyiz Mahkemesinin muhtelif mevzulara dair kararlarının tetkikinde Gayrimenkule Tecavüzün Defi Hakkındaki Kanunun sadece mülkiyet altında bulunan gayrimenkulleri şümulüne alacağı diğerlerinin bunun dışında mütalâa edileceği kanaatine varılmaktadır. Sular Kanununun müeyyidesiz hükümlerine rağmen adli kaza organlarının bu mahiyetteki görüşünün bir idari tedbir ve âsaiş kanununda husule getirdiği boşluk önemlidir. 2311 sayılı kanundaki gayrimenkul tâbiri 5917 sayılı kanunda da esas ittihaz edildiğine göre noksanlık devam etmektedir. Sular Kanunundaki boşlukların doldurulması veyahut Gayrimenkule Tecavüzün Defi Hakkındaki Kanunun âmme emlâkini de içrisine alacak şekilde tâdilinin cemiyet ihtiyaçlarına uygun olacağı kanaatındayız.

DEVLETİN ESAS TEŞKİLÂT REJİMİNİN KAYNAĞI

“Teşkilâtı Esasiye Kanunu” (Anayasa)

Doçent : Bahri SAVCI

S. B. Fakültesi

Devletin Esas Teşkilât rejimi içinde, siyasî iktidarın imtiyazlarının sınırlandığı, siyasî iktidarın icrasının bir sınırla çevrildiği bir hükümet tarzını ifade eder. Gerçekten, keyfî hükümet sisteminden başka bir hükümet sistemine tâbi olan devletlerde, zarurî olarak, daima bir “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” (Anayasa) bulunur. Bu kanun, siyasî iktidarı icra hususunda idare edenlerin nasıl irae edileceklerini, siyasî iktidarın nasıl bir siyasî teşkilâta kavuşacağını, hukukî normlara göre ve nihayet tatbikat zaruretlere göre siyasî iktidarın nasıl işleyeceğini bir düzene koyar; onun bu hususta kurduğu rejime “Esas Teşkilât Rejimi” denir. Bu rejim Kaynağını bizzat “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” undan alır. Bu kanun, siyasî iktidarı, sahibinden (Yani devlet moral şahsiyetinden) icra ajanlarına (yani idare edenlere) geçiren bir kanaldan ibarettir ⁽¹⁾. Bu suretle, bu kanundan kaynağını alan esas teşkilât rejimi, idare edenleri, kendilerine ait bir imtiyazı değil, icrasına tevkil edildikleri bir iktidarı kullanan ajanlar haline getirir.

Görülüyor ki, devletin “Esas Teşkilât Rejimi” hukuk devletinin bir şartı oluyor. “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” da, bu hukuk devletinin temel kaidelerini teşkil ederek rejimin kaynağı oluyor.

1 — ESAS TEŞKİLÂT MEFHUMU :

Esas Teşkilât Mefhumu, bir tarifi dar çerçevesi dışında, gerçek anlamı ile kavramak istersek, onun mahiyetini, karakterini, ortaya çıkış şart ve tarzlarını, (sosyete de yerleşmesi keyfiyetini), şekillerini, iç bünyelerini, muhteva olarak kazandığı sahanın genişliğini incelememiz gerekir. Bundan sonradır ki, “Teşkilâtı Esasiye Kanununun” üstünlüğü prensibini ve bu üstünlüğün müeyyidesi olan hususları da daha iyi idrâk etmek mümkün olur.

1 — “Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının”, (Anayasaların) mahiyetleri :

Bu hukuku, devlet içinde hâkim kuvvetin icrasını doğrudan doğruya veya dolayısıyla ilgilendiren kaidelerin tümünü ihtiva (Dicey : Anayasa hukukuna başlangıç adlı eserde) ettiğine göre bu kanunlar, bütün iktidarların kaynağını teşkil ederler. Bunu şöyle de söyleyebiliriz: Bir defa, “Teşkilâtı Esasiye

¹ Burdeau: Cours de Droit Constitutionnel 1946. Pe 35

Kanunları” (Anayasalar), millî hakimiyetin ilk fiilleridir. Hakimiyetin bütün diğer fiilleri, onun netice ve devamıdır. Bu kanunlar, sadece icra kuvvetinin, kazaî kuvvetin değil, bütün iktidarların kaynağıdır. Bütün iktidarlar gibi, kanun yapıcı iktidar (teşriî iktidar) dahi, menşei, kuruluşunu, yetkilerini bu kanundan alıyor, öyle ise,” Teşkilâtı Esasiye Kanunları” (Anayasalar), alelade kanunlardan önce gelmektedir. Ayrıca, hâkimiyetin ilk fiili olduğu ve hâkimiyetin diğer fiilleri, bu arada teşriî fiiller dahi, onun bir neticesi ve devamı olduğu için bu kanun, teşriî iktidara dahi kendisini empoze eder.

2 — Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının” (Anayasaların) karakterleri :

Bunların alelade kanunlardan önce gelmesi, kendilerini, bizzat teşriî iktidara dahi empoze etmesi dolayısıyla, bu kanunlar, teşriî iktidarın yapacağı alelade kanunlara, üstün bir plândan bakarak, istikamet gösteriyor.

Öyle ise, bu mahiyetinden gelmek üzere “Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının” şu karakteri ortaya çıkıyor: Bunlar değişmez fiillerdir, bizzat kanun koyucu dahi, bu kanuna dokunamamaktadır ⁽²⁾.

Bu karakter, şu iki istikamette sonuçlar doğurur :

A — “Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının” (Anayasaların) değişmezliği mutlak değildir. Bizzat kanun koyucunun dahi ona dokunamamasını mutlak olarak anlamamak gerekir. Millî hakimiyet prensibi, milletin, kendi ana teşkilâtına dokunan hususlarda değiştirmeler yapabilmesini istilzam eder, öyle ise, millî hakimiyetin ortaya koyduğu bu zaruret ile (ana teşkilâta dokunan noktaları milletin değiştirebilmesi zarureti ile) “Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının” (Anayasaların) mahiyetinden fişkırın karakter hususiyetini onların değişmez fiiller oluşunu ve bizzat kanun koyucunun dahi ona dokunamaması prensibini bağdaştırmak gerekir. Bu da şöyle yapılır: “Teşkilâtı Esasiyeler” (Anayasalar) alelade teşriî iktidar tarafından değil, kurucu iktidar denen bir iktidar tarafından yapılır. Bu sıfatla hakimiyetin ilk fiilidir ve kurucu iktidar tarafından yapılmak suretiyle, diğer iktidarlar tarafından-ki alelade kanun koyucu iktidar da bunlardan birisidir - değiştirilemezler. Bu suretle, “Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun değişmez fiil oluşu, onun dokunulmazlığı prensibi, kurucu iktidardan dışarda kalan iktidarlara - alelade kanun koyucuya - dahi “Teşkilâtı Esasiye Kanunumu” (Anayasayı) değiştirmeyi yasaklayan bir kaide haline girmiş olur.

B — “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” nun, kendisini teşriî iktidara (kanun koyucu iktidara) dahi empoze etmesi kaidesi, bir yönü ile de şu sonucu doğurur: Bu kanun, kanun koyucunun kanun yapma alanındaki yetkilerini de

² Esmein: Element de Droit Constitutionnel Français et Compere.

daraltabilir; bazı hususlarda veya bazı manâlarda onu kanun yapmaktan yasaklar: Meselâ; insan haklarının kullanılmasını ve geliştirilmesini önleyecek mahiyette kanun yapmayı yasaklar.

3 — “Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının” (Anayasaların) ortaya çıkış tarzları : Bu kanunlar türlü tarzda ortaya çıkarlar: Başka deyimle, bu kanunların ortaya çıkmasını hazırlayan şartlar türlü tarzlarda meydana gelir. Binaenaleyh, bu kanunun içine giren hukuk kaideleri de bu tarzlara göre bir varlık kazanır.

A — Bir monarkın tek taraflı bir fiil ile halka verdiği imtiyaz tarzında:

18 inci asırda hasıl olan büyük fikir hareketlerine kadar türlü Avrupa memleketlerinin esas teşkilât hukukları, esası bakımdan örflerle tesbit edilmişti. Bir ana kanun halinde yazılı, metinleri pek yoktu. Bu hukuk çerçevesi içinde kalan yazılı metinlerin sayısı çok azdı. Bu tarzda, bir kanun halinde varolan bu metinler “Teşkilâtı Esasiye Kanunları”, (Anayasalar) bir monarkın halka tanıdığı imtiyazları gösteren vesikalar halinde idi ⁽³⁾. Bu devrede, bu kanunlar, bir monarkın halka verdiği imtiyazlar tarzında ortaya çıkmıştır. Burada, iktidarı elinde tutan monark, halkı işe karıştırmadan, kendi tek taraflı fiili ile halk nefine bazı imtiyazları kabul etmekte ve tanımaktadır.

Burada Kral, zaten sahibi olduğu hakimiyetin serbest icrası yoluyla, bu hâkimiyetin bir parçasından fedakârlıkta bulunmağa veya hakimiyetin icrasını tanzim etmeğe razı olmuştur. Hâkimiyetten bu fedakârlık veya hâkimiyetin bu tanzimi; hakim (Kralın) tek başına yaptığı, kuvvetini ancak kralî iradedden alan bir kanun marifetiyle hukukan ifade edilmiştir. Bu kanun monarkın, tek taraflı bir fiil yoluyla halka tanıdığı bir imtiyaz tarzı ile yukarıdan gelmekte ve halka ulaşmaktadır. Bu tamamiyle otokratik bir sistemdir. Amma, bu, işin sadece nazari yönüdür. Gerçekte ise, monark, kendiliğinden, bir imtiyaz şeklinde halk nef'ine hakimiyetten fedakârlıkta bulunmamaktadır; tersine, ahval ve şeraitin baskısı altında kalarak hâkimiyetinden bir parçasını terk etmektedir. O, bu kanunun, kendisinden sökülüp alınmaması için, onu bahşetmektedir.

B — Pakt Tarzı: Fakat gittikçe serbest bir hayat sürülen devirlerde ve memleketlerde bu kanunlar, millet ile, hükümet arasında aktedilmiş bir pakt, bir “Teşkilâtı Esasiye” (Anayasa) mahiyetinde ve karakterindedir, iktidarın icrası teşkilâtına taallük etmek üzere anlaşılır. Ortaya çıkan pakt, bir “Teşkilâtı Esasiye” (Anayasa) mahiyetinde ve karakterindedir. Burada, ortaya çıkan bu kanun marifeti ile demokratik istikamete doğru biraz daha fazla gidilmektedir. Zira, halk, bir meclisde temsil edilmektedir ve monark ile bir mukavele yaparak bu mukavenenin taraflarından biri-

³ M. Siber: Repetitions ecrites de Droit Constitutionnel. P: S.

sini teşkil ederek kanunun ortaya çıkmasına imkân vermiştir. Bu kanunun pakt tarzında ortaya çıkışında, başrolü, çokluk meclisi oynamaktadır. Çünkü paktı yazan, çokluk meclisidir, Kral, toptan kabul veya red durumunda kalmaktadır. Kralın bir pakt hazırlayarak bunu bir meclisten geçirmesi veya meclis ile monarkın eşit iş birliği ile ortaya bir pakt çıkarılması halleri daha nadirdir. Fransızların 1791 kanunu, constituanle ile kral arasında akdedilmiş bir paktır. Millî meclis teklifte bulunmuştur; Kral red teklifine katılmıştır. Bu kanun, bir monarkın, halk mümessilleri ile anlaşmasından çıktığı için pakt diye tavsif edilen esas kanunlar arasına girer. Pakt tarzında bir esas kanuna varılabilmek için, milletin mümessilleri ile hükümetin, iktidarı elinde tuttuğu ileri sürülen veya sanılanların iradeleri karşılaşılarak pakt hukukî mekanizmi gerçekleşmelidir ⁽⁴⁾.

C — Millî iradenin tek taraflı izharı tarzı ile : Bu esas kanunlar çokluk, kuvveti elinde tutanlarla halk arasında yapılan bir pakt mahsulü ise de; hazan da böyle olmamaktadır. Bazan, ihtilâl veya muharebe gibi sebepler dolayısıyla, ortaya fevkalâde bir meclis çıkar. Bu meclis, millî iradeyi ifade ettiğini ileri sürerek tek taraflı bir irade beyanı ile memleketin esasî kanun veya kanunlarını yayınlar ⁽⁵⁾. Burada, tamamiyle demokratik bir sistem içindeyiz.

Burada da, anayasa, tek taraflı bir fiil yoluyla ortaya çıkmıştır. Fakat ortada bir monarkın tek taraflı iradesinden doğan ve halka monark tarafından bahsedilmiş imtiyazlardan ibaret olan bir esas kanuna, değil, tamamiyle millî iradeyi ifade ettiği ileri sürülen organların tek taraflı irade izharlarından doğan bir "Teşkilâtı Esasiye Kanunu" (Anayasa) vardır.

Bu yol, millî hakimiyet prensibinin tabii sonucudur. Esas Kanun devleti organize eden, devlet adına hareket edecek organları kuran bir fiildir. Bu sebeple, millî hakimiyetin ilk belirmesidir, öyle ise, bizzat milletin eseri olmalıdır.

Bu kanunun, bizzat milletin eseri olarak ortaya çıkışının da çeşitli yolları vardır :

a — Konvansiyon yolu ile : Yukarda işaret edildiği üzere, ortaya fevkalâde bir meclis çıkmıştır. Buna konvansiyon denir. Bu; esas kanunu yapmak için halk tarafından seçilmiş bir meclisdir.

b — Referandum : Bazan, halk, esas kanunu yapma hususundaki hâkimiyetini, yukarda olduğu üzere, mümessilleri vasıtasıyla icra etmemektedir. Ve doğrudan demokrasi yoluyla bizzat icra etmek istemektedir. Bu sebeple,

⁴ Prelot: *Precis de Droit Constituionnel*: 1950 P : 63

⁵ Sibert: s.g.e. P: 9.

gene bir meclis, esas kanun projesini hazırlar. Fakat bu proje seçmenler heyeti tarafından kabul edilirse muteber olur. Bazı görüşlere göre; pakt mukavelesi, bütün âkitler tarafından kabul edilmedikçe “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” (Anayasa) var olamaz.

4 — “Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının” (Anayasaların) şekilleri: Bütün hukuk kaideleri ya yazı ile veya örfle tayin edilmişlerdir. Bunun gibi, Anayasa hukuku içine giren hukuk kaideleri de yazı ile veya örfle tayin edilir. Başka bir deyimle; bir memleketin siyâsî teşkilâtına taallük eden kaideler iki tarzda var olabilirler: 1 — Bu kaideler, ya örfden, âdetlerden, emsallerden gelmektedir ki, bir resmî yazılı metinde tedvin edilmemişlerdir. Bu takdirde «Teşkilâtı Esasîyeler» karşısındayız, veya bu kaideler, bir vesika içine kaydedilmişlerdir, bir resmî vesikada yazılmışlardır. Bu da onlara, herkese bildirmek için yapılmıştır. O zaman da bir yazılı ana kanun karşısındayız.

1 — Örfi »Teşkilâtı Esasîyeler» (Anayasalar : 18 inci asır büyük fikir hareketlerine kadar, türlü Avrupa memleketlerinin anayasa hukukları, hemen hemen örfle tesbit edilmiştir ⁽⁶⁾. 18 inci asra kadar türlü memleketlerin siyâsî teşkilâtları, örfle tesbit edilmiştir. Gerçekten; her memlekette, devlet fikri, bir takım manevî tarihî amillerin tesiri altında ve yavaş yavaş teşekkül etmiştir. Devlet müessesesi müstakil bir tarzda tamamıyla meydana geldiği zaman, yani, bir ferdin elinde bütün iktidarların toplanması rejiminden, bu rejimin kalıntılarından kurtulduğu zaman, devletin statüsü de bir sürü geleneklerin âdetlerin, bazı ana prensiplerin tümü şeklinde tesbit edilmiş bulunuyordu. Bunların bir araya gelip bir biriyle birleşmesi, o devletin örfi esas kanununu teşkil ediyordu.

Bununla beraber bazı yazılı metinler de yok değildi. Fakat bunlar çok azdı. İstisna teşkil ederdi. Anayasa hukuku çerçevesine giren bu yazılı metinlerden bir kısmı, monark tarafından halka tanınan imtiyazların vesikalarından ibaretti. Meselâ İngilizlerin 1215 büyük şarıtı, sonraları bunun tasdiki mahiyetinde olan 1689 tarihli Petition of Rights, 1688 tarihli Bill of Rights, 1700 tarihli Act of Settlements gibi, bu yazılı metinlerden bir kısmı da, bir devlet kurmak için birleşen müstakil Prenslikler arasında, birleşme sırasında aktedilen muahedelerden ibaretti: İskoçya ve İrlanda’nın İngiltere ile birleşme muahedeleri.

18 inci asır ihtilâlcî hareketi dışında kalan İngiltere yukarıki yazılı vesikalara rağmen, esas itibariyle, bu alanda örfi hukuku muhafaza etmiştir. Bu vesikalardan başka, devrimizde de, anayasa hukuku alanında boyuna statutslar çıkmasına rağmen, İngiltere, gene örfi esas kanun geleneğine sadık kalmıştır.

⁶ Esmein: s.g.e. Yazılı Esas Teşkilâtlar bahsine bak:

Örfî esas kanun sistemi, bilhassa J. de Maistre ve Bonold tarafından çok hararetle beyan edilmiştir. O, bir saatçinin saat yapışı gibi, insanların ana kanun yapmaları iddiasıyla eğlenmiştir. Onlara göre, esas kanunlar, tarih ve siyasî muhitin tesiri ile kendisini empoze eden, birer İlahî eserdir. Binaenaleyh insanlar marifetiyle yapılamazlar.

Halbuki, bu tez, kilise tarafından tutulmamıştır. Zira; evet kiliseye göre cemiyet ve siyasî iktidar İlahî menşededir. Fakat halkın kendi dehalarına çok iyi uyacak bir siyasî şekil kabul etmeleri yasak edilmiş değildir. İnsanlar böyle bir -siyasî şekil kabul ettikleri, kendilerine böyle bir siyasî şekil verdikleri zaman İlahî iktidara karşı gelmiş sayılmazlar, insanlar, böyle yapmakla, sadece Cesar Krallığını, yani dünyevî devleti organize etmek için Allaktan aldıkları bir hürriyeti kullanmaktadırlar (7).

B — Yazılı Anayasalar : 18 inci asır yazarları, anayasaları esaslı ve sistematik bir yazılı kanun içinde görmek istemişlerdir. Onları bu kanaata götüren sebepler şunlardır :

a — «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar), yazılı olurlarsa, gerçekten bir hürriyet vasıtası olurlar. Zira, bu metinlere sokulan vatandaşların bazı hakları, bu suretle, alelâde kanun koyucunun ihlalleri dışına konulmuş olur.

b — Yazılı kanunların, örfilere daima üstün olduğu umumî olarak kabul edilmiş bir gerçektir, öyle ise, önemli olan esas teşkilât kaidelerini de yazmalıdır.

c — 18 inci asır adamları, hakim millet tarafından yayınlanan bir esas kanunu içtimâî mukavelenin bir yenilenmesi gibi sayıyorlardı öyle ise, bu metni, en mutantan ve en tam bir şekilde yazıp ilân etmeli ki, bu suretle, herkes onları, gayet iyi tanıyabilsin, millî hey'et nef'ine terk edilen imtiyazların, beşerî tabiata mülâsık olarak zaman aşımı ile düşmez sayılan hakların nelerden ibaret olduğunu herkes iyice bilebilsin.

d — Keza, bu devir adamları; sistematik bir tarzda ve açık terimlerle ve hususiyle telkin edici yolla yazılan bir anayasanın vatandaşlara bilgi veren ve aynı zamanda, onlara haklarını tanıtan en iyi bir siyasî ve moral terbiye vasıtası olacağını düşünmüşlerdi.

İşte bu anlayış sonucu, ilk yazılı esas kanunlar, 1776 lardan itibaren, ayrılış hareketleri içinde Kuzey Amerika İngiliz kolonilerinde gözüktür. Bundan sonra, Birleşik Amerika Konfederasyon «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» (Anayasası) gelir. (1781) daha sonra da Birleşik Amerika federal «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» (Anayasası) gelir. (1787).

⁷ Burdeau: Cours de Droit Const. P: 37.

Fakat, yazılı esas kanunların sosyal mânâsının değerini bilhassa Fransız kurucuları tanıtmıştır. 1791 esas kanunu, böyle bir ilk yazılı «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» (Anayasası) tipidir. Bu usul, Fransa'da öyle yerleşmiştir ki, orada, bir biri arkasından gelen bütün rejimler hep yazılı ana kanunlarca düzenlenmişlerdir. Yalnız, 1814, 1815 olayları, kısa bir zaman için yazılı esas kanunları iktidardan düşürmüştür. Çünkü İlahî hukuk prensipleri hakim kılınmıştır. Fakat, kısa bir zaman içinde Avrupadaki kurucu meclisler, hakim millet adına yapılan yazılı esas kanunlar sistemini kuvvetlendirmiştir. Artık Birinci Dünya Harbinden sonra, galip, mağlûp, bütün devletler, yazılı esas kanun sistemini kabul ettiler. Yalnız bu devrede bazı devletler (İngiltere, Macaristan), esas itibariyle örfî esas kanunlar sistemini muhafaza etmişlerdir. Buralardaki anayasa hukuku alanında gözüken yazılı metinler, parça halinde bazı tanzimler gibi nazarı itibare alınır.

İngiltere'nin örfî esas kanun şeklini, diğerlerinin de yazılı esas kanun şekli kabul edişlerini bir mücerret plânda mütalâa etmemek lâzımdır. Bir devletin, bu iki esas kanun şeklinden şunu veya bunu kabul edişi, siyasî muhite ve halkın mizacına, geniş ölçüde bağlıdır.

5 — «Teşkilâtı Esasîyeler'in İç Strüktürü : Bu ana kanunların iç strüktürlerini tesbit etmek pek kolay değildir ⁽⁸⁾. Her devlet için makbul, mücerret bir esas kanun tipi kabul etmek mümkün olsaydı, bunun iç yapısının neden ibaret olduğu üzerinde düşünülebilirdi. Fakat olaylar dünyasına baktığımız zaman şunu görürüz: türlü devletlerin esas teşkilât nizamı içine giren statüleri arasında sayısız ayrılıklar, bir birine aykırılıklar vardır. Öyle ise, ele, mücerret bir «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» (Anayasa) tipi alıp onun temelini, yapısını araştırmak, biraz fazla nazariyeci kalmak olur. Bununla beraber, esas kanun örfleri ve metinleri arasındaki bu çeşitliliğe rağmen, bunların konuları ve muhtevaları bakımından, bazı ortak kaideleri vardır. Öyle ise bu ortak kaidelere göre, onların temel ve iç yapılarını şöyle göstermek mümkündür :

A — «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nun, (Anayasa) nın Konusu : Bu kanun genel olarak, iktidarın icrası hususunu teşkilâtlandırır. İktidarın icrasına taallük eden teşkilât kaideleri bir taraftan idare edenlerin statüsünü teşkil eden* diğer taraftan da onların siyasî faaliyetlerinin tabiatını ve gayelerini gösteren kaidelerden ibarettir, öyle ise, bu kanunun konusu belli olmaktadır : a — «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» (Anayasa) devlet için, devlet adına karar verme yetkisi olan şahısları veya heyetleri gösterir, onların yetkilerini, bu yetkileri kullanma yollarını belirtir, b — «Teşkilâtı Esasiye Kanunu»

⁸ Aynı eser P:41

(Anayasa); idare edenlerin hangi sosyal ve siyasal teşkilât doktrinini temsil ettiklerini, bu suretle devlet müessesesinin tahrik edici hukuk fikrinin ne olduğunu gösterir. Şöyleki :

«Teşkilâtı Esasiye Kanunu» (Anayasa); şefleri gösterir ve onların fonksiyonlarının icrasını düzenler : Bir an gelmiştir ki, şefler, artık, meselâ kendi kuvvetleri, kendi zenginlikleri dolayısıyla, yani, sırf kendi şahıslarına mahsus olan özellikleri dolayısıyla hareket edemez oldular. Artık, şefler; ancak kendilerine usulüyle verilmiş yetkilere göre emredebilirler. Artık hükümet edebilmek, idare edebilmek için bir unvana, bir özel yetkiye sahip olmak gerekir. Bu unvan ve yetkinin nasıl kazanılacağını, bu esas kanun gösterir. Yani, devlet için, devlet adına, devletin iradesi gibi sayılacak irade izharına yetkili devlet organı unvan vasfının nasıl kazanılacağını bu kanun gösterir. Meselâ, bu kanun, teşriî iktidarın parlamento tarafından icra edileceğini söylediği zaman, bu hüküm, teşriî hususta devlet organı hangisidir, onu gösterir. Artık, bu organı teşkil eden kişilerin iradeleri devleti ilzam edecek vasıftadır.

Kısacası, bu esas kanun, idare edenler için, hem imtiyazlarının esasıdır; hem de fonksiyonlarının kanunudur.

I — «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» (Anayasa), ilk olarak, idare edenlerin meşruiyetlerini sağlar. idare edenler, bu kanundan devlet organı sıfatını alarak vazifelerini görürler ve bu hususta emrederler. Esas kanun, onlara devlet organı sıfatını tanıdığı içindir ki, organ olarak belirttikleri irade, verdikleri karar devlet iradesi ve devletin kararı olur. Ancak bu surettir ki, iradeleri ve kararları meşru olabilir. Yani bu kanun, onlara devlet organı sıfatını tanıdığı içindir ki kararları meşru olarak empoze edilebilir.

II — «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» (Anayasa), aynı zamanda, idare edenlerin otoritelerini, nüfuzlarını da kurar, (tesis eder) idare edenlerin otoriteleri, ancak bu kanun yoluyla kurulabilir, var olabilir. idare edenlerin kuvveti, iktidarı, ancak bu esas kanunun koyduğu ölçülere göre belirebilir, ortaya çıkabilir. Bu iktidar, bizzat bu kanun tarafından nasıl düzenlenmişse, öyle icra edilebilir.

III — «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasa), nihayet, idare edenlerin yetkilerini de tayin eder. Bu kanun, bazı devlet organları yaratmış ve bazı fonksiyonları görmek üzere onları işe çağırmıştır. Şimdi, bu organların yetkilerinin neden ibaret olduğunu da gösterir; hangi durumlarda, idare edenlerin subjektik iradelerinin, kendilerinden çözüleceğini ve devlete izafe edileceğini belli eder. Bunu yaparken, yani bir birinden ayrı devlet organları arasında millî hayatın gerektirdiği yetkileri paylaştırırken, çok çeşitli düşüncelerden ilham alabilir. Bu yetki paylaştırmasını şöyle veya böyle yap-

mak bir siyaset, sanatı meselesidir. Fakat şu bir gerçektir ki, esas kanun, kurduğu devlet organlarının yetkilerini de kendisi bildirir. Bunu yaparken de şüphesiz, daima idare edenlerin faaliyet imkânlarını sınırlama yoluna gider. Devlet organlarının yetkileri ne kadar geniş olursa olsun, bu yetkiler, onlara, müşterek iyiliğin gerçekleşmesi için verilmiştir. Demek ki, bu yetkilerin icrası, bu amaçla bağlıdır. Öyle ise, bu amaca göre, yetkilerin icrasını sınırlamak lâzımdır. Bunu da gene bizzat bu esas kanun yapar.

b — «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» (Anayasa), devlet müessesesini harekete getiren, hukuk idaresini de gösterir : Bu onun ikinci mevzuudur. Evet, bu esas kanunun konusu incelenirken, onun teşkilât kurucu karakteri üzerinde yeter ölçüde durulmaktadır. Fakat bir de, teşkilâta hakim olan ana prensip vardır ki, bunu da, gene bu ana kanun göstermektedir. İşte, bu husus ihmâl edilmektedir.

Gerçekten «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» (Anayasa) sadece hükümet mekanizmasını tavsif etmekle yetinemez. O, bu mekanizmayı işleten espriyi de tayin etmelidir. Bu kanun, bunu da yapar, kurduğu, meydana getirdiği idare edenlere, güdecekleri hedefi de gösterir. Gerçekten de bu esas kanunun kurduğu mekanizma, zaruretlerin ilham ve ifade ettiği bir fikre göre meydana getirilir. Her memleketin siyasi rejimi, sosyal teşkilâtın müdir prensibi gibi sayılan bir hukuk fikri idare eder. Her «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» da. (Anayasa) da, bu müdir fikri açıkça veya örtülü olarak ifade etmektedir. Böylece, bazı ana kanunlar, tamamiyle bir liberal ve burjuvacı demokrasi ideolojisinden mülhemdir; ikisi de bir sosyalist doktrinden mülhemdir, bütün siyasi teşkilât bu müdir hukuk fikrine göre kurulmuş ve ayarlanmıştır. Bizzat esas kanun, hangi müdir fikri benimsediğini de göstermektedir.

B — «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nun, (Anayasa) nın muhtevası alanı :

Anayasanın muhtevası demek, onun içine aldığı kaidelerin topu, bu kaidelerin doldurduğu alan demektir. Demek ki. bu esas kanunun muhtevası, onun mevzuu vasıtasıyla tayin ediliyor demektir. Devlet içinde âmm iktidarının kime ait olduğu, idarecileri göstermeye yarayan usulün neden ibaret bulunduğu, idare edenlerin göreceği fonksiyonların bildirilmesi ve paylaşılması, bu fonksiyonları görmek için güdülecek usullerin tâyini gibi hususlar, hep bu esas kanunun mevzuuna taallûk eden hususlardır ki, bunlar onun muhtevasını teşkil etmektedir.

«Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının» (Anayasaların) muhtevaları yani bu temel kanunun mevzuuna taallûk eden kaideler, bu kaidelerin teşkil ettiği saha çok değişiktir ⁽⁹⁾. Zira, anayasa hukuku, devlet idaresinde esasi, ana

⁹ M. Sibert: s.g.e. P 15.

kaideleri koyar. Fakat acaba, hangi kaideler esası, ana kaidelerden sayılacak ve bunun sonucu olarak, bu temel kanunun muhtevası içine girecektir? bu hususta kesin bir ölçü verilemez. Bu bir siyasî iklim ve şartlar meselesidir. Her memleketteki özelliklere, o memleket esas teşkilâtına hakim hukuk idesinin mahiyetine, siyasî iklime göre «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nun (Anayasa) nın muhtevası, esas teşkilât kaidelerinin alanı dar veya geniş olabilir.

A — Geniş Hürriyet Rejimlerinde : Bazı memleketlerde, kanunun hakimiyeti altında, büyük ve geniş bir hürriyet rejimi kurulduğu ileri sürülmektedir. Buralarda, ana kanunlar, birçok hususları, kendisine mevzu olarak alır, bu hususları, kendi sahası içine alarak düzene koyar. Buna en güzel misal 1920 Alman Weimar Anayasasıdır. Bu kanun, Almanyanın hemen bütün sosyal, dinî, kültürel, İktisadî hayatını, kendi rijit sistemi içine alıp düzenliyordu. Bu suretle, âmme iktidarının tanzimine, icrasına doğrudan doğruya dokunmayan, tersine, ona yabancı olan birçok hususları kendi muhtevası içine sokuyordu. Bu suretle, alanını çok genişletmiş oluyordu. Birleşik Amerikadaki «Teşkilâtı Esasiye Kanunlarından» (anayasalardan) birçoğu da, kendi içinde yazılı bazı sanayiî icrasında şahısların ve malların statüsüne taallük eden kaideleri kendi alanı içine sokmuştur. Bunlar, âmme iktidarının teşkilâtı ile doğrudan doğruya ilgili olmadığı halde, ana kanunun içine sokulmuştur. 1914 - 1918 harbinden sonra ortaya çıkan birçok ana kanunlar, birçok sosyal hükümleri (bilhassa iş mevzuatını) esas teşkilâtın muhtevası içine almıştır. İşte, geniş hürriyet rejimli memleketlerde kurucu meclisler, kurucu iktidarlar, bu hususları, aslında rijit olan anayasanın muhtevası içine sokmakla, onlara bir devamlılık, bir istikrar sağlamak istemişlerdir. Fakat bu hususlar, âmme iktidarının icrası ile doğrudan doğruya ilgili görünmediğinden esas teşkilâtın mantıkî muhtevasına yabancı sayılmaktadır.

Mamafih, bu sanı pek doğru değildir. Çünkü, bu esas kanun, sadece devletin organik statüsünü tâyin etmez, aynı zamanda, devlet faaliyetinin müdir hukuk idesini de ifade eder. Böyle olunca, devlet organlarına taallük eden hususların dışında kalan bu gibi hükümlerle, emrettiği müdir hukuk idesine müteallik bir kaç da müşahhas misal vermiş demektir.

B — Otorite Rejimlerinde : Otorite devirlerinin veya dar sınırlı hürriyet devirlerinin ana kanunları ise, çok daha kısadır, çok daha az açıktır, böyle devirlerde, bu kanunların her hususa dair hükümleri kendi içine almamaları otoritelerin hoşuna gider. Çünkü, otoritelerin karşısına, ekseriya, bu temel kanun ile çıkılacaktır. Onun için, otoriteler, bu kanunların alanı içine, kendi nüfuzlarını azaltacak, sonunda kendilerini harap edecek geniş, açık hükümler, müşahhas örnekler teşkil edecek kaide ve prensipler konmasını istemezler.

C — Haklar Beyannameleri : Esas kanunların konusunu teşkil eden hususlarda, bu kanunun alanı içinde kalan, onun muhtevası içine giren kaidelerin bir kısmını da «Haklar Beyannamesi» denen özel bir tertip içinde görürüz. Temel kanunların ikinci mevzuu, devlet müessesesini harekete getiren müdir ideleri tayin etmek, göstermek idi. Bu müdir idelerden bir kısmı bizzat kanun koyucu organın hareket tarzını tayin eden prensiplerdir. İşte bu prensipler, bizzat kanun koyucuya da emredildiği için, bizzat esasi kanunu da tayin edici sayılır. Öyle ise bu prensipleri açıklayan kaideler, bizzat «Teşkilâtı Esasiye Kanununa» da (Anayasa) ya da üstündür. Kurucu meclis bu kaideleri, bu prensipleri, bizzat temel kanunun metni içine sokacak yerde onları özel bir vesika, bir doküman içinde toplar. Buna «Haklar Beyannamesi» denir. Bu vesika, devletin karşısında ferdin lehine bir alan ayırdığı ve bunu bildirdiği için bu adı alır.

I — Haklar Beyannamelerinin Ortaya Çıkışları : Modern mânâsiyle ilk haklar beyannameleri Amerika'dan gelir. (Massachussets'in 15/Haziran/1780 tarihli temel kanununa girmiş beyanname). Fakat modern dünyada en çok tesiri olan Fransız «İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi» dir ki, 1791 Fransız «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nun (Anayasa) nın, baş tarafına konulmak suretiyle onun muhtevasına girmiş, onun alanı içine yerleşmiştir. 1793 «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» da (Anayasası) da sosyalizan bir beyannameyi ihtiva eder.

1914 - 1918 harbinden sonra ortaya çıkan yeni devletlerin veya yenileşen devletlerin beyannamelerine kadar, daha bir sürü haklar beyannamesi gelip geçmiştir. Nihayet bu devreye gelinmiştir. Bu devrede, kurucu meclisler temel kanunların başlarında, dibace kısmında, yeni rejimlerin siyasî ve sosyal temellerini gösteren, tesbit eden bir sürü madde vardır. Bu maddeler sosyal hayatın gelişiminden çıkan yeni hakların doğuşunu kaydetmektedirler.

Nihayet, Birleşmiş Milletler Teşkilâtının yaptığı ve kabul, ettiği, «İnsan Hakları Demeci» de teşkilâtın üyesi devletlerce riyeti gereken esası teşkilât nizamına dahil bir vesika olarak anayasa alanı içine girmektedir.

Hülâsa; birçok temel kanunların başında böyle beyannameler vardır. Bunlar, kısa, açık, emrî, mutantan birer metin halindedirler. Bu metinler, kişilerin yararına bazı haklar tanımaktadır. Esas kanun, bu hakları düzene koyacaktır. Bu haklar, üstün otorite tarafından verilmiş değildir. Bunlar, «tabii haklar» dır. İnsan, onları tabiatın alır, bizzat insan olarak doğuşu vakıasından alır. Bu haklar, bütün beşerî mevzuattan önce gelir. Bu haklar, bütün ihlâllerin üstündedir, daima muayyen kalmalıdır. Beyannamelerde ileri sürülen haklar, devlet kuvvetini sınırlamak gayesini güder, kişinin faaliyetini hürriyete kavuşturmak ister.

Görülüyor ki, bilhassa ilk beyannamelerde geniş bir ferdiyetçi hava esmektedir. Bu da sebepsiz değildir. İlk beyannamelerden önce, uzun bir, merkeziyetçi ve mutlakiyetçi monarşik devir yaşanmıştı. Bu devrede kişi, prensin sınırsız kuvveti altında idi. Şimdi, yeni nizamın yaratıcıları, ferdi, prensin bu sınırsız kuvvetinden kurtarmak istediler. İçinden çıkılan devrin hatıraları, beyannameyi yazarların üzerinde etkilerini göstermiş, onları bu metinleri ferdiyetçi bir hava içinde yazmağa zorlamıştır.

Fakat sonraları, sosyal hayatın gelişmesi, insanı, sadece hükümet edenlere karşı korumakla yetinilemeyecek durumlarla karşılaşmıştır. Sadece siyasal hürriyetleri, eşitlikleri sağlamak yetmez olmuştur. Cemiyetlerde, bilhassa İktisadî bakımdan zayıf olanların sosyal bakımdan korunmaları gerekmiştir. Beyannameler de, bu suretle, bir seri sosyal ve ekonomik haklar ileri sürmüşlerdir. Artık idare edenler, devlet faaliyetini, ekonomik ve sosyal bakımlardan zayıf olanların da korunmasını emreden bu politique sociale görüşe göre yürütmeye mecbur kalmışlardır, öyle ise, şimdi, beyannamelerin ileri sürdükleri prensipleri inceleyebiliriz.

II — Beyannamelerin İleri Sürdükleri Prensipler : Beyannamelerde, insana tanınan hakları iki seri içinde incelemek mümkündür.

A — Tamamiyle ferdiyetçi ve liberal anlamda haklar : Beyannamelerin hemen hepsinde insana tanınan hakların bir kısmı, tamamiyle ferdiyetçi plânda ve liberal anlamda anlaşılan hakları teşkil eder. Beyannameler inşaların bu hakları bizzat tatbikattan aldığını ve kendisini kanun koyucuya da empoze ettiğini ileri sürer. Bunları da şu dört kategoride, daha doğrusu şu dört prensip halinde incelemek mümkündür.

I — Hürriyet: Beyannameler, evvelâ hürriyet prensibinden bahsederler. Bir kısım hakları, geniş anlamı ile hürriyet hakkı olarak ele alırlar. Hürriyet, başkasına zararı dokunmayan her şeyi yapmak iktidarındır. Birçok haklar, bu hürriyet prensibi içinde mütalâa edilir. Başkasına zararı dokunmayan her şeyi yapabilmek iktidarı şeklinde ifade edilen hürriyet prensibi içinde de şu haklar ve hürriyetler vardır. Yâni, geniş anlamı ile ferdiyetçi ve liberal bakımdan hürriyet hakkı, şu hak ve hürriyetleri de istilzam eder, şu hak ve hürriyetlerin de yekûnunu muhassalasını ifade eder :

a — Hareket ettirici hürriyet: Bu, gitmek, kalmak, gelmek, hareket etmek, ancak kanunda yazılı haller ve şekiller içinde tevkif edilmek hususunda ana hükümleri ihtiva eder.

b — Fikre imkân verici hürriyet: Bu, kanunla kurulan âmmе nizamını bozmamak şartıyla, hiç kimsenin, hatta dinî dahi olsa, fikirlerinden dolayı koğuşturulmaması hususunda ana hükümleri ihtiva eder. Binaenaleyh, fikir

ve kanaatlarını, kanunla kurulan âme nizamı çerçevesi içinde, söyleyerek, yazarak, basarak, yayarak serbestçe başkalarına bildirme hürriyetleri de bu prensibin tatbikatını teşkil eder.

c — Birleşmeye imkân verici hürriyet : Fikir ve kanaatlarını, serbestçe başkalarına bildirme hürriyetiyle başkaları ile serbestçe iştirâk etmek hürriyetini istilzam eder. Öyle ise hem dinî inançlarını serbestçe icra etmek için, hem de belli fikirler hususundaki gayretlerini birleştirme için toplanma hürriyetleri de tahtmalıdır.

2 — Kanun Önünde Eşitlik : İnsanlar kendi aralarında ve kanun önünde eşittirler. Bundan anlaşılan şudur: a — Herkes, kanunlardan aynı himayeyi görür. Hiç kimse, kanunî bakımdan diğerlerinden farklı bir himayeye kavuşamaz. b — Keza, eşitlik prensibi dolayısıyla herkese kanunların aynı müeyyidesi uygulanır. Bu iki noktayı, bir kelime ile şöyle göstermek mümkündür: Herkes, kanunlardan aynı, eşit himayeyi görür ve kanunların aynı müeyyidelerine eşit olarak tâbi olur, c — Eşitlik prensibi vatandaşların âme memuriyetlerine kabulleri hususunda da yürürlüktedir. Binaenaleyh, herkes, âme memuriyetlerine kabul edilir, d — Nihayet, vergi verme hususunda da bir eşitlik vardır. Bu, herkesin servetine göre vergi vermesi, eşit servetlere sahip olanların aynı derecede vergi ödemesi mecburiyetidir. e — En nihayet, kanun önünde eşitlik prensibi, vergi gibi, askerî mükellefiyete tâbi olma bakımından da kendini gösterir. Herkes askerî mükellefiyete tâbidir.

Beyannamelerin, tamamıyla ferdîyetçi ve liberal anlamda ileri sürdükleri bu ilk iki prensipten, bazan birisi, bazan ötekisi, daha önceye alınmış, daha üstün sayılmıştır. Meselâ 1791 de, hürriyet, eşitlikten daha üstün sayılmıştır. Veya başka bir deyimle, hürriyete, eşitlik üzerinde bir rüchan verilmiştir. Bu anlayış, «İnsanlar hukukça hür ve eşit doğarlar ve öyle kalırlar» diyen hükümden çıkmıştır.

1793 de de eşitlik prensibine, hürriyet prensibi üzerinde bir üstünlük verilmiştir. Zira, insanların tabîî ve zamanaşımı ile düşmez haklarından bahsedilirken bu haklar eşitlik, hürriyet vesaire denmiştir ki, bu suretle eşitlik, hürriyete üstün tutulmuştur.

3 — Mülkiyet : Beyannamelerde, tamamıyla ferdîyetçi ve liberal anlayış içinde insanlara tanınan prensiplerin, hakların üçüncüsü de mülkiyet'dir. Bu ferdîyetçi ve liberal telâkkiye göre mülkiyet, ihlâl edilmez mukaddes bir haktır. Ona hiç bir sebeple ve hiç bir şekil altında tecavüz edilemez. Mülkiyete, ancak bir hal içinde ve kanunun gösterdiği yolda müdahale edilebilir: Eğer âme yararlığı zarureti varsa mülkiyete müdahale edilebilir ve mâlik, mülkünden mahrum edilebilir. Fakat mâlike, peşin olarak mülkünün değeri

olan âdil bir tazminat da muhakkak verilmek lâzımdır. Yâni, a — Âmme yararlığı zarureti yoksa, b — Âdil bir tazminat verilmezse, hiç kimse, mülkünden mahrum edilemez. Bu demektir ki, mülke sahip olan, bizzat teşriî iktidarın da riayet edeceği bir hakka sahiptir. (Duguit), ihtilâl kanun koyucusu, mülke öyle bir kuvvet tanımaktadır ki, bizzat teşriî iktidar dahi, yukarıki iki şartın dışında kalacak bir teşriî tasarruf ile dahi mülkiyeti ihlâl edemez. Ferdîyetçi ve liberal anlayış mülkiyeti mutlak bir prensip saymaktadır.

4 — **Emniyet** ⁽¹⁰⁾ : Ferdîyetçi ve liberal anlayışa göre emniyet, hususî şahısların ferdî hürriyetini koruyucu tedbirlerin hepsini ifade eder. Tevkiflere, tutmalara, keyfî cezalandırmalara karşı bir garantidir. Herkesin günlük hayatında, moral ve fizik sakinliğe mâlik olmasının sağlanmasıdır. Bu anlamda emniyet, zamanaşımı ile düşmez, ana haklardan birisidir. Buna göre, bir kimse, ancak kanunla tayin edilen haller içinde ve kanunun yazdığı şekillere göre itham edilebilir, tevkif edilebilir, tutulabilir, gene aynı ferdîyetçi ve liberal plânda, fakat bir başka deyişle, emniyet sosyalman tanınan ve garanti edilen mülk hürriyetinden başka bir şey değildir. Fakat genel anlamı ile ve gene ferdîyetçi ve liberal görüş içinde emniyet: kişiler için hukukun ihlâli tehlikesinin en az ineceği tarzda devletin organize olmasını ifade eder. Peki, devlet, kişiler için kanunun ihlâli tehlikesinin en aza indiği teşkilâta nasıl kavuşur: Yani emniyet nasıl meydana gelmiş olur? emniyetin meydana gelmesi için: a — Devlette, türlü organlar arasında fonksiyon taksimi yapılmalıdır, b — Bu organlar, faaliyetlerinde, bir hiyerarşiye tâbi tutulmalıdır, c — Bu organların ve onların ajanlarının fiilleri sıkı bir hukukî kontrole tâbi tutulmalıdır, d — Nihayet, bütün memurların mesuliyetleri de sağlanmalıdır.

5 — **Tazyike mukavemet** : Bu da, diğerlerinden daha az olarak insanın tabîi ve zamanaşımı ile düşmez haklarından gözüktür ⁽¹¹⁾. Ferdîyetçi ve liberal görüşe göre tazyike mukavemet, daha ziyade, insanın diğer haklarının bir sonucudur. Bunu şu anlamda anlamalıdır: Ferdîyetçi ve liberal görüşe göre insanın hakları mutlakdır. Bu haklar, kanun koyucunun dahi iradesinin üstündedir, insanın hakları, hem icra kuvvetine, hem de teşriî kuvvete kendini empoze eder, insan hakları, icra kuvvetinin ve teşriî iktidarın fiillerine bir sınır teşkil eder. Siyasî cemiyetin gayesi bu insan haklarına riayeti sağlamaktır.

Öyle ise, yurttaşların, kanun koyucunun ve icra kuvvetinin siyasî cemiyetin gayelerine sığmayan - yani insan haklarına saygı göstermeyi sağlayan

¹⁰ Claude - Albert Colliard: *Precis de Droit public. Les Libertes publiques*. P. 161.

¹¹ Prelot: *Droit Administratif*. 1950 P: 51

hususlara uymayan - fiillerine karşı meşru olarak mukavemet hakkı doğar. Yani her iki organın; hürriyeti, mülkiyeti, emniyeti bozan fiillerine karşı vatandaşların mukavemet hakkı doğar. Binaenaleyh tazyike mukavemet de; insanın diğer haklarının tabii bir sonucu halinde, bir haktır. İnsanın hürriyet, mülkiyet, emniyet hakları, bir kelime ile hukuk, alınan bütün tedbirlere rağmen, gerek idari veya kazaî bir fiil ile gerekse teşriî bir fiil ile bozulabilir. O zaman, hukuk beyannamelerinin diline göre söylemek gerekirse, bir tazyik vardır. Demek ki, tazyik, hukuka aykırı bir kanun tatbik edilmek istendiği zaman ortaya çıkıyor. Keza, kanuna aykırı İdarî veya kazaî fiiller icra edilmek istendiği zaman da vardır.

İşte 1789 Beyannamesi, bu gibi hallerde, yurttaşların, bu gibi fiillerin tatbik edilmesine karşı mukavemet etmelerini tabii bir hak olarak görür. Fakat kişi, kendi hukukunu bozan devletin fiillerine karşı nasıl ve ne derecede mukavemet edebilir?. İşte 1789 beyannamesi ve meclis bunu söylemez.

1793 Beyannamesi ile kanununu yazanlar ise, tazyike mukavemet meselesinin esasını ve alanını açıkça gösterdiler. Onlara göre tazyike mukavemet, insanın diğer haklarının sonucudur; sadece pasif ve müdafaa edici değil, mütecaviz de olabilir ki, hükümeti devirmek için ihtilâle kadar gider. Gerçekten 1793 beyannamesinin 10 ve 11 inci maddeleri der ki: «... kanunun otoritesi tarafından çağrılan veya tutulan bir yurttaş, o anda itaata mecburdur; mukavemet etmekle mücrim olur. Kanunun tayin ettiği haller ve şekiller dışında olarak bir ferde karşı tatbik edilen her fiil keyfi ve zalimanedir. Kendisine karşı şiddetle bu fiil icra edilmek istenen her kişinin onu kuvvetle ret etmek hakkı vardır.» Böylece, otoritenin, vakıa halinde, kanunu bozucu bir fiilini şiddetle ret edenin hareketinde isyan suçu yoktur ⁽¹²⁾.

1793 Beyannamesini ve anayasasını yazanlar, tazyike mukavemet meselesini, en uç noktasına kadar götürmüşlerdir. Onlar, isyan hakkını da tanımışlardır. Hattâ gerektiği zaman bunu bir vazife saymışlardır. Onlara göre halk, zulmedici kanunlarla ezilmişse isyan bir haktır, aynı zamanda bir vazifedir de.. 1793 beyannamesinin 35 inci maddesi bunu açıkça ortaya koymuştur: «Hükümet, halkın haklarını ihlâl edince, isyan, halk için, halkın her tabakası için hakların en mukaddesi ve vazifelerin en zarurîsidir.» bundan başka, aynı beyanname, hükümet, kuvvetini gasbedenlere karşı çok daha ileri gitmiştir: «Hâkimiyeti gasbedecek olan her kişi, serbest adamlar tarafından, derhal ölüme sevk edilecektir.» Madde 27. denmiştir. Bu hükümet kuvvetini gasbedenlerin katlinin meşruluğunu tanımaktadır.

Bugün, bu meseleyi nasıl kavramak, onu nasıl anlamak gerekir? bu sorulara karşılık vermek için meseleyi ortaya şöyle koymak lâzımdır :

¹² Duguit: Manuel de Droit Constitutionnel: Bent 87.

A — Cebbarların katli hususunda : Bugün buna hukukça imkân açmak düşünülemez. Zira, bugün hiç kimsenin diğer bir kimseye ölüm getirmeğe hakkı yoktur. Zalimliği, cebbar lığı dolayısıyla bir kimseyi ölüme götürmek, nihayet bir siyasi katildir. Siyasi katil dahi, daima bir katil olarak kalır.

B — Tazyike mukavemet hususunda : Bunun üç tarzı vardır. Bunları bir birinden ayırmak gerekir.

a — Pasif mukavemet: Meşruluğa sığmayan, hukuka aykırı olan, üstün hukuku bozan, hürriyete karşı bir suikast olan bir kanun olabilir. İşte, kendisine böyle bir kanun uygulamak istenen bir kimsenin, buna karşı mukavemet hakkı vardır.

Gerçekte, kanuna boyun eğmek bir sosyal zarurettir. Fakat her türlü kanuna, her türlü itaat göstermek, bir halkı esir yapmaktır ⁽¹³⁾.

Keza, âmme otorite ve ajanlarının fiillerine saygı göstermek de, bu sosyal zarurete dahildir. Fakat kanunun çizdiği sahayı aşan fiillerin tatbikatından kurtulmak imkânı da verilmelidir. Onun için, herkese, şiddete de başvurmaksızın hukuka aykırı saydığı bir kanunun tatbikatından veya kanuna aykırı fiillerin tesir alanından kaçınmak hakkı tanınmalıdır. Nitekim birçok yazarlar; herkese, bir kanunun değerini takdir etmek; bu takdir sonucu, kanunu hukuka aykırı sayarsa şiddet göstermeksizin onun tatbikatından kaçınmak serbestliğini tanımışlardır. Keza, herkese, kanuna aykırı saydığı bir fiilin icra sahasından dışarı kaçmak hususunda da gene şiddete başvurmaksızın, yapabileceği her şeyi yapmak hususunda bir serbestlik tanımışlardır ⁽¹⁴⁾.

b — Müdafaa edici mukavemet: Bu da, hukuka aykırı olduğu ileri sürülen bir kanunun veya kanuna aykırı bir ferdî fiilin icrasına karşı, kuvvet yoluyla mukavemettir. Bu hakkı nazari olarak tanımakta güçlük yoktur. Fakat tatbikatta bu fiilin icrası, yani kendisine böyle bir kanun veya ferdî fiil uygulanmak istenen yurttaşın bu icraya karşı kuvvet kullanarak mukavemet etmesi, çok tehlikeli olabilir. Bunu da, ikiye ayırarak düşünmüşlerdir:

1 — Ortada hukuka aykırı bir kanun vardır. Fakat ajan, tamamiyle kendi yetkileri çerçevesi içinde hareket ederek bu kanunu bir kişiye uygulamaktadır. Burada, ajan, kanunun icrası hususunda kendisine tanınmış olan yetkiler alanı içinde hareket etmektedir. Fakat uygulamakta olduğu kanun, bizatihi, hukuka aykırıdır. Şimdi, tamamiyle kanunî alan içinde hareket eden bu ajana karşı, kuvvet yoluyla karşı koymak bir isyan teşkil edebilir. Mahkeme, böyle bir fiili bir isyan suçu saymak zorunda kalır. Onun için, bu tarzda bir mukavemet hakkı tanınmaz.

¹³ Duguit: Manuel de Droit Constitutionnel: Bent. 87

¹⁴ Esmein: s.g.e. Tome 1. P.: 532.

2 — Fakat ortada, bir kanunu ihlâl ederek hareket eden bir ajanın ferdi fiili varsa, bu fiile karşı kuvvet yoluyla mukavemet hakkı vardır. Bir kanunu ihlâl ederek yurttaş kanunsuz bir ferdi fiil uygulamak isteyen ajanın bu hareketine karşı, bir maddî mukavemet göstermek ona kuvvet yoluyla karşı gelmek bir suç teşkil etmez. Ceza Kanunu böyle bir hareketi isyan cürmü saymada sükût eder. Birçok yazarlar, bunda bir isyan mahiyeti görmez.

c — Mütecaviz Mukavemet: Bu isyandır. Gerçekten, devlet, bazan tiranik olabilir. Yani devlet, daimî olarak kendini devlete de empoze eden yüksek hukuk kaidelerini ihlâl edebilir; daimî olarak kanunlara sığmayan fiillere müsaade edebilir. O zaman devlet, kendisine düşen görevi yapmayan zalim bir devlet olmuştur. Onun bu ihlâllerine karşı gelmek için yapılacak mukavemet, artık mütecaviz bir mukavemettir; yani onu devirmek için yapılan isyandır. Öyle ise, böyle bir mukavemete, yani isyana hak varımdır?

Saint - Thomas'dan Locke'e kadar bütün siyaset felsefecileri isyan hakkını tanımıştır. Fakat bunu, ancak çok büyük bir ihtiyat ile kullanmayı tavsiye ederler. Tarihde de, zalim bir devleti devirmek için isyan eden halkın meşru bir fiil yaptığı, çok defa kabul edilmektedir. Fakat, isyanın meşruiyeti, ancak tarih çerçevesi içinde ve moral bakımından ileri sürülebilir. Bir isyanın meşruiyeti mevcut hukukça ileri sürülemez. Bir mahkeme önünde, bir isyanın meşruluğu ortaya konamaz. İsyân muzaffer olursa, mesele bahis konusu bile edilmez. Fakat isyan başarı kazanmazsa, «devlet tiranik olduğu için isyan edenlerin teşebbüsü meşrudur, bunda devletin emniyetine karşı bir suikast ve komplo yoktur.» diyecek bir mahkeme bulunamaz⁽¹⁵⁾.

B — Sosyal Anlamda Haklar : Beyannamelerde insana tanınan hakların ikinci serisini sosyal ve İktisadî haklar altında göstermek gerekir. Bunlar sosyete içinde zayıf unsurlara, atfedilmiş olan haklardır; devletin tarafından himaye edilen, İktisadî alanda devletin müdahalesi ile düzenlenecek olan haklardır. Bunlar marifeti ile İktisadî ve sosyal reform gerçekleştirilmek istenir.

Gerçi 1919 dan önce sosyal ve İktisadî haklar tanıyan beyannameler ve alelûmum metinler nadiren gözükmektedir (16). Bununla beraber daha Fransız İhtilâli zamanından beri de sosyal haklar alanında kıpırdamalar gözükmeye başlamıştır. O zamandan beri, birçok metinlerde (Beyanname ve Anayasa olarak) âmme yardımları, iş hakkı, herkese bir yetiştirme seviyesi sağlanması gibi sosyal haklar çerçevesi içine giren hususlar yer almaya

¹⁵ — Renet Brunet: La grantie International des droits des hommes d'après la Charte de San - Fransisco: Sosyal ve İktisadî hakların ortaya çıkışı bahsine bak:

başlamıştır. Fakat bilhassa Birinci Dünya harbinden sonradır ki, devlet bir sosyal vecation olarak gözükmektedir: Sefaleti kaldırmak, herkese uygun bir hayat seviyesi sağlamak için, devlet, tâbilerine karşı bazı vazifeler yapmakla mükelleftir. Nihayet, dünya harbi sırasında gelişen bazı hareketler sonucu bir çok anayasalar ve insan hakları evrensel beyannamesi sosyal anlamda hakların oldukça geniş bir listesini vermiştir. Çünkü şu inanç belirlemiştir: Tamamiyle ferdiyetçi ve liberal anlamdaki haklar, yani bu mücerret ferdi haklar; zenginliğe, yeter derecede bilgiye sahip olmayan, onu kullanmasını bilmeyen kimselere fazla bir şey sağlamaz. Kişi, yalnız kendi şahsî çabaları ile, şahsiyetini tam olarak geliştiremez; şahsiyetini tam olarak geliştirmek için gereken seviyeye çıkamaz. Kişi, bu gayeyi gerçekleştirebilmek için, gereken derecede, devletin yardımına da dayanmalıdır. Artık, eski hukuk eşitliği yetmez. Bütün insanları, hareket noktasında, gerçekten aynı çizgi üzerine koymalıdır. Ondan sonra aralarında hasıl olacak farklar, yalnız ve yalnız- kendi liyakat ve gayretlerinden doğmalıdır. İnsanları hareket noktasında gerçekten aynı çizgi üzerine koymak için de, eğitim görme, iş sahibi olma, uygun hayat şartları içinde yaşama, düzenlenmiş bir hayat seviyesine sahip olma, sosyal emniyete kavuşma gibi haklar, devlet tarafından sağlanmalıdır. İşte, beyannameler, bu hakları da yani sosyal anlamda hakları da ihtiva eden listeler yapmışlardır. Bunlar bilhassa, 1919 dan ortaya çıkmaya başlamıştır. Harpten sonra ortaya birçok yeni devletler çıkmıştı veya bazı devletler yenilenmişti. Bunların kurucular meclisleri, anayasaların basma bir dibace gibi beyannameler veya beyannamelere girecek hükümleri eklediler. Bunlar yeni rejimlerin siyasî ve bilhassa sosyal temellerini gösteriyordu. Bu hükümler, yukarıda gösterildiği üzere sosyal hayatın gelişmesinden çıkan yeni haklar ortaya koyuyordu. Gene görüldüğü ki, bu hükümler, aynı zamanda, devlete vazifeler yüklemektedir. Bu vazife, yalnız kişinin hukukî bağımsızlığını korumak vazifesi değildi; aynı zamanda, kişinin sosyal bağımsızlığını sağlamak için gerekli şartları da yaratmak ⁽¹⁶⁾ vazifesi idi. Bu suretle hakları ve hürriyetleri tamamiyle liberal ve ferdiyetçi açı altında inceleyen beyannamelerin bu görüş tarzı değişmiş, beyannamelere bir sosyal anlayış da girmiştir. Bunun sonucu olarak da, sosyal bağlılığın gerektirdiği her alanda, devletin müdahalelerinin meşruluğu kabul edilmiş, bu suretle de ferdiyetçilik, bu yeni anlayışla tashih edilmiştir.

3 — Beyannamelerin Hukukî Değeri: Görülüyor ki, beyannameler birçok hakları iade etmektedir. Acaba bu hakların hukukî değeri neden ibarettir? yani bunlar, kendisine riayet hukukça mecburî olan hükümler midir? Değil midir? bu hususdaki görüşleri iki bölümde sıralamak mümkün-

¹⁶ Burdeau: Cours.. P: 45.

dür: Fakat hemen şunu ekleyelim ki: Haklar beyannamelerinin hukukî değeri hususunda ileri sürülen bu görüşlerin ikisi de müfrittir. Gerçek; bu iki görüşün ortalaması bir görüşte ifadesini bulur. Şöyle ki :

1 — Birinci Müfrit Görüş : Yazarların çoğuna göre beyannamelerin bir hukukî kuvveti yoktur. Onlara riayet hukukî bakımdan mecburî değildir. Zira beyannamelerde ileri sürülen hususlar, birer mücerret, basit taksimden ibaretirler. Bunlar nazarî mütearifelerden (Carre de Malberg) bunların birer felsefî doğum olma vasıfları vardır. Fakat kendiliklerinden, yani, sadece beyannameler içinde kaldıkları müddetçe, hukukî değerleri yoktur. Bunlar, anayasa metinleri veya konacak diğer teşriî hükümlerle tatbikat mevkiine çıkmalarını bekleyen ve pratik bakımdan bizzat müeyyideden mahrum olan nazarî muarifelerdir ⁽¹⁷⁾. Kurucu iktidar, bu muarifelere hukukî bir değer vermek istese idi, onları bizzat anayasa içine alırdı ⁽¹⁸⁾.

Fakat beyanname yazarlarının, beyannameleri bu kadar basit görmedikleri muhakkaktır. Onlar, beyannameleri, beyannameler içindeki hakları, prensipleri, yeni bir hukukî nizamın unsurları saymışlardır. Devletin esas teşkilâtını (Anayasasını), bu beyannamelerde gösterilen prensipler üzerine oturtmak istemişlerdir. Böyle olunca, önden gelen beyanname ile onu güden^ esas kanun arasında, çözülmez ve ikiye ayrılmaz bir bağ gözüktür.

2 — İkinci Müfrit Görüş : Beyannamelerde ileri sürülen prensipler, haklar, hukukun üstün prensipleridir. Bunlar ana temel kanuna da üstün prensiplerdir. Bunlar, kendilerini devlete empoze eder; hatta sadece alelade kanun koyucuya değil, kurucu teşriî kuvvete de kendini empoze eden bu görüşü, bilhassa Duguit ile ona bağlı öğrencileri savunur. Duguit şöyle söyler: Çıktığı menşe ne olursa olsun, her kanun bu prensiplere uygun olmağa mecburdur. Eğer kanun, prensiplerden birisini ihlâl ederse, o kanun hukuka aykırıdır ve mantıkan ona itaat gerekmez.

Duguit, beyannameler içinde zikredilen hakların üstün bir prensip olma vasfını ve beyannamelerin üstün bir kanun olma hususiyetini göstermek için Dupont de Nemour'un şu sözlerini alır: «Haklar beyannamesi, bizim milletimizin ve diğer milletlerin kanunlarının esası olan kanun» dur.

Duguit'ye bağlı öğrencileri de, hocalarının bu görüşlerinden ilham alarak şöyle demişlerdir: Bu haklar, ebediyen süren, anayasaya üstün prensiplerdir.

3 Ortalama Görüş : Bir çok yazarlar, beyannamelere, bir hukukî değer

¹⁷ M. Sibert: Repetitions... Haklar beyannamelerinin hukukî değeri bahsine bak:

¹⁸ Burdeau: Cours: P: 46.

tanınamışlardır. Onlara göre, beyannameler, kanun koyucuyu hukukan bağlamazdı.

Bununla beraber beyannamelerin ilân ettiği prensipler, doğrudan doğruya tatbik edilmeye elverişli oldukları zaman, hiç olmazsa, icraî iktidarı bağlar; hiç olmazsa kendilerini icraî iktidara empoze eder. ⁽¹⁹⁾.

Bu görüşe şöyle varılmıştır: Birçok ana kanunlar, beyannamelerde zikredilen hakları ele almışlardır. Sonradan, bu temel kanunlar, ortadan kalktıkları, hukukça yürürlükten çıktıkları halde, bu haklar kalkmamıştır. Çünkü, bu haklar, artık örfî kaideler haline gelmişlerdir.

Beyannamelerde zikredilen prensiplerin, örfî kaideler sayılmasının şu sonuçları olmuştur :

a — Hukukî bakımdan, kanun koyucu, beyannamelerle bağlı değildir. Kanun koyucu, her an beyannamelere aykırı hükümler koyabilir, hukukça bunu önlemek mümkün değildir.

b — Fakat, beyannamelerin ihtiva ettiği hukuk kaideleri, İdarî organları bağlar. İdarî organlar, İdarî fiilleri ile beyannamelerde gösterilen prensipleri bozarlarsa, bu idarî fiillerin ilgası yoluna gidilebilir. Nitekim, bu görüş Fransız Danıştay tarafından benimsenmiştir. Fransız Danıştay, hukuk beyannamelerinden başka hiç bir kanunda yazılı olmadığı halde, yurttaşların kanun ve nizamname önünde veya, vergi mükellefiyeti önünde eşitliği prensibine idarenin mecburiyetini tanımıştır.

11 — «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nun (Anayasa) nin, üstünlüğü: «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar), gerek iç tabiatları dolayısıyla gerekse mecburilik kuvvetleri dolayısıyla diğer alelâde kanunlardan farklıdır. Bunlarla, diğer alelâde kanunlar arasındaki ayırım, XVII ve XVIII inci yüzyıllarda «Tabiat ve İnsan Hukuku Mektebi» nin hukukçularının eseridir.

Onlara göre bu temel kanunlar; millî hakimiyetin ilk fiilidir. Hakimiyetin bütün diğer fiilleri bu kanunun devamı ve sonucudur. Bu kanunlar, sadece icraî iktidarın, adlî iktidarın değil, bütün iktidarların kaynağıdır. Teşriî iktidar dahi, menşeyini, kuruluşunu, yetkilerini buradan alır.

İşte, «Tabiat ve İnsan Hukuku Mektebi» nin bu kanunlara tanıdığı bu mahiyetten şu sonuç çıkmaktadır: Bu esas kanunlar, alelâde kanunlardan öncedir ve onlara üstündür. Bu kanunlar, teşriî iktidara dahi kendini empoze eder. Öyle ki, teşriî iktidar dahi, bu temel kanunu feshedemez, tâdil edemez. Tersine, teşriî iktidar ancak onun tâyin ettiği şartlar içinde kanun yapabilir. Vattel bunu şöyle ifade etmiştir: Millet, teşriî kuvvetin icrasını Prense veya

¹⁹ Gaston Jeze : Valeur juridique des declarations des droits. Revue de Droit Publique et de Science politique 1913. P; 688.

bir meclise veya her ikisine bırakabilir. Bunlar, o andan itibaren, hukukça, yeni kanunlar yapmağa ve eskilerini feshetmeğe yetkili olurlar. Onların iktidarlarının, esas kanunlara (Anayasalara) kadar yayılıp yayılmadığı, devletin Constitution'unu (Anayasa Teşkilâtını) değiştirip değiştirmeyecekleri sorulmaktadır. Koyduğumuz prensipler, şuna hükmetmeğe götürür ki; bu kanun koyucuların otoritesi o kadar uzağa gitmez. Eğer halk, onlara, bu esas kanunları (Anayasaları) değiştirmek yetkisini açık olarak vermemişse, bu esas kanunlar, onlar için dokunulmaz kalmalıdır. Zira, devlet müstakar olmalıdır. Madem ki esas kanunu (Anayasayı) ilk yapan ve sonra teşriî iktidarı bazı şahıslara bırakan devlettir; esas kanunlar (Anayasalar) onların (Teşriî iktidarı kullananların) vazifelerinden istisna edilmelidir. Nihayet kanun koyucular dahi yetkilerini bundan (Esas kanundan) alırlar. Otoritelerin esasını yıkmadan onu nasıl değiştirebilirler? ⁽²⁰⁾.

Bütün bu açıklamadan anlaşılıyor ki, «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» (Anayasa), kendisini, bizzat teşriî iktidara dahi empoze eden ve diğer bütün kanunlara üstün olan bir kanundur. O, ister örfî olsun, ister yazılı olsun, devletin üstün kanunudur. Bu kanun, alelâde kanun koyucuya üstün bir organdan çıkar. Binaenaleyh, onun eseri olan bu kanun da alelâde kanuna üstündür, alelâde kanuna hâkimdir, alelâde kanuna emreder.

1 — «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» ile (Anayasalarla) alelâde kanunların bir birinden ayırımının menşei : İşte, bu kanun ile alelâde kanun çok eski zamandan beri bir birinden ayrı sayılmaktadır ⁽²¹⁾. Bu ayırım, ilk olarak Amerikalılar tarafından yapılmıştır, derlerse de, iddia yanlışır.

A — İngiliz Püritenlerinin teşebbüsü : Cromvel protektorası zamanında parmanın üstünde olan, parmanın ihlallerinin üstüne çıkarılmış olan bir üstün kanun fikri de vardı. Bu fikir püritenler partisi, hususiyle protektörün ordusunun bağımsızları tarafından yazılan Agreement of people acte'de formüle edilmiştir.

1653 de, Cromvel, şahsen, parmanın kanunlarına üstün esas kanunların lüzumunu tanıdı. Mamafih sonraları, parmanın yetkilerini sınırlayan bir esas kanun fikri İngiltere'de gittikçe silinmiştir. Meselâ, evvelâ Restorasyon idaresi, parmana ve onun kanunlarına üstün esas kanunların varlığı ve lüzumu hakkındaki fikri ortadan kaldırmıştır. (1679) Bill of Habeas, Bili of Rights (1688) taht memurlarının keyfiliklerine karşı, fertlerin yararına olmak üzere bir takım teminatlar koymak ister. Fakat bunlar, parmanın ha-

²⁰ Bu hususta bak: Esmein. s. g. e. İnsan ve Tabiat Hukuku Mektebinin Esas Kanunları bahsi.

²¹ Sibert: s. g. e. P: 26.

kimiyetine hiç dokunmamışlardır. Bu Bill'ler (Kanunlar), parlmanı, anayasanın üstün otoritesine bağlı kılarak sınırlamağa kalkmamıştır.

1721 lerde, parlmanın yetkileri üzerinde bazı kuşkular uyanmıştır, amma çabuk geçmiştir. Nihayet XVIII inci yüzyılda Blackstone, «İngiliz esas teşkilâtı devam ettiği müddetçe, parlmanın iktidarı da mutlak ve kontrolsüz olacaktır» demiştir.

Bununla beraber, alelâde kanun koyucunun yaptığı alelâde kanunlara üstün bir esasi kanun var olduğu, bu kanunun, bizzat kanun koyucuyu da bağladığı, binaenaleyh, bu esas kanunun bütün diğer kanunlardan ayrı bir kanun olduğu fikri, püritenlerin teşebbüsü ile ortaya çıkmıştır.

Kuzey Amerika İngiliz Kolonilerinde: Kuzey Amerika İngiliz Kolonilerinde birçok İngiliz püriteni vardı. Orada da, bu ayırım fikri, rağbet bulmuştur. Hatta bir müddet sonra, federal Esas Kanunun üye devlet esas kanunlarına bile üstün olduğu fikri kabul edildi.

C — Fransa'da Durum: Esas kanun ile alelâde kanunun bir birinden ayrılması fikri, Fransa'da da daha eskidenberi vardı. Gerçekten, İngiliz püritenlerinden önce, XIV üncü yüzyılda, Fransa'da bu iki türlü kanun bir birinden ayrılmıştır. Bu devirde, esas kanunlara, Kraliyet kanunları denirdi. Bunlar örfi kanunlardı ve çok kuvvetli sayılırdı. Öyle ki bu örfi kanunlar teşriî iktidarı elinde tutan Krala bile kendini empoze ederdi. Kral, onları değiştirmek veya feshetmek için eta jeneronun (Etat - Generaux) rızasını almağa mecburdu.

Bu ayırım fikri, XVI. ncı yüzyılda gelişmiş, vuzuh kazanmıştır. Fakat evvelâ 14 üncü, sonra 15 inci Luilerin «Louis» zamanlarında unutulmuştur. Sonra XVIII inci yüzyıl sonlarında, eski rejim yıkılırken teşriî heyeti sınırlayan bir kurucu iktidar fikri hâkim oldu. İhtilâl ana kanunları bu ayırım fikrini kabul etmiştir. Fakat sonra Şartlar rejimi gelmiştir. Bu rejim; Kral ve meclisin, bütün hükümleri tâdil edebileceğini söyleyen İngiliz esprisinin etkisi altındadır. Onun için ayırım fikri gene tutulmuştur. Nihayet 1875 Esas Teşkilâtı, esas kanun koyucusu ile, alelâde kanun koyucuyu bir birinden ayırır. Binaenaleyh, bu bakımdan ayırımı kabul eder.

2 — «Teşkilâtı Esasiye Kanunları»nın (Anayasanın) üstünlüğü nereden gelir? : Bu kanun hükümlerine atfedilen üstünlük ya muhtevalarından gelir (ki bu, maddî üstünlük teşkil eder) veya yayınlama şekillerinden gelir (ki bu da şekli üstünlük teşkil eder). ⁽²²⁾.

²² Bak: Carre de Malberg: Constitution a la theorie generale de l'Etat. T. II. Esas Teşkilâtın üstünlüğü bahsi.

A — Maddî Üstünlük: Bu ana kanunun üstünlüğü, önce onun bizatihi maddî bünyesinden, zafî cevherinden, mahiyetinden gelir ⁽²³⁾. Gerçekten bütün hukukî nizam, esas kanuna dayanır. Esas kanun devlet içinde yapılan bütün hukukî faaliyetin kaynağı, menşeidir. Bu yüzden, bu faaliyetin bütün şekillerine üstündür. Çünkü, bu hukukî faaliyetler, muteberliklerini, yalnız ve yalnız bu esas kanundan alırlar. Kelimenin gerçek anlamı ile, bu ana kanun, temel kaidedir, esas kaidedir.

Daha açık bir deyim ile bu kanunun maddî üstünlüğü, onun yetkileri teşkilâtlandırmasından gelir. Gerçekten o, yetkiler yaratmaktadır. Bu yetkilerle otoriteleri teşhiz etmektedir. Öyle ise, esas kanun kendisinden yetki alan bu otoritelere üstündür. Bu otoriteler, bu esas kanuna uymağa mecburdurlar. Ondan aldıkları hukukî unvanlarından sıyrılmadıkça, ona karşı gidemezler. Bir prensin veya bir meclisin devletin ana kanununu, temel kanununu değiştirmesi bahis konusu olsa buna Wattel şöyle cevap verir: «Bu kanun koyucular, iktidarlarını bu ana kanundan alırlar. Öyle ise, otoritelerinin temelini yıkmadan, bu esas kanunu nasıl değiştirebilir?»

Hülâsa, bu kanunun üstünlüğü, muhtevasının bu özelliğinden gelir. Esas kanunun, muhtevasının özelliğinden gelen bu üstünlüğünden şu sonuçlar doğar :

a — Esas kanunun üstünlüğü, herşeyden önce, hususî şahısların nazarında, meşruluk prensibini takviye eder. Çünkü bu prensibe göre kanuna aykırı her fiil, hukukî değerden mahrum sayılırdı. Öyle ise, «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nu (Anayasayı) ihlâl eden bir fiil de, evleviyetle hukukî değerden mahrumdur. Bu fiil, idarecilerden çıkıyorsa, gene aynı şekilde, hukukça değersiz sayılmalıdır.

b — Esas kanunun üstünlüğü, bir yetki ile mücehhez organın, bu yetkinin icrasına başka bir organı tevkil etmesine de karşı gelir. Gerçekten ancak sahip olunabilen bir iktidar tevkil edilebilir. Halbuki, idare edenlerin, fonksiyonları üzerinde, kendilerine has bir hakları yoktur. Bu fonksiyon onlara, tâyin tarzlarının ve statülerinin bahşettiği özel garantiler mülâhazasıyla tevdi edilmiştir. Eğer, idare edenler, yetkilerini başkasına vekâlet yoluyla verebilirlerse, buna mevzu olacak olan, devlet içindeki bütün iktidar teşkilâtıdır.

Böyle olunca, hükümetin kanun hüküm ve kuvvetinde kararname çıkarması usulünü mahkûm etmek gerekir. Çünkü, teşriî iktidarı parlâmentolar bizzat kullanırlar. Binaenaleyh onu tevkil etmemelidirler. Şüphesiz, parlâmentolar, icra kuvvetini, kararnameler yoluyla teşri yapmaya mezun kılabilirler. Keza, bu mezuniyet mevzuu ve süre olarak sınırlanabilir. (Son-

²³ Burdeau: Cours. P: 48.

radan teşriî meclis tarafından tasdik zarureti gibi). Fakat bu şartlar dahi, güdülen usulün uygunsuzluğunu gideremez. Nitekim, hükümetler, kararname yoluyla teşri yaparak par İmanın sonradan sorumluluğunu üzerine alamayacağı tedbirler almışlardır.

B — Şekli Üstünlük : «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nun (Anayasanın) muhtevadan gelen bu kuvvetli otoritesi, mantıkî olarak bir şekli özelliği de davet eder. Bu anlamda olmak üzere, esas kanunun kaleme alınışı, onun hükümlerine bağlı özel kuvveti ifade eder ve haricileştirir. Bu suretle, esas kanun, şeklinin özelliğinden gelen bir kuvvetle tahkim edilmiş olur. Bu kanuna sadece muhtevadan gelen bir kuvvet tanımak yetmemiştir. Onu, daha tesirli, daha kuvvetli hale sokmak için, onun metinlerinin ikmalini ve tâdilini, bazı şekli şartlara tâbi kılmak düşünülmüştür. Böyle yapılıncı da, esas kanunlar arasında, bu şartlara uyup uymadıklarına göre yeni bir tefrik ortaya çıkmıştır. Rijit. «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar), bükülmez «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar), suppl «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar), yumuşak «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar). Bu tefrik tamamiyle şeklidir. Bu tefrik, esas kanunun ele aldığı hususlardan gelmez, yalnızca, ikmalî işinin özel şekillerinden gelir.

Gerçekten esas kanunun muhteva özelliği, ona bir üstünlük, bir otorite, bir kuvvet, bir nüfuz getirir. Fakat bu kuvvet, kendiliğinden hukukî sonuçlar doğurmaz. Yani esas kanunu, gerçekten alelâde kanun koyucunun ihlâllerinin dışına ve üstüne koymaz. Ona bu vasfı veren, daha ziyade şekli olarak tâbi olduğu şeraittir. Bu temel kanuna, ayrıca bir şekli üstünlük de veremezsek, muhtevadan gelen üstünlüğünü sağlayamayız.

İşte bu bakımdan bakınca, bütün esas kanunlar yukarıda gösterilen şekilde iki kısımdan birisine dahil olur.

a — Supl (Yumuşak) «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar) :

Bu kanunlar, esas bakımdan, muhtevalarından gelen bir nüfuza, bir üstünlüğe sahiptirler. Fakat suppl «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar), bu muhteva üstünlüklerini fiilen gerçekleştirecek bir şekil özelliğinden mahrumdur. Hukukî değerleri bakımından bu kuvvetlerini, bu üstünlüklerini ifade edecek bir şekli farklılık ve üstünlükten mahrumdurlar. Muhteva üstünlüğü. ayrıca bir şekli üstünlük ile pekleştirilmediğinden, kendiliğinden hukukî olarak mutâ olamaz. Binaenaleyh, suppl «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar) adlarına ve muhteva olarak üstünlük ifade etmelerine rağmen, hukukî bakımdan ve fiilen diğer alelâde kanunlardan farksızdırlar. Vasıf, kuvvet, değer bakımından alelâde kanunlardan tamamiyle farksızdırlar. Şüphesiz, siyasî bakımdan, memleketin siyasî teşkilâtının esaslı noktalarını tesbit eden kaideler, daha müstekar olacak; tâdillere karşı alelâde kanunlardan

daha fazla dayanabilecek, mukavemet edebilecektir ⁽²⁴⁾. Fakat bu, yalnız vakıada görülen bir farktır. Yoksa, supl «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar) ile alelâde kanunlar arasında bir şekli özellikten gelen vasıf, kuvvet, değer farkı yoktur. Binaenaleyh, diğer alelâde kanunlarla bu supl «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nu (Anayasayı) tâdil etmek mümkündür. Supl «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar), alelâde kanun koyucu tarafından, alelâde kanunların yapılarındaki, tâdil edilişlerinde, feshedilişlerindeki usullerin dışına çıkılmadan, tersine, o usullere uyularak yapılan, tâdil edilen, feshedilen ana kanunlardır. Öyle ise, onlar, alelâde kanunlar karşısında, muhtevalarından gelen üstünlüklerini muhafaza edemezler. Alelâde teşriî organın ihlallerinin dışında kalamazlar.

Supl «Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının» (Anayasaların), en büyük örneği İngiliz Ana Kanunudur. Burada tek bir kanun koyucu otorite vardır. Parlman, Parlmanın da yetkileri her hususa şâmilidir. Keza tek bir kanun kovma usulü vardır: bütün kanunlar bu şule göre yapılır, değiştirilir. Öyle ki, parlman alelâde bir kanun ile hiç bir özel formaliteye baş vurmada, her hangi bir esas teşkilât kaidesini değiştirebilir. İngiltere’de şu eski mesel vardır : «Parlman her şeyi yapabilir. Bir erkeği kadın yapmak müstesna...».

İngiliz ana kanunlarının böyle supl olmaları bir tarihî gelişim sonucudur: İngiltere’de, hürriyetlere taallük eden âmme hukuku hükümleri 1679 tarihli Bili of Habeas Corpus ve 1688 tarihli Bill of Rights’dedir. Bunlar, hürriyetleri, yalnız, tahta ve tahtın ajanlarına karşı korur. Bunlar, Fransız Haklar Beyannameleri gibi, bizzat parlmanın iktidarlarına da bir sınır getirmezler. Bu o kadar kesin bir gerçektir ki: XVIII inci asrın sonunda, Blackston şöyle demiştir: «İngiliz Anayasası sürdüğü müddetçe, parlmanın iktidarı mutlak ve kontrolsüz olacaktır» ⁽²⁵⁾.

Temel kanunların böyle supl olması için, muhakkak örfi kalması gerekmez. Bir yazılı temel kanun da pekalâ supl olabilir. İşte Fransız 1814 Şarıtı, 1830 Şarıtı ve İtalya’nın 1848 Ana kanunu, 1918 Rus ana kanunu, yazılı oldukları halde supldürler. Öyle ki, İtalyan Esas Kanununun supl olduğu sayesinde, Faşizm, İtalya’da alelâde kanunlar yoluyla bütün İtalyan esas teşkilât temelini değiştirebilmiştir. ⁽²⁶⁾.

b — Rijit, bükülmez «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar) :

Bu ana kanun, şekli bakımından da bir özelliğe sahip olursa, yani onun ikmali, tâdili, bazı şekli şartlara tâbi kılınırsa, o, rijit «Teşkilâtı Esasiye Ka-

²⁴ Laferriere: Manuel de Droit Constitutionnel. P: 282.

²⁵ Laferriere: Manuel de Droit Constitutionnel P: 282.

²⁶ Burdeau: Cours. P: 49 - 50.

nunlarından» (Anayasalardan) dır. Bu suretle onun muhtevadan gelen üstünlüğü, böyle bir şekli özellikten gelen bir üstünlük ile takviye edilmiş olur.

Supl «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar) alelâde kanundan, sadece mevzuu dolayısıyla ayrılırdı. İhtiva ettiği mevzu bu kanuna bir özellik verse de, bu özellik hukukî sonuçlar doğuramazdı. Çünkü onun ikmalî, tâdîlî hususlarında, onunla diğer alelâde kanunlar arasında bir ayırım yapılmazdı. Binaenaleyh bir alelâde kanun ile, bu temel kanun tâdil edilebilirdi. Halbuki rijit «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar), alelâde kanunlardan, mevzuu ile değil, incelediği, ele aldığı meselelerin cinsi dolayısıyla değil, yalnızca, ikmalinde, tâdilinde görülen özel şekillerle ayrılır, öyle ise rijit «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar): a — Alelâde kanun koyucudan başka bir otorite tarafından (meselâ; yalnız esas kanunu yapmak için seçilmiş veya teşkil edilmiş bir meclis tarafından) yapılan; b — Veya, eğer alelâde kanun koyucu tarafından yapılmışsa bile, hiç olmazsa, alelâde kanunlar için kullanılan şekillerden başka bir usul ile yapılan (²⁷); c — Ve alelâde kanunlar gibi yapılmış olsa bile, her hal ve kârda değişimleri ve feshedilmeleri muhakkak hususi şekillere bizzat temel kanun tarafından konmuş belli bir usule tâbi olan ana kanunlardır. Binaenaleyh, bu rijit «Teşkilâtı Esasiye Kanunları» (Anayasalar), alelâde kanunlar tarafından değiştirilmez.

Gerçekten, bazen bir kurucular meclisi, bir ihtilâlden sonra ortaya çıkabilir. O, ana kanunu yapacaktır. Fakat bu meclis ana kanunu yapıncaya kadar, diğer hususlarda da gene, aynı usullere uyarak, teşri 3'apmaktadır. Bütün bu teşrilerden hangisinin alelâde teşriî mevzuatı, hangisinin esas teşkilât mevzuatı olduğunu, bizzat bu koruyucu organ kendisi tâyin edip söyleyecektir. Demek buraya kadar, alelâde kanunlarla, esas teşkilât mevzuatı arasında bir ayırım yoktur. Fakat bundan sonra ayırım başlar. Kurucu meclis, esas teşkilât mevzuatı saydığını söylediği mevzuatın değişmesi veya feshedilmesi için, hususi bir şekil ve usul ortaya koyar. Binaenaleyh, bundan sonra, o mevzuat, ancak bu usule göre değişebilir, feshedilebilir. İşte burada rijitliği bu usul farklılığı verir.

Demek ki, rijitliği, bilhassa, bu ana kanunun değişmesi için gereken özel usul farklılığı veriyor. Gerçekten bazan, bizzat bu temel kanun, kendisinden önce var olan her hangi bir kanuna, esas teşkilât mevzuatı olma vasfını verebilir. Meselâ İsveç. “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” (Anayasası), basın hürriyeti hakkındaki kanunu, esas teşkilât mevzuatı arasına almıştır. Binaenaleyh artık, bu kanun, “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” (Anayasa) nın re-

²⁷ Laferriere: Manuel... P: 283.

vizyonu, tâdili hususundaki usullerine göre tâdil edilebilir. Yani o da tâdil hususundaki usullerine göre tâdil edilebilir. Yani o da tâdil hususunda kazandığı bu özel rejim dolayısıyla rijitlik sistemine girer.

Rijitlik de az veya çok şiddetli olabilir. Çünkü revizyon için esas bakımdan, çok defa, yazılı ana kanun rijittir. Fakat yazılı ana kanunlar bazan supl olabiliyordu; bunun gibi örfî ana kanunlar da rijit olabilir. Eğer, temel kanunu teşkil eden örfî kaidelerde, alelâde kanun koyucu tarafından değiştirilemiyorsa, bu örfî ana kanun, aynı zamanda rijit demektir. Meselâ eski Fransız" monarşisinde "Krallığın esas kanunları" esas teşkilât mevzuatından idi. Buradaki kaidelerin çoğu da örfî idi. Fakat bu kaidelerin değişmesi için özel bir usul vardı. Alelâde kanun koyucu, - Yani yalnız kral - bunları değiştiremezdi. Krallığın esas kanunlarını değiştirmek gerekince, alelâde teşriî organ - Yani Kral - fakat Geveranx'ların da rızasını almağa mecburdu.

3 — "Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun (Anayasanın) üstünlüğünün teknik bakımdan sağlanması : Kısaca tekrarlamak gerekirse diyebiliriz ki: Bu kanunlar, üstünlüklerini önce bizzat muhtevalarından alırlar. Bu kanun kendisinden sonra gelecek bütün hukukî mevzuatın, - ister hususî hukuk, ister âmm hukuku çerçevesi içinde olsun -temelini teşkil eden esas kaidelerden meydana gelmiştir. Esas teşkilât kaidelerinin muhtevalarından gelen bu önem dolayısıyla; kanun koyucu onların değiştirmede tereddüt edecektir. Çünkü, bilmektedir ki, bu esas teşkilât kaidelerinin üstünlüğüne yapılan her müdahale, şiddetli bir sosyal tepki uyandıracaktır. Bu yüzden, onların üstünlüğüne saygı gösterir.

Fakat esas kanunların bu biçim üstünlüğü, ancak siyasî bir karakter gösterir; yoksa ona hukukî bir üstünlük sağlamaz. ⁽²⁸⁾ onun üstünlüğünü hukukan gerçekleştirmek için şu tekniğe başvurmak, onu şu teknik içinde ifadelendirmek gerekir.

A — Yazılı "Teşkilâtı Esasiye Kanunu" (Anayasa) şeklinin kabulü :

Yazılı şekil, bir kanunun maddesinden, muhtevalarından gelen siyasî üstünlüğünü hukukan da gerçekleştirir. Bu kanunun yazılı olması, pratik bakımdan onun üstünlüğü fikrini gerçekleştirir. Çünkü evvelâ; yazılı kanun: örf gibi çekingen, çekingen ve yavaş yavaş gelişerek ortaya çıkmaz; mutantan olarak, vuzuh içinde sınırları belli olarak meydana gelir.

Sonra, yazılı esas kanunu halk, örfî esas kanundan daha kolay tanır, öğrenir: bir örfî kaideyi arayıp bulmak ve vuzuhla kavramak için, oldukça

²⁸ Barthelemy: et Duez: Traite de Droit Constitutionnel: P: 186.

ileri bir tarihî ve siyasi formasyon lâzımdır. Halbuki halkta bu yoktur. Binaenaleyh, demokrasilerde halk, yazılı esas kanunu, böyle bir formasyona lüzum kalmadan öğrenebilir ve bu yüzden onu daha çok sever.

Nihayet, yazılı esas kanun, idare edenler tarafından da, daha kolay riayet görür. Zira, kaideleri açıkça bellidir, sınırları bilinmektedir. İdare edenler ona kolayca uyabilirler. Binaenaleyh idareciler tarafından ihlâlî ihtimali de azdır.

Öyle ise, vuzuhla meydana gelen, halk tarafından kolayca öğrenilen, idare edenlerce kendisine saygı gösterilmek ve uyulmak imkânı daha geniş olan yazılı “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” (Anayasa) muhtevadan gelen üstünlüğünü bu teknik yol ile fiilen de gerçekleştirmiş oluyor demektir.

B — Rijit «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» (Anayasa) şeklinin kabulü :

Yazıldık, bir de rijitlik ile takviye edilirse, bu ana kanunun üstünlüğü, en geniş ölçüde gerçekleşir. Esas bakımdan, rijit “Teşkilâtı Esasiye Kanunları” (Anayasalar), yazılıdır ama, örfî ana kanunlar da rijit olabilir. Şimdi, yazıldık suretiyle temel kanunun üstünlüğünü teknik bakımdan gerçekleştirmede bir adım atmıştık. Yazılı emel kanuna, bir de rijitlik karakteri verirse, onun üstünlüğü, en geniş ölçüde sağlanmış olur. Rijitlik, “Teşkilâtı Esasiye Kanunu”na (Anayasaya) üstünlüğü, hukukî bakımdan da sağlar. Rijitlik, onları, teşriî fiiller arasında üstün bir sınıf haline sokacaktır. Rijitlik onlara, alelâde kanunlar üzerinde bir hukukî üstünlük verecektir. Böylece, şekli şijitlik sistemi, kanunlar arasında iki dereceli bir silsile yaratacaktır: üst derecede bu temel kanunlar, alt derecede alelâde kanunlar bulunacaktır⁽²⁹⁾. Öyle ise üst derecedeki bu temel kanun alt derecede alelâde kanun ile ihlâl edilemeyecektir.

Binaenaleyh, her hangi bir hüküm, bir kaideyi, alelâde kanun koyucunun ihlâllerinden korumak istersek, bu kaideyi rijit esas kanun içine almak ister. Bu kaidenin bizatihi maddî bünyesi bakımından, muhtevası bakımından siyasi teşkilât ile ilgisi olmasa, yani onun ana esas kanun kaidesi karakteri olmasa hile, o kaide, artık rijit şekil içinde alelâde kanunun ihlâlleri dışına çıkmıştır.

4 — Rijitliğin doğurduğu sonuçlar : Bir esas kanunu rijit yapmaktan maksat, onun içine konan kaideleri daha müstakar bir hale sokmaktır. Bu suretle, esas teşkilât kaidelerine bir taşıyıcı edilemezlik getirilmiş olur.

Lâkin, hemen şu fikri de eklemek lâzımdır: Esas teşkilât kaidelerinin bu taşıyıcı edilemezliği, bu değişmezliği mutlak değildir. Bu esas kanunları rijit yapmakla, onun içindeki kaidelere mutlak bir dokunulmazlık verilmiş değildir. Onlar da, zaman, zaman, değiştirilebilirler. Zaten millî hakimiyet

²⁹ Barthelemy et Duez: Traite de Droit Constitutionnel P: 187.

prensibi de, milletin esas teşkilâtını, daima değiştirebilmesini istilzam eder ⁽³⁰⁾. Rijitlik; esas teşkilâtın düşünülerek, itidal içinde yapılmasını, değiştirilmesini sağlar, yoksa, mutlak değişmezliği değil...

İşte bu esas teşkilât rijitliği prensibi iki sonuç doğurur: A — “Teşkilâtı Esasiye Kanunları” (Anayasalar), özel bir organ tarafından konulur - Kurucu iktidar - , B — “Teşkilâtı Esasiye Kanunları” (Anayasalar); özel şartlara uyularak değiştirilir - Anayasaların revizyonu —.

A — Kurucu İktidar: Bu ana kanunlar özel bir organ tarafından konulur ve değiştirilir: Esas teşkilât hükümlerinin özel bir önemi vardı. Onlar, diğer alelâde teşriî hükümlere üstün sayılır, öyle ise, bu hükümler, özel bir siyasi otoritesi olan bir organ tarafından yapılmalıdırlar. Vazifesi, devletin “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” nu (Anayasasını) yapmak olan bu iktidara, kurucu iktidar denir.

Bu kurucu iktidar, alelâde kanun koyucuya üstündür. Fakat, o, sadece, “Teşkilâtı Esasiye Kanunu”nu, (Anayasayı) yapmakla görevlidir. Kurucu iktidar, bizzat teşriî, icrai, kazai yetkileri kullanmaz. Fakat teşriî, icrai, kazai yetkileri icra edecek olan otoriteleri yaratır ve bununla yetinir. O, teşriî, icrai, kazai yetkileri kullanan otoriteleri yarattıktan sonra sona erer. Artık, onun yerini, bu çeşit iktidarlara alır ve teşriî, icrai, kazai yetkileri kullanmağa başlarlar.

Görülüyor ki, Esas teşkilâtı yapan bu özel iktidar, alelâde kanun koyucuya üstün olmasına rağmen, tam hâkim değildir. Onun da yetkisi esas teşkilât mevzularına münhasırdır. O, devlet organlarını yarattıktan sonra yerini onlara bırakarak ortadan çekilir.

Böylece, görevi, devletin “Teşkilâtı Esasiye Kanunu”nu (Anayasasını) yapmaktan ibaret olan bu kurucu iktidar, iki tarzda organize olur.

a — Bizzat “Teşkilâtı Esasiye Kanunundan” (Anayasadan) doğan kurucu iktidar, revizyon iktidarı: Bazı kurucu iktidarlara, daha önceden var olan “Teşkilâtı Esasiye Kanunundan” (Anayasadan) doğarlar. Zaten var olan bu ana kanun, onun nasıl kurulacağını, nasıl işleyeceğini düşünmüştür ve bu hususları düzenlemiştir. Şimdi, esas teşkilâtın değişmesi gerektiği zaman, zaten yürürlükte olan bu ana kanuna göre, bu kurucu iktidar meydana çıkarılır. O da, gereken değişikliği yapar. Bu yüzden, bu iktidara “Revizyon İktidarı” denir. Fakat bu iktidar yalnız, zaten var olan ana kanunun bazı hükümlerini değiştirmekle yetinmez, tamamiyle yeni bir ana kanun dahi getirebilir.

b — Aslı kurucu iktidar: Ortada yürürlükte olan bir ana kanun olmadığı zaman, ortaya çıkan kurucu iktidara, aslı kurucu iktidar denir. Ya bir yeni devlet doğmuştur., ona bir ana kanun yapmak gerekmektedir veya bir

³⁰ Esmein: S. g. e. Esas Teşkilât Kanunlarının Karakteri bahsine bak:

devletin esas teşkilâtı ihtilâl gibi bir sebeple kalkmıştır da, şimdi bu devletin yeni müesseselerini kurmak gerekmektedir. İşte bu hallerde, yepyeni bir kurucu iktidar, aslı olarak, işin menşeyinden itibaren meydana çıkmıştır. Bu çeşit aslı kurucu iktidar, ortaya bir takım meseleler çıkarır.

I — Aslı kurucu iktidarı elinde tutanlar: Genel olarak aslı kurucu iktidar, devleti yaratıcı iktidardır. Bundan şu çıkar ki; devleti yaratan kurucu iktidar, bizzat devletten dışardadır. Öyle ise, o zamana kadar var olan hukukî nizamın esas teşkilâta dokunan kaideleriyle sınırlanmış da değildir. Demek, devlete nisbetle, devlete nazaran, aslı kurucu iktidar, hiç bir şeyle bağlı olmayan bir ilk iktidardır. Bu iktidar, içinde bizzat kendisinin icra edeceği şekilleri serbestçe tayin eder. Fakat hukuka nisbet edilirse aslı kurucu iktidarın hukuk fikrine nazaran, böyle bir serbestliği yoktur. Bu aslı kurucu iktidar dahi, bir hukuk fikri ifade eder ve ifade ettiği bu hukuk fikri, onu meşrulaştırır.

Öyle ise, aslı kurucu iktidarı, belli bir zamanda, kendisinde bu hukuk fikri tecessür eden bir fert veya grup elinde tutar. Bir fert veya grup, belli bir zamanda, hem siyasi kuvveti elinde tutar, hem de, toplumca iktidar gören bir hukuk fikrini ifade eder, öyle ise, bu fert veya grup, bu sıfatla, aslı kurucu iktidarın sahibi olur. Bir ihtilâlden çıkan “vakia hükümetler” “fiili hükümetler” devletin yeni esas teşkilâtını yapmak için kendilerinde bir yetki görürler. Bu hükümeti kuranlar, bir sosyal nizam anlayışını gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. Şimdi bu sosyal nizam anlayışı, ona ait fikir kazanmıştır, öyle ise bu nizama ait hukuk fikrinden sızdığı, bu hukuk fikrine dayandığı için yeni siyasi rejimi kuran bu ana kanun da meşrudur.

II — Aslı kurucu iktidarın ortaya koyduğu eserin hukukiliği

Aslı kurucu iktidarın faaliyeti, zarurî olarak ihtilâldir. Çünkü o, siyasî ve sosyal nizamı, yeni bir nizamla değiştirmek istemektedir. İhtilâl, yeni bir nizam yaratır; bu nizam, ihtilâl başarı kazandı diye muteber olmaz; o sosyal grupta hakim hukuk fikri değiştiği ve bu nizamın da bu değişen hukuk fikrine dayandığı için muteber olur. ihtilalin dayandığı fikir galip gelince eski hukukî nizamın muteberlik temelleri yıkılır. Çünkü yeni bir hukuk fikri, eskisinin yerini almıştır. Yeni bir hukuk fikri, sosyal hayatın müdürü temini olmuştur. Öyle ise mevcut politika, sosyal teşkilât kaldırılmalı ve yeni bir hukukî sistem gelmelidir. Zira, hukuk, bir topluma kesin ve sürekli olarak empoze edilmiş bir zincir değildir. Hukuk, istenen sosyal nizam anlayışını gerçekleştirmek için bir vasıta.

Öyle ise, bu ihtilâlcî eserin hukukî değerine ve binnetice aslı kurucu iktidarın faaliyetine itiraz edilmez. İhtilâl, bir hukukî inkıta değildir. Hukukun temelinin değişmesidir. Şöyle ki; var olan teşkilât, hukukî muhtevasından boşanmıştır; halbuki yeni teşkilât, yeni hukukun içine girmektedir. Bi-

naenaleyh, aslî kurucu iktidarın eseri, bir hukukî eserdir. Çünkü o, içinde eski hukuk fikrinin tamamıyla kurduğu siyasî ve sosyal teşkilâta yeni bir hukuk sokmaktadır.

B — “Teşkilâtı Esasiye Kanunları”nın (Anayasaların) revizyonu:

Ana kanunlar özel şartlara uyularak değiştirilir: Ana kanunların revizyonu hususu, ortaya, kendisine mahsus bazı meseleler çıkarır.

a — “Teşkilâtı Esasiye Kanunlarının” (Anayasaların) özel bir usule göre revizyonu zarurîdir: Ne kadar ana, temel olursa olsun, devletin organik statüsü olan bu kanunlar, mutlak olarak dokunulmaz değildir. O da değişebilir. Gerçi, bu esas kanunlara giren kaideler, müstakar olmalıdır. Bunun içindir ki rijitlik sistemine gidilmiştir. Fakat nihayet o da bir kanundur. Kanun ise boyuna değişebilen bir fikirdir.

Meseleye siyasî ve sosyal yönden bakarsak gene esas kanunun değişmesi zarureti kuvvetle duvarız. Gerçekten, esas kanun, belli bir zamanda var olan siyasî ve sosyal mutalara göre devletin teşkilâtını tesbit eder. Bu mutalar ise, boyuna değişmektedir. Böyle olduğu halde devletin teşkilâtını değişmez bir formül ile kesin olarak tesbit etmek mümkün olamaz. Bu durum, bir müddet sonra, memleketin siyasî ve sosyal zaruretleriyle ahenksizlik yaratır.

Sonra, işaret ettiğimiz üzere, eğer esas kanun, millî hakimiyet prensibine dayanırsa, gene bu prensibin gereğince, o, değişebilir olmalıdır. Onun değişmezliği prensibi, millî hakimiyet prensibi ile uyumsuz. Millete, esas teşkilâtını değiştirmeyi yasak etmek, hakimiyetin esaslı unsurundan vaz geçmesini istemektir. Millî hakimiyet prensibi, milletin istediği an esas teşkilâtını değiştirmesini de gerekli kılar, ihtilâl kanım koyucuları bunu açıkça görmüş ve ilân etmişlerdir. “Millî kurucu meclis milletin “Teşkilâtı Esasiye Kanunu”nu (Anayasayı) değiştirmede zamaşımı ile düşmez hakkı olduğunu beyan eder. “1791 Teşkilâtı Esasiye kanunu” (Anayasası): Keza 1793 haklar beyannamesi de halkın, esas teşkilâtını daima gözden geçirmek, tekrar islâh etmek ve değiştirmek hakkı olduğunu söyler ve bir neslin gelecek nesilleri kendi kanunlarına tâbi kılamayacağını anlatır.

Bütün bu mütalâadan çıkan sonuç açıktır. Zaman, zaman bu esas kanımda da bazı değişiklikler yapmak zarurî olacaktır. Burada, diğer bir zaruret daha ortaya çıkıyor: gerekli olan değişmeler, ancak önceden konmuş bir usule göre yapılabilir. Bizzat bu esas kanun, kendisinin değişme yollarını, önceden tâyin etmelidir. Eğer bunu yapmazsa, onun değişmesini zarurî kılan siyasî ve sosyal sebepler kesâfet kazanınca, bu değişmeler, bu sefer, ihtilâl veya hükümet darbesi gibi, kanunsuz meşruiyetsiz yollarla olacaktır. Öyle ise, esas kanunun daha önceden konan özel bir usule göre değişmesini sağlamak lâzımdır. Bu suretle, değişmenin, daha ince düşünülerek yapılması sağlanacaktır. Sonra da, “Teşkilâtı Esasiye Kanunu”nun (Anayasanın)

üstünlüğünü gerçekleştiren rijitlik sistemine bir müessirlik verilmiş olacaktır. Bu özel usul ile, ana kanun alelade teşriî organın ticaretlerinden korunacaktır. Demek ki anayasanın rij itliği, özel bir revizyon usulü konma sonucunu veriyor.

b — Revizyon iktidarının imkânları: Siyasî ve sosyal şartların gerekli kıldığı zaman devletin strüktürünün ana kaidelerini ihtiva eden temel kanunda özel bir usule göre bir revizyon yapmak zarurî idi. Fakat bazı kanun koyucular, daha doğrusu kurucu iktidarlar, ortaya koydukları eseri - yani yaptıkları esas teşkilâtın - çok mükemmel olduğuna inanırlar. Onun için, bu eseri, bütün karakteri ile korumak, sevdirmek isterler. Fakat revizyon yapmağı topyekûn yasak da edemezler, işte bu yüzden hiç olmazsa esas teşkilâtın bazı meselelerini revizyon dışında bırakmak isterler.

1 — Revizyon iktidarı, mevzu bakımından sınırlanmıştır. Bu suretle kurdukları rejimin daimiliğini sağlamak isteğı ile rejimin esaslı temellerine dokunan noktalarda tâdili yasak ederler. Meselâ Fransa'da 1884 kanunu Cumhuriyet şeklinin revizyon dileğine konu olamayacağını söyler. Brezilya, Peru, Portekiz esas kanunlarında ve bizim Esas Kanunumuzda da bu mahiyette hükümler vardır. Bu kanunlar, artık cumhuriyet şeklinin, kesin olarak kabul edildiğini söylemek istiyorlar. Cumhuriyet şekli onların siyasî idealleridir. Bu hükümlerle, bu ideali ifade etmiş oluyorlar. Öyle ise, bu hükümlerin bir siyasî manâsı vardır. Fakat hukukî değeri yoktur. Esas teşkilâtın bir parçasını değışmez hale getiren bu usul hukukî bakımdan bir değeri ifade etmez. Şimdiki bir kurucu iktidar gelecekte iş görecektir bir kurucu iktidardan üstün değildir; belli bir noktada bile olsa, onu tahdit edemez. Bu türlü hükümler, basit dileklerdir, siyasî isteklerdir. Fakat bunlar hukukî değeri haiz değildirler, gelecek kurucu iktidar için onların, mecburilik kuvveti yoktur. ⁽³¹⁾ Bununla beraber bu hususlar o memleketin siyasî idealinin sürekli ifadesi olarak kabul olunur.

II — Revizyon iktidarı zaman bakımından da sınırlanmıştır: Kurdukları rejimin mükemmeliyetine inanan bu esas kanunlar, bu rejimi sürdürmek için revizyonu yasak edemeyince, hiç olmazsa revizyonun ancak belli bir süre geçtikten sonra bahis konusu edilebileceğini ve gerçekleştirebileceğini de ileri sürerler. Demek ki, bu revizyon iktidarını sınırlayan bu yasak iki şekilde ortaya çıkıyor :

A — “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” nun (Anayasanın) ilk revizyonu, yürürlüğe girişinden ancak bir müddet sonra bahis konusu edilip ortaya konabilir. Belli bir süre geçmeden, revizyon teklifi yapılamaz. Bu süre içinde rejimin kuvvetleneceğı ümid edilmektedir. 1791 Fransız Anayasasında böyle bir hüküm vardı: Anayasa yürürlüğe girdikten itibaren ilk iki yasak dö-

³¹ Laferriere: s.g.e. P: 289.

neminde (teşriî devrede) revizyon teklifi yapılamazdı. 1927 Yunan Anayasası da, ilk revizyonun beş yıl geçmeden yapılamayacağını söylerdi.

B — Anayasanın fiilen revizyon görmesi için de, gene uzun bir süre geçmesi lâzımdır. Uzun bir sürenin sonunda revizyon fiilen yapılabilir. Meselâ 1791'e göre revizyon teklifi iki yasak dönemi bittikten sonra yapılabilirdi. Revizyonun fiilen yapılabilmesi için de bu iki yasak döneminden sonra gelen üç dönemin de geçmesi gerekirdi. Her dönem de iki yıldır. Demek ki, anayasa ancak 1801 de fiilen revizyon görülebilirdi.

Duruma nazârî yönden bakarsak, bir anayasanın, belli bir süre için bile olsa, revizyonu imkânını bertaraf edişini şüphe ile karşılamak gerekir. Bu süre için de, milletin kurucu iktidarı icra hakkını kaldırmak demektir. Gerek siyasi, gerek hukukî bakımdan, rijit anayasalar sistemi, her an bir teşebbüse girme imkânını vermemelidir. Anayasanın istikrarı belli bir süre içinde revizyon imkânını bertaraf etmekle sağlanmaz. Bu istikrar, revizyon teşebbüsünü hafife alınmayacak şekilde düzenlemekle mümkün olur

C — Revizyon usulü: Anayasa'da revizyon yapılabilmesi bir zarurettir. Bu revizyonun bir usule bağlanması da zarurîdir. Anayasanın nasıl değişebileceği hususunda türlü görüşler vardır : ⁽³²⁾

1 — Birleşik rıza, bir görüşe göre: Ana kanunun değişmesi için, bütün yurttaşların birleşik rızası lâzımdır. Esas kanunda bir değişiklik, ancak, bütün yurttaşların rızalarının birleşmesi ile mümkündür.

Anlaşıyor ki bu görüş, yazılı esas kanunu, bir sosyal mukaveleye benzetiyor. Fakat bu görüşten hareket edersek esas kanunu değiştirmeye, onun üzerinde bir revizyon yapmağa imkân yoktur. Çünkü, değişiklik fikri üzerinde bir revizyon görecektir kısımlar hakkında bütün yurttaşların birleşmesi mümkün değildir, öyle ise, bu görüş, esas kanunun mutlak değişmezliği kaidesini koymak gerektir. Yalnız burada şöyle bir düşüncüyü de ileri sürerler - Wattel — her zaman olduğu gibi, değiştirme kararını da, zarurî olarak yurttaşların çoğunluğu ile alınabilir. Muhakkak bütün rızaların birleşmesine lüzum yok. Sonra, yurttaşların çoğunluğu ile alınan karar dolayısıyla esas kanunun içine girdiği yeni şekle tabî olmak istemeyenler varsa, onlar, bu cemiyetten ayrılabilirler.

II — Serbestçe değiştirme: Sieyes'in fikrine göre esas kanunlar, millet tarafından hiç bir kayda tâbi olmadan serbestçe değiştirilebilir. ⁽³³⁾ Esas kanunlar bizzat esas kanunlar tarafından tanzim edilmiş iktidarlara bağlar; fakat bizzat milleti bağlamaz. Millet, hiç bir şekle usule bağlı kalmadan esas kanunu yapabilir ve değiştirilebilir. Çünkü millet, tabiat halindeki insan gibi, bütün sosyal bağların dışındaki insan gibidir. Bu yüzden milletin irade-

³² Bak: Esmein: s.g.e. Esa Teşkilâtların Karakteri bahsi :

³³ Laferriere: s.g.e. P: 292.

sinin icrası serbesttir ve bütün medenî şekillerden müstakildir. Bir milletin sadece istemesi yeter. Bütün şekiller onun için iyidir. Milletin iradesi daima üstün kanundur. Müsbet hukukun sona ermesi için, bu iradenin, hangi şekil ve tarz içinde olursa olsun gözükmesi yeter. Binaenaleyh, millet, esas kanunu da istediği şekil ve tarz içinde değiştirebilir. Bu hususda, daha önceden konmuş belli şekil ve tarzlarla bağlı değildir. Millet, kanunları değiştirmede nasıl mutlak bir hürriyete sahip ise milletin mümessilleri de bu hürriyete sahiptir. Çünkü temsili hükümette, mümessillerin iradesi bizzat milletin iradesi gibidir. Binaenaleyh, mümessiller de hiç bir şekil ve tarz ile bağlı kalmadan, esas kanunu serbestçe değiştirebilirler.

Bu görüşler eskidir ve hâkim monark menfaatına gelişmiştir. Eskiden hâkim monarkın böyle mutlak bir hürriyeti vardı. Hâkim monark için kurulmuş olan bu fikirler, şimdi, hâkim halka tatbik ediliyor. Hâkim halk, esas kanunu istediği an değiştirebiliyor, onunla bağlı kalmıyor. Şimdi, doktrin daha şiddetlenmiştir. Zira, eskiden monark, hiç olmazsa tâbilerine karşı verdiği vaadile, yemin ile bağlı idi. Şimdi ise hâkim halk hiç bir şeyle bağlı değildir. Anayasayı serbestçe değiştirebilir ve onunla hiç bağlı kalmaz.

C — Belli şeraite uyarak değiştirme : Nihayet üçüncü bir görüşe göre; anayasa bizzat kendisinin tâyin ettiği otorite tarafından ve gene ancak bizzat kendisinin tâyin ettiği usule göre tâdil edilebilir, bir revizyon görebilir. Bizzat esas kanun kendi revizyonunun usulünü göstermelidir ve esas kanun revizyonu ancak bizzat kendisinin gösterdiği bu usule göre yapılabilmelidir.

Bu görüş, Sieyes'in yukarıda işaret edilen görüşüne aykırıdır ve Rousseau'dan mülhemdir. Gerçekten Rousseau'da şunu söylemiştir: Evet, anayasa, daima değiştirilebilir. Fakat bu değişiklik, daima, bizzat esas kanunun, koyduğu otorite tarafından bizzat esas kanunun gösterdiği usule uyularak yapılabilir.

Vatel'de bu fikirdedir. Ona göre de Esas kanun, eğer bizzat kendisi karar vermişse değiştirebilir.

D — Revizyon teşebbüsü: Demek ki, esas kanunun revizyonu usulünü bizzat kendisi tâyin edecektir. İşte bu cümleden olmak üzere esas kanun, önce, revizyon teşebbüsünü yapacak olan organ veya organları gösterir.

a — İcra iktidarına kuvvetli bir yer vermek isteyen anayasalara göre revizyon teşebbüsünü yapmak yetkisi icra iktidarına tanınmıştır.

b — Demokratik mahiyeti olan, ihtilâlcî esas kanunlara göre: Revizyon teşebbüsü meclislere aittir. Bu sistem içinde, bazan, halk da mümessilleri ile birlikte Esas kanun değişikliği meselesini ortaya koymağa çağrılabilir. ⁽³⁴⁾ Yani, seçim heyeti de belli sayıda seçmenin iştirakiyle, meclislerle beraber revizyon teşebbüsünde bulunabilir.

³⁴ Burdeau: Cours.. P: 58.

c — Normal yol: İcra ile, halk temsili arasında bir muvazene kuran rejimlere göre ise; hem hükümet, hem de parlman, aynı zamanda bir biriyle işbirliği yaparak, revizyon teşebbüsünde bulunabilir. Her ikisi de bir revizyon gerekip gerekmediğini tahkik edebilirler.

e — Revizyon kararı: Yapılan revizyon teşebbüsünün yürümesi lâzımdır. Yani kabul edilip revizyona karar verilmesi gerekir, a — Normal olarak, teşebbüsün yürüyüp yürüyemeyeceğine karar veren organ teşrii meclistir Yani revizyon yapıp yapmamak teşrii organ kararıdır. Revizyon yapma veya yapmama zarureti onlar en iyi takdir edebilirler. Sonra, bu meclisler, seçimden gelmektedirler. Yani onlar, kurucu iktidar kendine ait olan milletin mümessilleridir. Bu sıfatla, revizyona da onlar karar verir veya vermezler. Teşrii meclislerde revizyona karar verirken, bu kararın fazla düşünülmeden verilmemesi için bazı sınırlarla çevrilmiştir. Meselâ belli fasıllarla üç defa müzakere gibi... b — Bazan da, revizyona, bizzat halk karar verir- Belli şeraitte, revizyon yapıp yapılmamasını, revizyon yapmak için bir heyet kurulup kurulmamasını tâyin için mesele halka sorulur - Referandum - Halk da karar verirse revizyon yapılır.

f — Revizyon şekilleri : Rijit bir esas kanun, alelâde kanunların U3M0ğu şekle göre revizyon göremez. Bunun için de, revizyon teşebbüsünün nereden geleceğini, hangi organın buna karar vereceğini bizzat tâyin eden bir rijit esas kanun, aynı zamanda, revizyonunu, alelâde kanunlar için muteber olan usulden başka bir usulle de düşünmeğe de mecburdur. Aksi halde, rijitlik sistemini bırakmış olur. Revizyon şeklini tâyinde şu görüş veya yollar vardır :

I — Şekillerin bir birine paralel olması, prensibi denen bir hukukî fikre göre: Bir hukukî fiil, ancak, kendisini meydana getiren şekillere göre değiştirilebilir. Bu bir genel kaidedir. Bu genel kaideden hareket edersek: Esas kanun, ancak kendisini koyan otorite tarafından kendisini yaratan şekillere uyularak değiştirilebilir. Başka bir deyimle, revizyon ancak bizzat esas kanunu yapan otoritenin aynı veya benzeri tarafından, mütenazır şekillere uyularak yapılabilir.

Öyle ise, Esas kanun, bir kurucu meclis tarafından konulmuş ise, değişmesi gerektiği takdirde, gene bir kurucular meclisi tarafından değiştirilebilir. Bu hususta bazan öyle İsrar edilir; Esas kanunu yapacak ve değiştirecek kurucu meclis, alelâde kanun koyucudan ayırmak için o kadar dayanılır ki, alelâde kanun koyucu heyete giren üyeler, şimdi, revizyonu yapmak için kurulacak meclise seçilemezler. Bu suretle alelâde kanun koyucu organ ile revizyon organını, onları meydana getiren şahıslar bakımından da bir birinden kesin olarak ayırırlar.

Keza, esas kanunun konması işine, referandum yoluyla halk da katılmış ise, bu halk, revizyon işine katılmağa da çağrılmalıdır.

II — Pratik bir fikre göre : Revizyon şekli anayasayı telâkki tarzına göre tâyin edilir, yani revizyon, az çok kolaylaştırılır. Veya az çok zorlaştırılır, fakat esas kanunun değişmesi için onun konması hususundaki kaidelerin tatbikini istemeğe kadar gidilmez. Revizyon, alelâde bir kanun ilgasından daha güç şartlara tâbi kılınır.

1 — Bazı esas kanun yapıcıları, eserlerine büyük önem verirler. Bunlar, üzerine esas kanunu kurdukları prensiplerin sürekliliğine sabitliğine, inanmışlardır. Esas kanun, onların nazarında siyasî ideallerini ifade eder. Onlar, bu siyasî ideallerin bahis konusu olmasını istemezler. Eserlerini ebedî saymasalar bile, hiç olmazsa çok sürekli sayarlar. Öyle ise, revizyon şeklini güçleştirirler; adeta onu koyarken uyulan şekillere benzer şekiller koyarlar.

2 — Bazı esas kanun kurucuları da eserlerinin mükemmelliğine daha az inanırlar; daha kısa zamanlarda değişmesinin gerekli olduğunu kabul ederler. Bu yüzden daha basit revizyon şekilleri ileri sürerler.

3 — Bizzat Esas kanunun muhtevasına göre revizyon şekli esas kanunun muhtevasının dar veya geniş tutulmasına göre de tâyin edilir.

al — Bazı esas kanunlar, çok kısadır ve ancak rejimin esasını ihtiva eder. Bu kanun sadece siyasî sistemin esaslarını göstermekle yetinir. Öyle ise bu esasların kolayca değişmesi şartlarını dar tutar.

b 1 — Bazı esas kanunlar da, çok geniştir. İçine, yalnız anayasa hukukunu ilgilendiren hususlar değil, medenî hukuka, mâliyeye, idareye dokunan birçok hususlar da girer. Bütün bu hususlar ise sık sık değişmeleri gerektirir. Onun için revizyonu kolaylaştırırlar.

Fakat her hâl ve kârda, rijitlik sistemini muhafaza için, çürütücü teşebbüslere karşı esas teşkilât statüsünü korumak için, revizyon, alelâde kanunların değişmesi ve ilgası hususundaki şekillerden daha sıkı şekillere tâbi kılınır. Şöyle ki:

1 — Bir anayasa, bir kurucu meclis tarafından yapılmış olabilir; değişmesi için, gene özel bir meclis toplamağa lüzum yoktur. Çünkü çok defa, yeni bir kurucu meclisin seçilmesi, komplikasyonlara, gecikmelere, siyasî tahriklere yol açabilir. Öyle ise, revizyon; hukukça alelâde teşriî meclislerden farklı, fakat, nihayet aynı unsurlardan mürekkep bir meclis tarafından yapılır. Bu meclis, alelâde teşriî organın kendisidir, amma, revizyon yaparken, hukukça ondan ayrı bir meclis sayılır. Ve bilhassa alelâde teşriî organın alelâde kanun değiştirme veya ilga etme şekillerinin dışında bir şekle göre çalışarak revizyon yapar.

2 — “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” (Anayasa), zaten bir kurucu meclis tarafından, alelâde kanun koyucu tarafından yapılmıştır. Ama onu yapan bu alelâde meclis, bu esas kanunu yaparken, adeta bir kurucular meclisi rolü oynamıştır. Şimdi; revizyonu da, gene alelâde meclis, fakat gene özel şekle uyarak yapar.

Bu her iki halde de, gene rijit “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” (Anayasa) karşısındayız. Çünkü görülüyor ki, bu esas kanun, alelâde kanunla değiştirilememektedir. Bununla beraber, bu alelâde kanun koyucu, kendi faaliyetinden tamamiyle dışarda bırakılmamış olan bu ana kanuna, kendini daha az tâbi duyacaktır. Çünkü burada rijitlik daha hafiftir.

5 — Rijit Anayasaların sonu: “Teşkilâtı Esasiye Kanunları’nın (Anayasaların) kısmen değişmesi şartlarını gördük. Fakat bazan, bu kanunlar, böyle kısmen değişeceği yerde, toptan ortadan kaldırılır. ⁽³⁵⁾ o zaman, uzun veya kısa bir müddet sonra, ortadan kalkan bu ana kanunun yerine bir yenisi gelir. Bu aralık sırasında da memleket esas teşkilâtsız kalmıştır.

Bir “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” (Anayasa) iki türlü ortadan kalkar: 1 — Kurucu organ eli ile şekli ilga; 2 — İhtilâl yoluyla ilga veya esas teşkilâhtıktan çıkma.

A — “Teşkilâtı Esasiye Kanununun (Anayasanın) kurucu organ eliyle şekli ilgası: Bu kanun üstün bir kanundu. Mutlak değil, fakat nisbî bir değişmezliği vardı. Bu itibarla, hukukî bakımdan bir esas kanun, ancak, kendi tâdili’ hususunda ileri sürdüğü usule uyularak yapılmış bir yeni esas kanun ile ilga edilebilir. Gerçekten, bir esas kanun kendi toptan revizyonunu düşünmüş ve buna müsaade etmiş olabilir. Vakıa, bu kanunların çoğu, ancak, kısmî revizyonu düşünmüştür. Fakat, bir kurucu meclis, milletin aslî kurucu iktidarındır ve bu değişikliği yapmak maksadiyle seçilmiştir. Bu seçim ile millet, esas kanunu değiştirme hususundaki hâkim iktidarını icra etmek istemiştir. Binaenaleyh, bu kurucu meclis, bu esas kanunu toptan ilga eder ve bir yenisini yapar. Bu ilga, bazan zımnî, bazan açık olabilir.

B — “Teşkilâtı Esasiye Kanununun (Anayasanın) ihtilâl yoluyla ilgası ve anayasalıktan çıkışı: Bu kanunlar bazan bir muzaffer ihtilâl hükümet darbesi veya halk isyanı sonunda, toptan ve doğrudan doğruya düşerler. Zira, bu ihtilâl, hükümet darbesi veya halk isyanı siyasî rejimi yıkmıştır. Binaenaleyh o siyasî rejimi kuran esas kanun da, doğrudan doğruya düşer ve bütün hukukî değerini kaybeder. Bunun için, ilgasını, şekli olarak bildirmeye lüzum yoktur. Zaten, bu ilgayı şeklen bildirecek hükümet teşkilâtı da, vakalar tarafından, ortadan kaldırılmıştır. Bu ilgayı meşrulaştırmak için şöyle söylenir: Halk tamamlanmış olan ihtilâli, itiraz etmeden kabul etmişse, bu-

³⁵ Laferriere: Manuel: P: 305.

nunla, bütün kanunî şekillerin dışında olarak, eski esas kanunu ilga etme iradesini izhar etmiş demektir. Amma bu görüş sakattır. Halk ihtilâli, itiraz etmeden karşılamışsa, bu; ya lâkayıt oluşundan veya itiraza mecali olmayışındandır. onun için, zaten, bu olayı, hukukan meşrulaştırmağa uğraşmamalıdır.

İhtilâl, kendisine bir hukukî târif verilmek istense bile ⁽³⁶⁾, o, nihayet müsbet hukuk dışında, kurulmuş hukukî nizam dışında cereyan eden bir siyasal olay, bir şiddet fiilidir. Bir ihtilâlden sonra, kurucu meclis devam etmez, bir kesintiye uğrar. İhtilâl bir şahsa veya bir meclise, kurucu meclis kuvvetini vermiştir. Şimdi o da, yeni bir esas kanun yapar. Esas kanunun bu yol ile ilgasına rağmen, bazan, bütün hükümleri ortadan kalkmaz. Zira, ihtilâle rağmen, ihtilâlin devlet hayatına ve şekline getirdiği değişikliğe rağmen, alelâde kanunlar - eğer açık veya zımnî olarak _ ilga edilmemişlerse, gene devam ederler. Yazılı esas kanunlar içinde, bazan, böyle alelâde kanunlara girmesi gereken hususlar da bulunurdu. Şimdi, esas kanun, toptan düşmüştür, amma, bu alelâde kanun hükümleri mahiyetindeki hükümler, düşen esas kanundan ayrılır ve devam ederler. Amma, bu sefer de, esas kanun hükmü olmaktan çıkarlar; esas kanunların hükümlerinin haiz olduğu istikrar kuvvetini kaybederler. Yani bundan böyle, alelâde kanun gibi değiştirilebilir.

3 — Bir de esas kanunların kullanılmama yoluyla düşmesi veya ilgası vardır: Bir ihtilâl olmamıştır. Esas kanunun kurduğu müesseseler tahrip edilmemiştir. Fakat bir anormal durum dolayısıyla anayasanın işlemesi durmuştur. Hükümet mekanizması da tahrip edilmemiştir. Maddî bakımdan, bu mekanizmanın işlemesine bir engel yoktur. Amma, işlemesi de durmuştur. Âmme efkârında da, eski şekle dönülmemesi derin reformlar ve bir yeni teşkilât yapılması zarureti yerleşmektedir. Bu, zımnî bir ilga savılmaz mı? sayılmaz. Zira: medenî hukuk kanunları bile kullanılmama ile düşmezlerken, âmme nizamına taallük eden esas kanunlar hiç düşmezler.

III — “Teşkilâtı Esasiye Kanunları’nın (Anayasaların) Üstünlüğünün Müeyyidesi; Anayasaların Korunması :

Esas teşkilât organlarının esas kanunu ihlâl eden fiilleri, hukukî değerden mahrum olmalıdır ⁽³⁷⁾. Esas kanunun yarattığı organlar, bizzat esas kanunun hükümlerine aykırı fiilleri, hukukan yapamazlar. Zira, bu suretle, yetkilerini aşarlar. Bu temel kanun, onları, kendisini ihlâl etsinler diye yaratmamıştır. Bu esas kanun, memleketin üstün kanunudur. Her fiil ona uygun olmalıdır. Zira; ona aykırı olan bir fiil gayri meşru olacaktır.

Görülüyor ki, esas kanunun, kendi hükümlerine aykırı fiiller yolu ile ih-

³⁶ George Burcleau: Traite Science Politique Tome III. P: 527’e bak.

³⁷ Barthelemy et Duez. Traite.. P: 203.

lâli ihtimali her zaman vardır. Bu yüzden her şeyin üstünde olan bu temel kanunu ihlâl eden fiillerin bir hukukî değeri olmaması, bu fiillerin gayri meşru sayılması fikri ortaya çıkmıştır.

Gerçekten, esas kanun türlü yönlerden gelecek ihlâller tehlikesi karşısındadır. Onun üstünlüğü prensibi, nereden gelirse gelsin, bu esas kanunu ihlâl eden fiilleri gayri meşru saymayı gerektirir.

2 — Esas Kanun, üç yönden gelecek fiillerle ihlâl edilebilir :

A — Bir defa bu esas kanun, bizzat kanun koyucu tarafından ihlâl edilebilir. Alelâde kanun koyucu, bilerek veya bilmeyerek esas kanuna aykırı hükümler formüle edebilir. O zaman, yukarıda söylediğimiz genel kaideyi bizzat kanun koyucuya tatbik edebiliriz: parلمان tarafından esas teşkilâta zıt olarak yapılan kanunlar dahi gayri meşrudur, “Teşkilâtı Esasiye Kanunu” na (Anayasaya) aykırıdır, bu sıfatla da hukukî değerden mahrumdur.

Amma, bu prensibi ortaya koymakla mesele çözülmüş değildir. Bu genel kaidenin pratik müeyyidelerini de bulmalıdır. Burada kanunların “Teşkilâtı Esasiye Kanunu’na (Anayasaya) uygunluğunu sağlama meselesi ile karşılaşırız⁽³⁸⁾. Burada önce, kanunların esas kanuna aykırı olarak çıkmasını önleyen bir seri tedbir alınmıştır. Ezcümle, Meclis Başkanlarının parلمانı ikazları, Devlet Başkanlarının vetoları gibi. Sonra da, bütün bu tedbirlere rağmen, esas kanuna aykırı bir fiil halinde ortaya çıkan kanunun meşruiyetsizliğini tesbit edecek, onun hukukî değerden mahrum olduğunu beyan edecek tedbirler alınır. Kanuna karşı alelâde mahkemelerde defi veya dava yoluyla harekete geçmek, kanunu özel bir anayasa mahkemesinde kontrol ettirmek gibi...

B — Anayasa, İcra kuvveti, idare tarafından ihlâl edilebilir. Buna karşı da hem cezaî, hem de hukukî mesuliyet yolları ve vasıtaları düşünülmüştür. Bilhassa İdarî kaza mercilerinde, idarenin fiillerinin kontrolü gibi, nizamnamelerin meşruiyetinin kontrolü gibi.

C — Nihayet, esas kanun, bizzat idare edilenler tarafından ihlâl edilebilir. Bu bir isyandır. Bütün hukukî mevzuat, - yani bizzat esas teşkilâtın kendisi ve diğer kanunlar - idare edilenlerin esas teşkilâta, onun kurduğu siyasî rejime karşı gelecekler hakkında zecir tedbirleri alırlar.

Fakat esas kanunların bu yol ile ihlâlini Önlemek için zecir yollarına gitmek, çok yetersiz bir tedbirdir. Esas kanunu koruyan, gene bizzat kendisi olmalıdır. Bu kanun sosyal adaleti gerçekten sağlayan bir sistem olursa, aynı zamanda kendisinin koruyucusu da olmuş olur; kendisini de en tesirli bir şekilde korumuş olur. Yurttaşlar arasında siyasî ve medenî eşitliği sağlayan, doğum ve servet imtiyazlarına yol açan bir esas teşkilât, bütün zecir tedbirlerine rağmen devam edemez.

³⁸ Georges Vedel: Manael elementaire de Droit Coustitutionnel. p: 125;

KÖY

M. Savci EYÜBOĞLU

(Muhtelif dillerde köy deyimi — Kanunlarımızda köy - Köylerimizin yayılışı . Köylerimiz niçin sarp ve dik yerlerde - Cumhuriyete kadar toprak mevzuatının kısaca tarihi - Cumhuriyetten önce köyün kalkınması için yapılan hamleler - Sonuç)

I — Muhtelif dillerde «Köy» deyimi :

Dil Kurumu tarafından tertiplenen (Tarama Dergisi) nde «köy., karye, Village» m karşılığı olarak; Tatar lehçesinde Avul, Avıl; ⁽¹⁾ Azarbaycan, Kazan ve Çağatay lehçelerinde Kır; Şark Türkçesi lüğatinde, Çağatay lüğatinde ve Büyük Türk Lüğatinde Dizi; Şark Türkçesi Lüğatinde Çağatay lüğatinde kent; Türk Dili ve Mukaddemüledeb'de konum; Kamüsü Türki'de köy; kur'an tercümesinde «İstanbul» Salak, Sele, Uluş; Uygur metinlerinde Sozak: Radloff'un Uygur metinlerinde Şilteğen, gösterilmektedir ki,

Muhtelif lehçelerde «köy» karşılığı olarak kullanılan kelimelerde umumiyetle bir insan topluluğu ve bir iskân yeri anlamının mevcut olduğu görülmektedir.

Kanunlarımızda köy,

A — idare literatürümüzde, Batı idare sistem ve taksimatına en yakın şekilde ve ilk olarak tertiplendiği kabul edilen Hicrî 1275, Millâdî (1858) (Vülâti izam ve Mutasarrifini Kırım ile Kaymakamların Vazaifini (Şâmil Talimat) m birinci maddesi, memleketi (Eyalet, Elviye, Kaza, Kariye) diye idari bölgelere ayırmakta; üçüncü maddesi de; kazanın müteaddit karyelerden mürekkep bir daire olduğunu göstermektedir ki, bundan, köyün ilk defa bir idari cüzütam olarak kabul ve ifade edildiği anlaşılmaktadır. ⁽²⁾

B — 1281 Hicrî, 1864 Milâdî tarihli (Vilâyet Nizamnamesi) ise, yurdu, Livaların ilgi ve münasebetlerine göre müteaddit dairelere bölerek bunlara «Vilâyet» adını vermekte, vilâyetlerin Livalara, Livaların Sancaklara, Sancakların Kazalara, Kazaların da Karyelere bölündüğünü, kasaba ve şehirlerde

¹ Avul - karye, Hayme. Avıl - kıtta, memleket. Dizi - Karye Kent -belde, karye, kasaba, mahal, medine, şehir, kır - deşt, meydan, sahra. Konum - karargâh, karye. Salak - gürz, intizamsız, karye, sahrınç. Sele - karye. Sozak - karye. Şilteğen — karye. Uluş - devlet, kabile, krallık, karye; millet.

² Bu talimat için bak. İdare Dergisi 211. Sahife: 166.

lâakal elli hanenin bir mahalle itibar olunduğunu ve her mahallenin de bir karye hükmünde bulunduğunu göstermektedir. (Madde 1 — 5).

C — 1287 Hicrî, 1870 Milâdî tarihli (İdarei Umumiyei Vilâyet Nizamnamesi) memleketi, (vilâyet, liva, kaza, nahiye ve karye) diye İdarî kademe ve bölümlere ayırmakta ve muhtarın köyün idaresine memur, Hükümet ve zabıta işlerinde reis ve mes'ul olduğunu kayıt ve kabul etmektedir. 59 uncu maddesinde (her karyenin icabı kadar muhtarları ve ihtiyar meclisi) olacağını, 107 nci maddesinde de, ihtiyar meclislerinin iki nevi vazifesi bulunduğunu, birisi köy ahalisi arasında zuhur eden ihtilâfları sulhan rüyet, diğeri de köyün özel ihtiyaçlarını müzakere ve tesbit etmek olduğu gösterilmiştir.

D — 1293 Hicrî, 1876 Milâdî tarihli (İdarei Nevahi Nizamnamesi) nde «her kazanın; mülhakatından olan karye, çiftlikler vesair müteferrik hanelerin yakın ve civar olmalarına göre (Nahiye Dairesi) namiyle müteaddit dairelere taksim edileceği», köylerin nahiye merkezine üç saat mesafeden uzak olmaması ve bir köyün hane ve nüfusu ne olursa olsun bölünerek diğer nahiye dairesine bağlanmasının câiz olmadığı, nahiye merkezi olan köy adının nahiye'nin adı ittihaz edileceği kabul edilmiştir.

E — 1329 tarihli (idarei Umumiyei Vilâyât Kanunu) nda İdarî bölge, (vilâyet, liva, kaza, nahiye, karye) diye kademelendirilmiştir. (köy) ün Cumhuriyet devrine kadar olan idare kanunlarımızda aldığı yeri göstermiş bulunuyoruz, bir de Cumhuriyet devrinde kabul edilen kanunlarımızda (köy) anlamını görelim :

A — 18/Mart/1340 da kabul edilen Köy Kanuniyle (Nüfusu iki binden aşağı yurtlara köy) adı verilmekte ve (câmi, mektep, otlak, yaylak, bataklık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bağçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler) demek suretiyle köyün yeri ve sınırı tâyin ve tarif edilmektedir.

B — 20/Nisan/1340 tarihli Anayasanın 89 uncu maddesi Türkiye'yi (coğrafi durumu ve ekonomik ilişkileri bakımından) İl, İlçe ve Bucaklara ayırmakta, bucak ve kasabalar da köylerden meydana gelir demektir.

Anayasanın 91 inci maddesindeki esaslara göre tedvin edilen ve 18/4/1924 tarihli ve halen yürürlükten kalkmış bulunan 1426 sayılı Vilâyet İdare-i Kanununun 3 üncü maddesi, köy idaresinin reisi olarak muhtarı tanımaktadır.

C — 31-7-1949 tarihinde yürürlüğe giren 5442 sayılı İl İdare-i Kanunu ile köylerimiz bucakları meydana getiren birer topluluk ve idare parçası olarak kabul edilmiştir. Yeniden köy teşkili veya yerinin yahut bağlılığının, adlarının değiştirilmesi, köylerin birleştirilmesi, ayrılması, bundan önceki kanunlardaki hükümlerin tatbikatından alınan tecrübelerle dayanılarak daha esaslı bir surette ifade edilmiştir.

D — Türk Hukuk Lügatinde (köy) maddesi «En küçük kamu idaresi, Türk komün idarelerinin küçük ve basit şeklidir. Kanuna göre belli sınır içinde yaşayan menkul ve gayrimenkul mallara sahip ve kanunların kendilerine verdiği işleri yapan iki binden aşağı nüfuslu ve hükmî şahsiyeti haiz topluluktur» diye tesbit edilmiş bulunmaktadır.

II — Köylerimizin yayılışı :

1950 yılında yapılan nüfus sayımına göre 20.934.670 nüfusun 15.666.975 i yani genel nüfusun dörtte üçü il ve ilçe merkezleri dışında yani, köy ve bucaklarda oturmaktadır. 63 il, 434 ilçe merkezi ile 930 bucak merkezi dışında; Köy, yayla, çiftlik, mezraa adı altında yurdumuzda 61.262 meskûn yer mevcuttur ve bu yerlerden ancak 30.201 inde Köy Kanunu tatbik edilebilmektedir. Bu 60 bini geçen meskûn yerin içerisinde nüfusu 50 ile 200 arasında bulunanların adedi çok büyüktür.

767.119 kilometre kareden ibaret bulunan yurdumuz üzerinde; köy, kasaba ve şehirlerimizin yayılışını, bölgeler ve nüfus miktarları bakımından bir tahlile tâbi tutacak olursak, bu yayılışın umumi kalkınma plânlarımızın hazırlanmasında ve kalkınma hamlelerimizde önemle üzerinde durulması icap ettiği sonucuna varılır :

Tarımsal bakımdan 9 bölgeye ayrılan yurdumuzun; Orta Kuzey bölgesini teşkil eden ve yüz ölçümü 117.416 kilometre kare olan sahada 5.527 köy 97 bucak mevcut olduğu halde, bu sahanın üçte biri kadar yani 42.414 kilometre büyüklüğünde bulunan Marmara bölgesinde 2.445 köy, 108 bucak, yine Orta Kuzey bölgemizin yarısından biraz fazla yani 67.609 kilometre kare büyüklüğünde bulunan Karadeniz bölgesinde 5.349 köy, 85 bucak mevcuttur ki, bu durum bize, toplulukların dağılma ve toplanmalarında önemli rolü olan etkilerin üzerinde önemle durulması icap ettiğini gösterir ⁽¹⁾.

III — Köylerimiz niçin dik ve sarp yamaçlarla kurak yerlerdedir?

Adedi altmış bine yaklaşan köylerimizin pek azı sulak ve verimli sahalardadır. Büyük ekseriyet neden kartalların yuva kurduğu sarp tepelerle kayalık yamaçları ve aşılmaz dağları, dereleri, tepeleri adeta kendilerine siper ve birer melce itihaz ederek gerilere kaçmışlar, neden askerî ve İktisadî yollardan uzaklaşmışlar, niçin sert ve dondurucu kış fırtınalarının, boğucu ve tozlu yaz rüzgârlarının yakıp kavurmasına göğüs germeğe razı olmuşlar?

Anadolunun eski tarihine bir göz atacak olursak orada, Çin Hindinden, Kore'den, Kamçatka'dan nehir kenarlarını ve dağ silsilelerini takip ederek gelen kervan yolları şimalden ve cenuptan Anadolu'ya girerek Ege kıyı-

¹ Orta kuzey bölgesi: Bilecik, Bolu, Kütahya, Eskişehir, Çankırı, Ankara, Çorum, Yozgat, Kırşehir'dir.

larına, İskenderun ve İstanbul'a kadar uzandığı, bütün doğu yollarını, Anadolu köprüsünün Avrupaya, Akdenize, Afrikaya bağladığı, Hind'in, Çin'in baha biçilmez mamulât ve baharatının, bu yollardan Bizans'a, Mısır'a, ispanyaya aktarıldığını görürüz.

Hind'den, Çin'den, Asya ortalarından kalkıp İran'ı Mezopotamya'yı geçerek Batıya doğru yol alan kervanlar, emniyet ve âsaişin mükemmel olmasından aynı zamanda yorgunluklarını giderme ve kervanlarının bozulan düzen ve avadanlıklarını tamamlama bakımlarından en uygun buldukları Anadolu'ya kavuştuklarında, rahat bir nefes alırlar. Aylardanberi çektikleri sıkıntılı ve ıstıraplı korkuları unuturlardı.

“Yırtılan papuçlarını Ayıntap'ta yenilerler, kervanlarının koşum ve avadanlıklarını Maraş'ta tamamlarlar, sakatlanan hayvanlarını Çukurova'da değiştirirlerdi. Uzun ve yıpratıcı yolculuğun sinirlerinde yaptığı sarsıntıları, yeşilliği ve meyvası bol, Bor, Ereğli, Aksaray, Niğde ova ve yaylalarında giderirler ve taze bir zindellikle Bizans pazarlarına ulaşırlardı. Bu tarihî yolların kenarına dizilen “köy” ler meyva, sebze, hububat ile bütün mamul ve gayri mamul eşyalarını ayaklarında yorulmadan, beklemeden satarlar, uzaktakiler de bu ana yollara ve merkezlere ekonomik varlıklarını katmak için amut yollarla en kısa yerden bağlanırlardı”.⁽¹⁾

Anadolumuzun köy ve siteleri üzerinde bu kervan yollarının ekonomik ve sosyal tesirlerinin 15 inci yüz yılın sonlarına kadar devam edebildiğini görebiliyoruz.

1489 da Portekiz - Hind Deniz yolunun bulunması, Anadolumuzun kervan yollarını ışıklandıran, kuyruklu yıldızını söndürmüş, birer servet mecrası halinde bulunan o muazzam akışı durdurmuş nihayet köy, kasaba ve şehirlerimiz zulmet içerisinde kalmıştır. Harabelerini ve izlerini gördüğümüz büyük kervan yollarıyla bu anayollara amuden akıp gelen yollar,kervansaraylar, konaklar, hanlar.... sahasında muazzam bir mübadele ve istihlâke sahne olan ve bol sulu ve verimli geniş topraklar üzerinde yerleşen köy ve siteler “haris bir avcının silâh sesini duymuş av kuşları gibi” her biri kuş uçmaz kervan geçmez yerlere dağılmışlardır.⁽²⁾ Bu perişanlığa sâik

¹ Köylerimiz H. R. Tankut

² “..... bir zaman olmuştur ki Anadolu yarım adasının koymanda gizlediği bütün senetler işlenmiş ve zaten münbit olan toprağın verimliliğini artırmak için durmadan insan emek ve faaliyeti harcanmıştır. Bugün dahi toprağı örten muhtelif harabeler, eski sulama yolları bakayası, halihazırda bir tek köyü güçlükle besleyen bir arazi parçası üzerinde es-

ve âmil olan nedir? Tarih bize bu vakıada, önemli âminin, ekonomik olayların istikamet değiştirmesi keyfiyetini göstermekte ise de, bir münasebetle temas ettiğimiz gibi ekonomik esaslar ve prensipler, memleket coğrafyasının ana bünyesiyle hem - ahenk ve mütevazi olmadıkça o topraklar üzerinde yerleşmiş topluluğun haya şartlarında normal bir muvazene tesisi imkânsızdır.

Binaenaleyh “ekonomik esasları, yurt coğrafyasıyla hem ahenk olmayan İctimai heyetlere aynı zamanda sosyal ve siyasal düzensizlik de daima mukadderdir.”

Yurdumuzu, bir kabartma harita üzerinde Ege bölgesinden başlayarak doğuya doğru gözden geçirecek olursak; birbirinden geniş ve yüksek ovalar ve yaylaların kademe kademe yükselerek doğuya ulaştıkları ve her platonun yüksekliği bin metreyi aşan ve üzerinde karları eksik olmayan tepe ve dağlarla çevrildiği, tepelerden inen sularla beslenen ırmakların, çavların dar boğazlardan, ince vadilerden atlayarak, sekerek diğer ova ve yaylalara geçtikleri, bu kademeli yaylalar silsilesinin denize ulaşan kıyıların da sıra dağlar üzerinden Akdenize, Karadenize’ye baktığı görülür, tabiatın büyük bir cömertlik ve itina ile süsleyip zenginleştirdiği üstü kadar altı da zengin ve verimli bulunan bu yurdun üzerindeki her varlık neden gürbüz değil de cılız ve zayıf, neden toplu ve varlıklı değil de dağınık ve fakir?

Anadolu’nun müsait iklim şartları; üzerinde yaşayan halkı üç. büyük topluluk halinde ayırmıştır.

- 1 — Hayvancılık ile iştigal eden (yörükler, çobanlar, yaylacılar) köylüler,
- 2 — Toprak ziraatıyla meşgul olan çiftçiler, köylüler,
- 3 — Ticaret işleriyle uğraşan şehirli.

Yukarıda arz edilen ve Anadolu’nun coğrafi durumunun tabii bir neticesi olarak içinden geçen ve doğuyu batıya bağlayan yolların halkın nakliyeciliğe ve ticarete heves etmesinde mühim tesiri oluyordu.

Anadolu köy sitelerinin kurulmasında mühim rolü olan coğrafi sebeplerden yukarıda işaret edilen irtibat ve muvasala yollarının değerini kaybetmesinin tevhit ettiği sarsıntı ve bu olay neticesi İdarî ve askerî bünyeye ârız olan zââfın ekonomik ve sosyal sahalarda meydana getirdiği çöküntü ve heyelanlar bir hayli direnme ve gayretlere rağmen durduruluyor. Askerî ve İktisadî yollar etrafında yerleşen köyler bu defa ordu ve sefer ihtiyaçları için yapılan salgınlardan azade kalabilmek, baskın ve yağmalardan kurtulabilmek için uzak ve ücra köşelere kaçmak ve sığınmak zorunda kalıyorlardı. Bilhassa 16 ncı yüz yılda Osmanlı İmparatorluğunda başlayan İdarî, askerî ve binnetice İktisadî çöküntü köyü dağıtmış ve köylüyü de perişan etmiştir. İlk zamanlarda köylü ve çiftçi için faydası görülen has ve ti-

kiden mevcut iki üç köyden kalma izlerden tutun da, tarlaların taşlarının ayaklamasından hasıl olan cesim, çakıl yığınlarına varıncaya kadar herşey henüz yakın bir mazide buralarda ziraatin daha iyi anlaşılmış olduğu, nüfusunun daha kesif bulunduğu ve bu toprakların insan emek ve mesaisinden mahrum bulunmadığını isbat etmektedir. Mazi ile bugünkü vaziyetin mukayesesi, eski müreffeh devirlerin hatırasına karşın halihazır fenalıkların görülmesi, eski milli servet menabiiini canlandırmak için Türkiye’de ziraati yeniden yükseltmek lüzum ve imkânını Tanzimat hükümetine tam vaktinde anlatmış oldu. (Tanzimattan 11 yıl sonra M. A. Ubicini tarafından neşredilen mektuplardan, Türk Ziraat Tarihine bir bakış Sayfa 96-106.

mar usulünün, 17 nci yüz yıldan itibaren tımar sahiplerinin “Bedeli tımar” adıyla ayrı bir vergiye tabi tutulması ve mahlûl tımarların askerlikle ilgisi olmayanlara rüşvet ve iltimaslarla verilmeye başlanması ve tımar hasılatının mültezimlere verilmesi neticesi başlayan idare, köylüyü mültezimlerin amansız baskısı ve zulmü altına sokuyor.

16 ncı yüz yılda Anadolu’da başlayan Celâli eşkiyasının, tımar ve zeamet teşkilâtının bozulup zayıflamasından faydalanarak her tarafta birden çoğalması “Celâlilerin ve başıbozuk tavaifi askeriyenin taarruzatından masun kalmak için köylüler büyük caddelerden kaçmışlar ve büyük köyler onar yirmişer haneli küçük köylere inkısam etmişlerdir. Çünkü paşalar mazul oldukça kapılarını dağıtmağa mecbur olup açıkta kalan Levend veya Sekban Bölükbaşları maiyetleri efradiyle kapu buluncaya kadar köyden köye misafir olurlar ve kendilerini ve hayvanlarını besletirlerdi”⁽¹⁾.

18 inci yüz yılda Anadolu’da türeyen “Derebeyleri” ile Rumelide türeyen (Ayan) m⁽²⁾ yaptığı zulüm ve gadir bütün hızıyla artıyordu.

(18 inci yüz yılın sonlarına doğru İstanbul’da İsveç Sefiri olarak bulunduğu anlaşılan (D. Ohsson «bir paşa, bir eyalet valiliğini para ile kazanmış olduğu için, eyalet halkını büyük bir tehâlik ve cür’et ile soyup soğana çevirmeğe başlar. Çünkü mevkiini muhafaza edeceğinden emin olmamasına karşı hareketinin cezasız kalacağından emindir. Gadre uğrayanların şikâyetleri iktidar menbâna güçlûkle vasıl olur. Olsa bile paşanın merkezdeki hâimleri bu şikâyetlerin tesirini gidermeğe muvaffak olurlar. Haris bir vali tarafından zengin bir adamı soymak için en çok kullanılan vasıta bu adamı herhangi bir cinayette itham etmek ve hayatını kurtarmak için servetinin bir kısmını gözden çıkarmağa onu mecbur eylemektedir...”) (1).

Mahmut II. zamanında Anadolu’da bir tetkik gezisi yapmış olan Tchihatchef eserinde “Sivas ve Maraş paşalıklarında ve daha sair birçok yerlerde Kürt ve Afşar aşiretleri tarafından birçok köylerin soyulup soğana çevrildiklerini gördüm. Bu aşiretler, köylerden haksız bir takım paralar almakla kalmazlar, köylerden geçerken çiftçilerin buğday tarlalarında develerini ve koyunlarını otlatmakla onların mahsullerini mahvederler”. Aynı muharrir, kışlak ve yaylak arasında 7-8 bin çapulcusıyla yılda iki defa göç eden Sivas İl’i dahilindeki Rişvan aşiretinin, bu iki göç sırasında civardaki köy halkı için bir müsibet olduğunu ve Yozgat’a bir günlük mesafede bulunan Çiçekdağ ve Mayadağı’nın vadilerine yerleşen bu 7-8 bin hayduttan civar köyleri korumak için hükümetin Yozgat Paşasına verdiği kuvvetin 50

¹ Fazla tafsilât için Abdurrahman Şeref. Tarihi Devleti Osmaniye II. C. Türk Ziraat tarihine bir bakış. S. 63.

² Ayan, ahali tarafından kaydı hayatla seçilir. Vergi toplamak ve cetvellerini tanzim etmek işlerinde vali ve hâkimlerle ahali arasında mutavassıt vazifesi görür.

kişiden ibaret bulunduğu ve bunların piyadelerine senelik maaş olarak 100 kuruş süvarilerine de 130 kuruş verildiğini, bilhassa maden ocakları sahası bulunan ve 90 köyü muhtevi olan (Akmaden) in bu kürt haydutlar tarafından sık sık yağma edildiğini ve bu yüzden maden çıkarılamadığını ve kaza müdürünün bu haydutlara karşı koymak için elinde gayrı muntazam 19 süvarisi olduğunu yazmaktadır. (Aynı eser. S. 63- 64).

Elhasıl;

“16 ncı yüz yılda başlayan ve 17 - 18 inci yüz yıllarla 19 uncu yüz yılın başlangıcında adeta bir devlet sistemi haline gelen suiistimaller” ve kötü idare 19 uncu yüz yıl sonuna kadar devam ediyor.

1 — “Çiftçi ve köylü, eşrafın, mütegalibelerin ve mültezimlerin ellerinde esir oluyor.»⁽¹⁾

2 — “Memleketin hiçbir yerinde can ve mal emniyeti kalmıyor.» (1)

3 — “Memuriyetler rüşvet karşılığı” adeta satılıyor.

4 — “Valiler, mutasarrıflar, mütesellimler, derebeyleri, âyan eşkıyayı aratacak derecede gemi azya alıyor.”

5 — “Vergilerin birkaç yıllığı birden peşin olarak iltizama veriliyor.”

6 — “Çiftçi ve köylü zahiresini yalnız muayyen adamlara satabiliyor.”

7 — “Dahilî gümrüklerin tazyiki, haricî gümrüklerin ağırlığı çiftiyi büsbütün eziyor.”

8 — “Angarya, paranın tağşişi, yolların ve nakil vasıtalarının yokluğu, adalet makinesinin bozukluğu...” (1)

¹ 1867 ele Ziya Paşanın Londradan Abdülâziz’e gönderdiği arzuhalde “Derebeyliği, Yeniçerilik, Muhassıl (tahsil eden, hasıl eyleyen, ele getiren, tabirâtı Kadimede Mülkiye Kaymakamı,) Müsellemlilik usulü zalimanesini, Tanzimatı Hayriye eğerki lâfzan ilga etmiş ise de.. Taşraların her yerinde Derebeyleri eylevm mevcut olup fakat isimleri başkadır.” Türk Ziraat Tarihine bir bakış S. 206

Hakayikülvekeyi Gazetesinin 4/Ocak/1873 tarihli nüshasında çıkan bir makalede “Zürra mahsulâtım mültezimler, murabahacılar ve haydutlar ile taksim etmeğe mecbur oluyor.” denilmekte. Aynı eser S. 206.

Ziya Paşanın Abdülâziz’e verdiği arzuhalinde “Ahaliyi harap eden şeylerden biri dahi mahkemelerin ve kuzatın sui ahvalidir. Taşra mahakiminde hâkim ve kadı olan efendiler kendi malikâneleri gibi farzettiklerinden ahkâmı şeriyenin icrasından evvel para kazanmak maksadını iltizam ederler. Her hâkimin verdiği ilâm, diğer hâkimin zamanında muteber tutulmayıp maslahatın falan cihetine bakılmamış denilerek tekrar rüyeti davaya kıyam olunur. Taşralarda öyle dâvalar vardır ki 15, 20 senedenberi mahkemelerde sürünüp tarafeynin yedinde mütentakuzulmazmun ilânâtı şer’iye bulunur ve hâlâ dava maslolanmayıp iki taraf dahi harap olmuştur.” aynı eserden.

“Bulgaristan yabani bir memleket, tarlasını süren bir Türk gördüm, kuşağında tabancalar, omuzunda tüfek, belinde kılıç vardı. Bazan da Türk çiftçileri yanı sıra kendisini muhafaza eden bir veya iki Yeniçeri bulunurdu.” Elisabeth Cravn’ın 1786 da Türkiye adlı kitabından. Tercüme eden Reşat Ekrem.

Müstebit idarenin boğucu, yıkıcı ve yıpratıcı hareketleri yurdu temelinden sarsıyor.

İşte 16 ncı yüz yıldan başlayarak Tanzimatta da devam eden durumun küçük tablosu.

Yol ve nakil vasıtalarından mahrum bir bölgede kıtlık da, köylerin dağılıp harap olmasında önemli tesirler yapmıştır.:

1291 (1874) yılında Ankara, Kırşehir, Yozgat, Çankırı ve Sivas havalisinde görülen kıtlık hakkında Basiret Gazetesinin Mayıs/1291 (1874) tarihli nüshalarından (¹). Ankara mahreçli telgraflardan (buraya etraf şehir kasaba ve köylerden günde 1500 - 2000 nüfus dökülüp geliyor., açlıktan nisvan ve sibyanın feryadları tahammül olunmaz derecededir. Bazı sokak aralarında vefiyat vuku buluyor.....)

(24 saatta bir defa arpa unundan bir bulamaç içiyoruz. Bu dahi hitama reşide olmaktadır, öküz vesair hayvanatın cümlesi telef oldu. Yarım lâga hintası olan ahire gasbettirmemek havfiyle değirmene gidememektedir. Çoluk ve çocukların ekmek diye feryadlarına tahammül olunmak mümkün değildir. Kâffeî kura ahalileri hicret etmekte olduğundan bütün karyeler hâli kalmıştır. Hmtanm (buğday) kilosu 7 kuruş ise de o dahi bulunmuyor.)

Kırşehirden gönderilen bir telgrafta (... bir çark buğday 10 kuruşa ve arpa 7 kuruşa ise de bulunmuyor. Kasabamızda 7 ekmekçi varsa da civarda bulunan kura ahalisinin buraya hücumundan furunlarda ekmek bulmak müşkülcedir. Ahaliden biraz kimse Adana ve Sivas taraflarına hicret ettiler.)

Basiret Gazetesinin 25/Haziran/1874 tarihli nüshasında; (Ankara Valisi Derviş Paşanın yerine tâyin olunan Abdurrahman Paşanın Ankara'ya geldiği gün aç kalan dört beş bin nüfusun kedisini karşılayarak “insan değil hiçbir mahlûkun tahammül edemeyeceği derecede feryat ve figana başladıkları ve valinin kıtlıktan muhtarip olan halkın karşısına resmî elbisesini giymeyerek çıktığı ve halka ekmek dağıtmak için tedbirler aldığı yazılıdır.”)

İzmitten gazeteye yazılan bir mektupta da (İzmit iskelesinden Ankaraya gönderilen mekkâre hayvanlarının yiyecekleri arpayı beraber götürdükleri halde lâakal 10 günde gidebilmekte olduklarından,

Etraftan celp olunan ve kışın şiddetinden zayıf düşmüş bulunan diğer mekkârelerin 120 okka şükle yevmiye altı saatlik yol alabildikleri, gönderilen erzakın yirmi gün geçtiği halde Ankara'ya vasil olmadığı...)

Vakit Gazetesinin 20/Temmuz/1875 tarihli nüshasında yayınlanan rapor hülâsasında da; kıtlıktan faydalanmak isteyenlerin hile ve ihtikârından bahsedilmektedir.

¹ Türk Ziraat Tarihine bir bakış S. 210

IV — Toprak Mevzuatının Kısaca Tarihi :

Köy probleminin temel taşı olan “Toprak” a mülkiyet ve tasarruf anlamlarının geçirdiği safahat da önemlidir:

“Büyük Selçukilerde ve Karahanlılarda olduğu gibi Anadolu Selçukilerinde de tımar, vakıf ve mülk teşkilâtının mevcut olduğu, aynı teşkilâtın Zenginlerde, Eyyubilerde, Memlûklerde, İlhanlılarda aynen bulunduğu anlaşılıyor.

Müslüman Arap Devletlerinde görülen (Arazii Emiriye) gibi Anadolu Selçukilerinde de (Emiriye) denilen ve devlete veya onun mümessili hükümdara aidiyeti kabul edilen arazi şekli mevcuttur. Arazii emiriyeden ayrılarak bir hizmet mukabili verilmiş yahut bir hayır müessesesine veya bir vazifenin yapılmasına terk ve tahsis edilen, yani devletin hâzinesine girecek varidat bir hizmete karşılık olarak beylere veya her hangi bir hürmete şayan şahsa mülk verilmiş veya bir emri hayra terk edilmiştir”.

Anadolu beyliklerinde de toprağın Selçukilerde olduğu gibi Iktağ - Tımar ve Has ile mülk ve vakıf şeklinde idare edildiği, Osmanlıların da aynı sistemi idame ve tekemmül ettirdikleri görülmektedir.

14 ve 15 inci yüz yıllarda şehirli mülk sahibi olabilmekte serbest, köylü ise mukayyetti. İşlediği toprak mülkü değildi, devletin malı idi. Toprağı muvakkat tapu ile işleyebilir ve işleyebildiği müddetçe oğulları ve torunları da muvakkat tapu ile ellerinde tutabiliyordu. Köylü muvakkat tapulu toprağının resim ve öşrünü, hizmet mukabili terk edilen bir sipahiye veya bir beye, yahut mülk sahibine yahutta vakıf ise mütevellisine verirdi. Bazı köyler de bir kısım vergilerini vakfa, bir kısmını da tımarlı sipahiye verir elhasıl köylü elindeki toprağın tapusunu kimin reayası ise ondan alır ve öşür ve resmini de ona verirdi.

“Reaya yani halk; Iktağ reayası, (tımar ve has), Vakıf reayası ve Malikâne reayası yahut bunlardan her ikisinin müşterek reaya olarak dört sınıf idi. Köylü ekmekle mükellef bulunduğu toprağın bağlılığına göre bazan iki kapunun kulu olurdu. Toprağını bırakamaz başkasının reayası olamazdı ve toprağını ekmeğe mecburdu. Toprağın intikal şekline göre ismi değişirdi”. Ekmediği takdirde toprak elinden alınır. Köylü ölürse toprağın mutlaka erkek evlâda intikal etmesi lâzımdı. Osmanlılar bu hükmü sonradan genişletmişler, ekip biçmek şartıyla kız evlâda da intikalini kabul etmişlerdir. ⁽¹⁾

Şuna da işaret etmek lâzımdır ki; O devrin iktağ sahibi ile köylü arasındaki münasebet, muasırı Avrupadaki Derebeyleri ile köylüler arasındaki durumdan çok farklı olmakla beraber tamamen de İnsanî ve adilâne olduğu iddia edilemez, Selçukiler, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar devirlerinde Anadolu’da köylü bütün

¹ 14 ve 15 inci asırlarda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı 1937.

olamamıştır. Toprak, bizzat ve bilfiil çiftçilik yapmayan has, tımar ve zeamet sahiplerinin elinde kalmıştır.

Tanzimattan önce olduğu gibi Tanzimat devrinde de toprak üstü ve toprak altı herşey devletin malıdır. Arazi sahibi, devlet nazarında kiracı sayılır ölümünde arazi devlete intikal eder.

Köylü ve çiftçi ekip biçtiği arazi üzerinde bina yaptırmak hakkına sahip olmadığı gibi bağ yetiştirmeğe, ağaç dikmeye de mezun değildir. Hükümetin izniyle ağıl, mandıra, ahır ve samanlık yaptırdığı arazinin öşrüne karşılık olarak (İcarei zemin) namiyle vergi vermek mecburiyetindedir. Kiremit veya tuğla yapması, kendi kendine yetişmiş ağaçları kesebilmesi, çayırılığını sökmesi memurundan izin almakla ancak mümkündür.

Şimdi Osmanlılarda toprağın intikal rejimine kısaca bir göz atacak olursak o devir köylüsünün durumuna daha yakından vukuf peyda etmiş oluruz.

Ölen çiftçi veya köylünün intifamda bulunan arazi üzerinde yetim ve vârislerine 16 ncı yüz yıl ortalarından itibaren bir hak tanımağa başlandığı görülür:

(1567 “975” de ölenin arazisi erkek çocuklarına meccanen kız çocuklarına da muayyen bir bedel mukabilinde intikaline müsaade ediliyor.

1601 “1010” da çocuksuz vefat edenlerin arazisinin bulunduğu mahalde oturan kız kardeşine muayyen bir bedelle,

1608 “1017” de de çocuğu ve kardeşi bulunmayanların ölümünde de, evvelâ babalarına, sonra annelerine muayyen bir bedel mukabilinde intikaline müsaade edildi.

1848 “1264” yılında da, erkek veya kadının ölümünde arazisinin kız veya erkek çocuklarına meccanen ve müsavi şartlar dairesinde intikali kabul edildi. ⁽¹⁾

1858 “1274” tarihli Arazi Kanunnamesiyle biraz genişleyen intikal esaslarının 1867 “1284” tarihli Tevsii İntikal Kanunıyla daha fazla genişletildiği görülmektedir.)

Arazi Kanunnamesi ve Mecellede görülen hükümlerden köye hukukî bir kıymet ve şahsiyet verildiği, köy muhtarına köyü temsil ve haklarını müdafaa ve muhafaza yetersizliği tanındığı ve bundan da Özel ve Genel Hukuk sahasında bu temayülün kuvvetlendiği anlaşılmaktadır. ⁽²⁾.

¹ Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış.

² Mecelle. Madde 1646 — Yüz neferden ziyade olan kariye ahalisi kavmi gayri mahsur addolunur.

Madde 1645 — Ahalileri kavmi gayri mahsur olan iki kariye beyninde nehir ve mer’a gibi menafii müşterek olan şeyler dâvasında tarafeynden bazılarının huzuru kâfidir. Amma ahalileri kavmi mahsur olduğu surette bazılarının huzuru kâfi olmayıp cümlesinin yahut taraflarından vekillerinin huzuru lâzımdır.

1274 tarihli Kanunnamei Arazi'nin birinci maddesiyle arazi beş kısma ayrılıyor ve arazii memlûke için “kâffei arazii memlûkenin rakabesi yani zatı ve mülkiyeti sahip ve mâliki olan kimseye ait olarak emval ve eşyayı saire gibi tevarüs eder ve vakıf ve rehin ve hibe ve şuf'a misillü ahkâm carî olur.” demekle serbest tasarruf ve temellük bir hak olarak tanınıyor.

V — Tanzimat Devrinde köyün kalkınması için yapılan hamleler :

Arazi Kanunnamesinin vazından yirmi yıl önce 1838 (1254) de “Devleti Aliyenin vesaili tabiiye ve arziye ve hiraifiye mesailinin tetkik ve münazarasına ve alelhusus felâhat ve ziraatın ve emri ticaretin ve envai sanayi ve hirefin tervici mütâlâasına ve muvazenei esbabı lâzimenin müzakeresine hasrı efkârı dakika ve idarei perkârı mülâhazatı faika ile mesaili mezkûrenin tahkik ve istikmalî zımında haricen ve dahilen bazı erbabı tefennün ve malûmat ile muhabere ve istifadeye mezun” olmak üzere Mustafa Reşit Paşanın Hariciye Nazırlığı zamanında ilk (Ziraat ve Sanayi Meclisi) nin kurulduğunu ve Hariciye Nezaretine bağlandığını görüyoruz. Bilâhare bu meclisin “Âzayî Meclis beyninde cem'i ukul ile müzakere olunan hususâtın cümlesi fevaidi mülkiye ve menafii umumiyyeye dair olduğundan” denerek ismi (Meclisi Umuru Nafia) olarak değiştirilen bu ilk Ziraat ve Sanayi Meclisinin ilk Başkanı Hariciye Müsteşarı Nuri efendi olduğu ve bu zatın Londra, Paris sefaretlerinde bulunduğu, meclisin tercüme işlerinin de Babıâli Tercüme Odası Hülefâsından Fuat Efendi (Abdülâziz'in meşhur Sadrazamı

1274 tarihli Kanunnamei Araziden:

91 — Evvelden beri bir kariye veya kasabaya ait olan baltalık tâbir olunan koru ve ormanların ağaçlarından ancak ol kariye ve kasaba ahalisinin kesebileceğini başka kasaba ve kariye ahalisinin kesmeğe salahiyeti olmadığını; o kuru ve ormanlar müteaddit karyelere mahsus ise ol kariyeler ahalisinin kesebileceğini diğerlerinin kesemeyeceği ve bu nevi orman ve koruların resmi olmadığı,

92 — Köy halkına mahsus orman ve korulardan bir kısmının ifraz edilerek bir kimseye müstakilen veya müşterek verilemeyeceği, bu gibi yerlere tasarruf edenlerin her zaman men edileceği,

93 — Umuma mahsus yollar üzerinde bina yapılamayacağı, ağaç dikilemeyeceği, tasarruf edilemeyeceği aksi takdirde menolunacağı,

94 — Kariye ve köy dahilinde veya haricinde ahalinin faydalanması için terk olunan meydan, namazgah gibi mahallerin (tarikî âm) da olduğu gibi alınıp satılamayacağı ve üzerine bina inşa edilemeyeceği, ağaç dikilemeyeceği ve hiçbir kimsenin tasarruf edemeyeceği aksi takdirde menolunacağı,

95 — Pazar ve panayır yeri olarak mukayyet olan yerin alıp satılamayacağı, yalnız bu gibi yerler için mukayyet resmin hazınece alınacağı,

96 — Köye tahsis edilen harman yerlerinin alınıp satılamayacağı, sökülüp ekilemeyeceği, bina yapılamayacağı, diğer kariye halkının mezruatını dökemeyeceği,

97 — Evvelden beri bir karyeye ait mer'adan yalnız o köy halkının hayvanatının otla-

Fuat Paşa) tarafından yapıldığı ve meclisin verdiği kararların Hariciye Nazırı tarafından Padişah'a arz olunarak irade alındığı anlaşıyor. Aynı zamanda bu ilk ziraat meclisine, İstanbul'da uzun zamandanberi "Ziraat ve Hiraseti" iş edinmiş ve bu sahada tecrübeli olan İngiliz Simis adındaki bir (Bazergân) da 1000 kuruş maaşla memur olarak almıyor ve mecliste ziraata ait işler görüşülürken çağırılıyor (¹).

Garpta görülen idare müesseselerine benzer. Nezaretler teşkil edilirken Ziraat ve Sanayi Meclisinin Hariciye Nezaretine bağlanmasından, yemlik hamlelerinin şahısların kudret ve nüfuzlarıyla ancak mümkün olabileceği aynı zamanda alâkalarının devam ettiği müddetçe yaşayıp inkişaf ettiği anlaşıyor.

Meclisi Umuru Nafia adı verilen Ziraat ve Sanayi Meclisinin Saffeti Paşanın Mali}m Nazırlığı zamanında 2/Mart/1843 de yeniden kurularak Maliye Nezaretine rapt ve Reisliğine de Hacegândan İzmir Kaymakamı Mustafa efendinin tâyin olduğu anlaşıyor.

16 Mart 1843 tarihli Takvimi Vakayide (Türkiye ciheti coğrafisi icabınca her bir mahal ve mevkii arazii vasia ve münbiteyi havi bulunduğuna binaen bilcümle bilâdı islâmiye ahaliî mütevattınasının terfihi hal ve hâlleri esbabı mevkufesinden olan emri ziraat ve felâhatın istihsali esbabı tekessür ve ezdiyadi emri ehemminin halen ve istikbalen ve mütemadiyen müzakere ve mütalâasıyla istihsali vesaili mümkünesi) maksat ve gayesiyle meclisin

¹ Takvimi Vakayı 7 Temmuz 1838. Lütfi Tarihi. Türk Ziraat tarihine bir bakış S.76-77

yacağı, başka köy halkının hayvanlarını sokamayacağı, iki veya üç köy beyninde evvelden- beri müşterek olan mer'adan, mera hangi köyün sınırı içinde olursa olsun yine müştereken hayvanlarını otlatacağını, birbirlerini men edemeyeceğini ve bu gibi yerlerin alınıp satılamayacağı ve üzerine mandıra, ağıl bina, bağ ve bahçe yapılamayacağı ağaç dikilemeyeceği, aksi takdirde halkın her zaman bunları (hedim ve kal) ettireceği bu kabil yerler üzerinde ziraata ruhsat verilemeyeceği,

98 — Evvelden beri mer'a olarak terk ve tatad olunmuş ise o muayyen miktarı araziye mera denildiğini, sonradan tâyin ve ihdas olunan sınırlara itibar olunmayacağı,

99 — Köylerle o köy sınırı içinde bulunan çiftlikler arasında mer'a işinin ne suretle halledileceği hakkında hükümleri ihtiva etmektedir.

100 — Bir köye mahsus veya birkaç köy arasında müşterek olan mer'adan faydalanan hayvanların ve bunlardan üreyenlerin de o mer'ada otlamasının men olunamayacağı, yalnız köy hayvanatını sıkıntıya düşürecek şekilde hariçten hayvan alarak o mer'ada otlatmağa kimsenin salahiyeti olmadığı, köye yeniden yerleşenlerin köy hayvanatını sıkıntıya düşürmeyecek miktarda hayvan getirebileceği, köy halkından birisinin yurdunu satın almak suretiyle köye yerleşenin de yurdunu aldığı kimsenin hayvanatı kadar hayvanın otlayabileceği,

101 — Köyler arasında müstakil veya müşterek olan yayla ve kışlaklara ait hükümleri ihtiva eder.

102 — Koru, orman, yol, panayır, pazar, harman yerleri ve mer'alar, kışlak ve yaylaklar ve buna benzer arazii metrukeye ait dâvalarda müruru zaman olmadığı,

kurulduğu bildiriliyor. Bu meclisin icraatı meyanında evvelce Şamdan İstanbul'a getirilmiş bulunan 550 nüfus Dobriceye gönderilerek çiftçi olmaları ve köy kurmaları esbabı temin, zürra için faiz mikdarı kese başına beş kuruş yani yüzde bir olarak tesbit ettiriliyor. Eyalet, sancak ve kazalara birer ziraat müdürü, nahiye ve büyük köylere birer ziraat müdür vekili tâyin edilmesini sağlıyor ve bu hususta bir de talimatname hazırlıyarak Meclisi Vâla ve Meclisi Ahi Umumide müzakere ve kabul ettiriyor.

Bu talimatnamede bilhassa yardıma muhtaç ziraat, sanayi ve ticaret erbabının, ziraat müdür ve vekilleri tarafından araştırılarak Ziraat Meclisine bildirilmesi ve ihtiyaçları tahakkuk edenlere devletçe ehven faizle para ikrazı, köylüyü her nevi hububatın zerine teşvik, hasat zamanı rençberin iş ve gücünden uzaklaştırılmaması ve bunların vergi vesair borçları ve âdi davalar dolayısıyla hapis ve tazyik edilmemeleri, devlete olan borçları için çift alât ve hayvanatının satılmaması, ziraat ve san'at erbabının ziraat ve sanat işleriyle ilgili davaları rüyet edilirken ziraat müdür veya vekillerin de muhakeme sırasında hazır bulunmaları... gibi hükümleri ihtiva etmektedir. (.29 Temmuz 1844 tarihli talimatname).

Ziraat meclisinin bu yıllarda hummalı faaliyeti görülüyor, ziraat müdür ve vekiller tarafından memleket hakkında verilen malûmatı kâfi görmiyerek memleket ziraat ve sanat hayatının kalkınmasını temin için (evvel be evvel her memlekette ahval ve keyfiyeti ve şartı memuriyeti lâıkiyle bilmek ve ona göre icrai icabatına bakılmak dahi ehem ve elzem olduğuna ve bu cihetle iktiza eden mahallerden dirayetli ve ahvale vâkıf ve hubbu vatan kaziyesini ârif, muteber ve mülkü milletin gayretini çeker esdakai vücuh ve rüesa ve reayadan ikişer kişinin İstanbul'a getirilerek orada büyük memurların konaklarına misafir edilmeleri ve yol masraflarının devletçe verilmesi ve bunlar İstanbul'a gelince Meclisi Vâlâya getirilerek "memleket ve vatanlarının bitevfikihi taâlâ husulü mamuriyet ve hemşerilerin teksiri ticaret ve ziraat ve tevfi temettü ve menfaatleri " ne suretle tesviye ve rüyet olunmağa mütevakkif olduğunun) kendilerinden sorulması maksadiyle her taraftan murahaslar çağrılıyor. 1/Mayıs/1845 tarihli Takvimi Vakayin yayımına göre "mütalâalarına müracaat edilmek üzere her taraftan istenen vucuh ve kocabaşlar İstanbul'a geliyor. Meclisi Vâlâda mütalâaları almıyor ve kendilerinden birer lâıhi isteniyor". (Fazla tafsilât için aynı esere bak.)

Bir taraftan da her mahallin ihtiyaçlarını yerinde görüp tesbit etmek üzere "üçer âzadan mürekkep on İmar Meclisi teşkil edilerek her biri eyaletlerden çağırılan murahaslarla gidecekleri eyaletlerin her tarafım dolaşmağa ve mahallî ihtiyaçları ve alınacak tedbirleri kararlaştırmaları düşünülüyor."

Memleketin her tarafına gönderilen heyetler, tesbit ettikleri malûmatı talimat gereğince posta ile Babîâliye gönderiyorlarsa da bu teşebbüsün hâmisî ve âmilî bulunan Süleyman Paşanın Meclisi Vâlâ Başkanlığından ayrılması ve kabinenin değişmesiyle İmar Komisyonlarının faaliyeti hızını kaybediyor, bu yolda sarfedilen emekler ve paralar heba ve teşebbüslerin çoğu yüz üstü kalıyor: Trabzon - Erzurum Aras yolu, Gemlik caddesi gibi (Lutfi Tarihi).

Bilhassa memleketin ziraat sahasında kalkınması maksadiyle Ziraat Meclisinin yaptığı anketin önem ve değerini daha iyi açıklamış olmak için aynen naklediyoruz :

“Anadolu ve Rumelinin her bir mahallinde emvai zehair ve hububat ve kâffei mezruat ve eşcarî saireden ne makule mahsulât husulû memul ve ahalisi ne ile me’lûftur ve felâhat ve sanayie teşvik olundukları halde âlât ve edevatî saireden nasıl eşyaya ve ne suretle ianeye muhtaçtırlar ve su basmış ve aheri mahzure mebni terk olunmuş ve bilâ sebep mezruattan hâli kalmış mahallerin imar ve ıslahına ve arız olan mehazirin define dair mütalâaları nedir ve her bir kaza ve nahiyenin ziyade yakın iskelesi hangisi ve kaç saat mesafededir ve kesbi ticaretleri ne makule şeylerden ibarettir ve sevahile tenzil olunan eşya ne ile naklolunur ve sâbûl - mürur olan mahaller turuku maabirinin tesviyesi ve bazı dere ve nehirler olupta beyhude ve bi hasıl cereyan etmekten ise mahalline göre bunları birbirine ve bilahare cesimine icrasıyla mesalik ve mecrasını tathir ve sığ ve dar olan hafri lâzım gelen mahallerin tâmik ve tevsi ve bazı cetveller küşat olunarak ve icabı veçhile set ve bentler yapılarak o makule sular vasıtasıyla ve sal ve kelek veyahut âlîer şeylerle sevahile zehair, hatap, kereste, eşyai saire nakli, bağ, bahçe ve tarla sakıyı berveçhi tedric ne suretle teshil ve tesviye olunabilir.

Ekser mahallerde imar olunmakta olan kilim, alaca, bez ve sair gûna mata ve eşyanın lieclitterviç heyeti matlubaya vaz’ı ve kesret üzere imâlinde zuhur eden mevaniin defi neye mütevakıf) olduğunun bildirilmesi isteniyor, (1)

Gerek bu ankete alınan cevaplar gerekse eyaletlerden celbolunan murahhaslardan alınan lâyihalarda memlekette noksan olanın “para” olduğu anlaşılması üzerine eyalet valileri vasıtasıyla tohumluk, ziraat alât ve edevatı, çift hayvanı bulunmayan köylüye tevzi için yirmi milyon kuruş tahsis ve faizsiz olarak tevzi ediliyor. (1845). Bu ikiyüz bin lira yardım lâyıku veçhile ifa ve icra edilmemiş olmalı ki neticeye müessir olmadığı ve köylüde parasızlığın yine devam edip gittiği görülüyor.

¹ Türk Ziraat tarihine bir bakış . S. 80 - 90

Sonuç : Toprağın değerini ilk anlayan ve ürünlerinden faydalanan Türklerdir. Türklerin tarih boyunca devam edecek olan hâkim ve müstakil varlıklarındaki kudretin sırrı da bu esasta gizlidir.

Milletlerin, medeniyet tarihindeki izleri ve mevkileri, toprakla olan ilgileri ve toprağa olan nüfuz ve hâkimiyetleri derecesiyle önemli bir surette alâkalıdır.

Tarihî çağlar ve milletler tarihleri incelenecek olursa, insanların toprağa kıymet verdikleri günden itibaren, tarih ve coğrafya ilimlerinin milletler için kabul ettiği tarif alanında yer almaya başladıkları görülür ve vatan mefhumunun da, milletlerin toprağı değerlendirmekte gösterdikleri ehliyet, kudret ve kabiliyetin inkişafı ile mütenasip olarak kökleşmiş ve derinleşmiş olduğu anlaşılır.

Bizde (Köy) mefhumu, (Toprak) mefhumunun müteradifi ve yekdiğerinden hiç bir kuvvetin ayıramadığı eşidir. Osmanlıların itilâ ve fütûhat devirlerinde yurt topraklarını süsleyen ve değerlendiren köylerimizin; duraklama ve çökme devirlerinde mâruz kaldığı ihmal ve tazyikler tesiriyle dağılıp harap olmasının tevlit ettiği acı ve korkunç âkibet muvacehesinde vatansever memleket evlâtlarının nasıl çalışıp didindiklerini, bilgi ve salâhiyetleri nisbetinde nasıl çabaladıklarını hatırlatacak şekilde tarihî vakalara kısaca temas ettik.

İstiklâl savaşı müteakip Cumhuriyet İdaresinin memleketi kalkındırma yolunda açtığı büyük savaş programında önemli yerini alan (Köy davası) her gün biraz daha değer ve önemi artarak devam etmekte ve hızlanmaktadır. Cumhuriyet İdaresinin mevzuatı içerisinde lâıyk olduğu yerini almış bulunan (Köy) ün, bu günün icap ve zaruretlerinin istediğı vesaitle teşhizi yolunda ciddî bir itina ve hassasiyetle çalışılmaktadır.

İSRAİL DEVLETİNİN GÖÇ POLİTİKASI

Chaim Yahil

İsrail Dışişleri Bakanlığında Haberler Şubesi Müdürü

Fransızcadan Çeviren

N. ROLLAS

Aşağıdaki yazı, derginin yayınlanmasını deruhte ettiği muhtelif memleketlerdeki göçlere ait bir seri makaleler içindedir. ⁽¹⁾ İsrail Devleti şu hususî durumu arz ediyor ki, onun için muhaceret sadece millî ekonomisinin faktörlerinden biri değil, fakat bu Devlet'in kuruluşunun hattâ gayesidir. Ne olursa olsun İsrailde muhaceretin organizasyonuna ve göçmenlerin temessülüne bağlı bir çok meseleler muhcair kabul eden diğer memleketlerin karşısına çıkan meselelere müşabihtir. Müteakip sahifeler şu halde Milletlerarası bakımından büyük bir ehemmiyet arzeder.

İsrail Devleti kuruluş tarihi olan 14/Mayıs/1948 den beri hudutlarını göçmenlere ve mültecilere geniş bir surette açmıştır. İstiklâl Beyannamesinin maddelerine göre “İsrail Yahudilerin muhaceretine, sürgünlerin dönüşüne açık kalacaktır”. 5/Temmuz/1950 de ilk Parlâmento, aşağıdaki hükümleri ihtiva eden, dönüş kanununu ittifakla kabul etti:

1 — Her yahudi bu memlekete muhacir olarak gelmek hakkına maliktir.
(Oloh)

2 — a) Muhaceret bir göçmen vizesiyle tasdik edilecektir.

b) İsrailde yerleşmek arzusunu izhar eden her yahudiye,

1) Yahudi halkının aleyhine hareket ettiğini,

2) Sıhhati umumiyyeye ve Devlet'in emniyetine zarar getirecek mahiyette olduğunu.

Muhaceret Bakanlığının tahmin ettiği talipler müstesna, vize verilir.

3 — a) İsrailde gelen ve müteakiben İsrailde yerleşmek arzusunu izhar

¹ LXIII Cilt numarası: 6 Haziran 1951, Sahife : 683 -711 e bakınız. (Avustralya'da ekonomik inkişâf ve muhaceret, Sir Dougias Copland, ve Cilt LXV. Numara 3 Mart 1952, Sahife : 364 - 335. Kanada da Muhaceret Teşkilâtı V. C. Pheland.

eden her yahudi israilde bulunduğu müddetçe bir göçmen vesikası almak hakkına malikdir.

b) 2 b de şart konulan tahdidat muhaceret vesikası verilmesinde de tatbik olunur. Fakat hiç kimse İsrailde geldikten sonra aldığı bir hastalık sebebiyle sıhhati umumiyye zarar verdi diye mülâhaza olunamaz.

4 — Halihazır kanunun yürürlüğe girmesinden önce göçmen olarak bu memlekete gelen ve bu memlekette doğan her Yahudi bu kanunun yürürlüğe girmesinden ister evvel ister sonra olsun bu kanuna göre göçmen olarak memlekete giren her şahıs gibi aynı statüye mâlik olacaktır.

5 — Muhaceret Bakanlığı bu kanunun tatbikiyle mükelleftir, Bakanlık tatbikiyle ilgili bütün meselelere ait nizamnameler neşredebilir, aynı surette 18 yaşından küçük olan çocuklara da muhaceret vesikası ve vize vermekle mükelleftir.

İstiklâl Beyannamesinin ve Dönüş Kanununun ruhuna uygun olarak İsrail Muhaceret mevzuunda açık kapı siyasetini tatbikten vazgeçmemiştir. Dönüş Kanununa göre muhaceret prensip itibariyle hiçbir tahdide tâbi değildir. Pratikte mamafih göçmenlerin ekserisi İsrail'e gitmek, orada ikamet etmek ve yerleşmek için Devlet'in yardımına muhtaçtır. Yahudi muhaceret hacmi o halde, geniş miyasta Hükümet tarafından kabul edilen politikaya bağlıdır. Hâlen bu politika muhtelif menşeli memleketler muhaceret kontenjanlarına ait tahminleri tesbit eder bir Hükümet Koordinasyon Komisyonu ve Filistin Yahudi Ajansı tarafından düzenlenir. Bu kontenjanları tesbit eylerken Komisyon esas olarak, Yahudilerin tehlikede olduğu veyahut göçmen hakkını kaybetme tehlikesinde bulunduğu memleketler muhaceretini tesri etmek zarureti ile hareket eder.

Yahudi Devleti'nin ilk mevcudiyet yılları zarfında göçmen hareketi bütün Komünote'nin boşaltılması şeklinde tecelli etti. İlk merhalede Almanya, Avusturya ve İtalya'dan çıkarılıp kamplardan kurtulanlar ile 1946 ilâ 1948 devresi esnasında Filistine gizlice muhaceret teşebbüsünde muvaffak olamayıp ta Kıbrısta enterne edilenler geldiler. Müteakip akın Şarkî Avrupa memleketleri göçmenlerinden mürekkepti. İsrail'e ilk giren, Bulgar Hükümetiyle yapılan anlaşma mucibince birkaç ay zarfında Bulgaristan'dan göçmeye selâhiyetli kılınan Bulgar Yahudileri oldu. Müteakiben buna benzer anlaşmalar, Yugoslav, Çekoslovak ve Polonya Hükümetlerde yapıldı. Romen Hükümeti, İsrail Devleti ile sarıh bir anlaşma yapmaksızın Yahudi muhaceretine müsaade verdi, üçüncü büyük muhacir akını Arap ve diğer Müslüman menşeli memleketlerden geldi: Bu durum Yemen ve Trablus Yahudilerinin hemen de tamamını, Irak Yahudilerinin de % 90 mm boşaltılmasına müncer oldu.

1948— 1951 İsrail'e Gelen Göçmenler :

Geldiği Memleket

	15-31 Kanunu evvel 1948	1949	1950	1951	15 Mayıs ila 31 Kanunievvel 1951
Avrupa ::					
Polonya	28 789	47 343	26 499	3 505	106 136
Romanya	17 678	13 596	46 430	40 206	117 910
Bulgaristan	15 081	20 008	1 003	1 161	37 253
Çekoslavya	2 115	15 689	632	295	18 731
Almanya ve Avus.	1 815	6 953	1 352	634	10 756
Macaristan	3 463	6 844	2 721	1 273	14 301
Avrupanın diğer memleketleri	3 493	8 962	4 576	1 830	18 861
TOPLAM:	76 562	121 865	83 632	49 533	331 592
Asya :					
Türkiye	4 362	26 295	2 439	1 198	34 294
Irak	15	1 709	32 453	89 088	123 265
İran	43	1 778	10 519	9 444	21 784
Yemen	270	35 422	8 650	698	45 040
Asyanın diğer mem.	46	6 351	3 699	2 898	12 994
TOPLAM:	4 736	71 555	57 760	103 326	237 377
Afrika :					
Fas, Tunus, Cezair	6 821	17 354	9 462	11 369	45 006
Libya	1 064	14 352	8 956	6 570	30 942
Afrikanın diğer mem.	308	7 452	7 107	2 184	17 051
TOPLAM:	8 193	39 158	25 525	20 123	92 999
Amerika ve Avusturalya	481	1 358	1 006	671	3 516
Bilinmeyen	11 856	5 205	1 482	248	18 791
GENEL TOPLAM	101 826	239 141	169 405	173 901	684 275

Bu suretle muhaceretin vüs'at ve mahiyeti, muhtelif memleketlerden çıkış imkânına ve göç etmek için verilen müddetlere göre bir devreden ötekine değişiyor. 14 Mayıs 1948 den 31 Kânunievvel 1951 e kadar yekûnen 648.275 Yahudi İsrail'e göçetti. Bu rakam Devletin kuruluşu sırasındaki Ya-

hudi nüfusuna müsavidir. Manda tatbiki devresindeki onbeş bine mukabil yıllık ortalama iki yüz bini geçmektedir.

Göçmenler gelişlerinden itibaren bütün medenî haklara sahip olurlar. Parlâmento ve Belediye seçimlerinde rey vermek hakkı muayyen bir tarihten önce gelen bütün göçmenlere verildi. Bu suretle; 30 Temmuz 1951 Parlâmento seçimleri için 1 Mart 1951 olarak tesbit edildi. (Yani beş ay evvel gelmiş olmak lâzım) Son defa Parlâmento tarafından kabul edilen Vatandaşlık Kanununun maddelerine göre, bu sıfatı iktisap etmek niyetinde olmadığını bildiren yabancılar, müstesna, namzetlik şartı olmaksızın bütün göçmenler vatandaşlık hakkı kazanabilirler.

— MUHACERET TEŞKİLÂTI VE GÖÇMENLERİN TEMSİLİ —

Filistin Yahudi Ajansı'nın fonksiyonlarını tayin eden 1948 Eylülünde alınan bir karar, bu teşekküle muhaceretin organizasyonu vazifesini vermektedir. Vize, Yahudi konsoloslukları tarafından Ajansın talebi üzerine verildiğinden, İsrail Hükümeti Koordinasyon Komisyonu ve Yahudi Ajansı tarafından tesbit olunan kontenjan haddi dahilinde Ajans göçedecek namzetleri seçmektedir. Ajansın faaliyetini icra etmesine müsaade verilmeyen memleketlerde, muhaceret işleri İsrail konsoloslukları tarafından, yahut İsrail Devleti mümessili bulunmayan yerlerde gerek mahallî Yahudi Teşkilâtı tarafından gerekse Amerikan Joint Distribution Committee tarafından tanzim edilir. Ekseriyeti itibariyle Yahudi vapurlarında seyahat eden göçmenlerin nakil masraflarını Yahudi Ajansı öder. Muayyen bazı ahvalde, bilhassa Yemen, Irak, İran ve Hindistan menşeli göçmenler için hava nakliyatı yapmak icabetti. s

Kontrol ve bazan vizelerin verilmesi göçmenlerin gelişinde olur. Kendilerini misafir etmeye hazırlanmış akraba ve dostu olan göçmenler en yakın Sağlık bürosunda en kısa bir zamanda görünmek şartıyla derhal gidebilirler. Bütün diğerleri göçmenlerin Radyolojik ve kan muayenesini de ihtiva eden tam bir tıbbî muayeneye tâbi tutuldukları bir karşılama ve dağıtma merkezine, kırk kişilik kapalı merkeze, gönderilirler. Eşyaları gümrük muayenesinin yapıldığı merkezde yanlarında bulunur. Göçmenlere ait şahsî eşyalar gümrüksüz girerler; mobilyalar, âletler, ev eşyası (elektrik âletleri müstesna) ve muayyen bir miktar yiyecek hububat şahsî mallardan sayılır. Bir muhacir tarafından satılmaya değil, istihsâle mâtuf bir iş yapmak için kullanmaya mahsus her makine de serbestçe girer.

Karşılama merkezinde bir Tahkik Komisyonu, muhacirlerle mutabık kalarak, kendilerini en iyi nasıl yerleştirmek gerektiğini araştırır. Memlekette vücade getirilen zirai Kolonilerden birinin üyesi olmak isteyenlerin derhal oraya gitmelerine müsaade edilir, diğerleri muvakkat bir işe gönderilir. Bu hususta tâkip edilen metot ahval ve şartlara göre inkişaf etmiştir.

Devlet'in teşekkülünü hemen tâkip eden devre boyunca şehirlerde ve terk edilmiş Arap mahallelerinde kâfi miktarda mesken emre amade idi. O zamanlar 7000 kişiyi alacak yedi karşılama merkezi vardı. Çalışacak vaziyette olan göçmenlere, terk edilen bölgelerden birinde derhal bir ev verilir ve merkezlerde ancak hususî aranjmanlar yapılması zarurî görülenler alıkonurdu. Bu kategoriye başlıca, ihtiyarlar, hastalar, çalışamayacak durumda olanlar ve kalabalık aileli aile reisleri girerlerdi. Bu surettedir ki bir 140 bin kadar göçmenden 30 bini Yafa'da, bir o kadarı Hayfa'da ve takriben 10 bin kadarı da Kudüs'te yerleştirildi. Göçmenlerin bu muhtelif mahallerde İctimaî ve İktisadî hayata kavuşması çabuk olurken, tamamiyle terk edilen kısımlarda meselâ: Eski Arap şehirleri Ramle, Lydda ve Acre'de işsizlik ve nafia işlerinde kısa müddetli istihdam ile vahimleşen müşkil bir intikal devresi oldu. İş verme hususunda tatmin edici bir muvazene teminine muvaffak olmadan önce yeni ekonomik kaynaklar bulmak icabetti.

1949 başında, terk edilen muhallerdeki emre âmade bütün meskenler işgal edilmişti; henüz yeni meskenler inşa edilmemişti. Ve büyük kalkınma plânlarının tatbiki başlamıştı. Bu şartlar dahilinde Yahudi Ajansı, yeni karşılama kampları açmaktan ve evvelce mevcut olanları da büyütmekten başka birşey yapamazdı. 1949 senesi sonunda, barakalarda ve çadır altında muvakkaten yerleşmiş takriben 250 bin göçmeni misafir eden kırk merkez vardı. Merkezler tıka basa doldurulmuştu ve birçok ahvalde birkaç aile bir odayı veya büyük bir çadırı beraberce işgal ediyordu.

Kamplarda Ajans, göçmenlere günde üç defa, meccanen yemek dağıtan müşterek mutfaklar ve kantinler kurdu; ayrıca tıbbî ve terbiyevî servisler vücuda getirdi. Her Merkez'in bir dispanseri yahut bir hastanesi, kreşleri çocuk bahçeleri ve ilk okulları vardı.

Bütün bu teşebbüsler göçmenlerin esaslı ihtiyaçlarına cevap veriyor, fakat Yahudi Ajansı için de mühim masraflara maloluyordu, bundan başka masraf meselesi bir tarafa, tehçir edilen kimselerin kampında vaktile görüldüğü veçhile uzayan işsizliğin göçmenler üzerinde ahlâk bozucu bir tesiri vardı. Göçmenler yaşadıkları çok zahmetli, bazı kere tezlil edici şartlar altında asabileşmişlerdi; üstüste oturmaktan, karışık cemaatlerden, yemekten önce yaptıkları uzun kuyruklardan ve konforun tam yokluğundan istirap çekiyorlardı. Fakat 1949 da memleket kütle halinde gelen göçmenleri kabul etmek için başka çarelere mâlik değildi. Bazı göçmen grupları için esasen karşılama merkezleri bir zaruret karşısında kurulmuştu. Aynı şekilde Yemen göçmenleri tam. bir bitkinlik hali içinde bulunuyorlardı (Çöl'ün uzun süren geçişinden sonra kâhil adamların vasatı ağırlığı 34 - 36 kilogramdan fazla değildi). İçlerinde ekserisi göz ve deri hastalığına tutulmuştu ve çocuklar vahim bir gıdasızlık durumu içinde idiler. Tıbbî müdavat ve izhar

edilen her türlü candan ihtimamlar sâyesinde bu kimseler birkaç ay içinde iyileştiler ve ölüm miktarı normale indi. Trablustan ve Uzak - Şark memleketlerinden gelen göçmenlerin sağlık durumu aynı surette acınacak halde idi. Kamplar şu halde, geçici bir devre esnasında sadece zaruri bir üzüntü olmadı; orada yaşayanların çoğuna müteaddit iyilikler sağladı.

1949 un İkinci sömestrinde kalkınma ve zirai kolonizasyon programları yoluna konulduktan sonra göçmenlerin İctimai ve İktisadî temessülünü temin etmek için kullanılan metodlarda radikal bir değişiklik yapmak tasavvuru imkân dahiline girmişti. Araplardan terkedilen kısımlarda çalıştırma vaziyeti düzeldi ve el emeği ihtiyacı, yeni imar bölgelerinde arttı. 1949 nihayetinde girilen muvakkat bir imar formülü az zamanda göçmenlerin asimilasyonunun başlıca vasıtası oldu, Maabaroth adı verilen geçici çalışma kolonileri mevzuubahistir; buralarda her aile tahtadan veya alüminyumdan bir barakaya veyahut bir çadıra sahiptir. Mahallî veya rejyonel yerleştirme büroları maabaroth sâkinlerine iş temin eder; her aile kendi evini kendi idare eder. Öğretim ve eğitim vasıtaları (çocuk bahçeleri, ilk okullar) gibi bir dispanser ve kooperatif şeklinde veya değil, bir mağaza önceden düşünülmüştür. Maabaroth'ların ekserisi, daimî ikametgâhlar inşa programlarının hazırlık veya icra yolunda bulunduğu yerlerde vücade getirildi. Bir maabara'da muvakkaten misafir edilen kimseler aynı nahiye yeniden iskân edilmek imtiyazından faydalanırlar. Bu suretle göçmenler sadece çalışmaya ve hayatlarını kazanmaya bırakılmış değildirlar, belki daimî bir şekilde yerleşebilirler ve mahallî halka karışırırlar, bundan başka bir ev veya bir apartman satın almak veya mobilya, ev eşyası ilâh... sahibi olmak için parayı bir kenara koymak imkânına mâliktirlar. Maabarothlar kalkınma programlarının icra mevkiine konmasında üstün bir rol oynarlar. Ve memleket içindeki dağılışıları inkişaf muntakalarının tesbitinde umumi bir işaret verirler. (1951 Ağustosunda 150 bin'i geçen bir sekene ile 85 Maabaroth vardı; bundan başka 50 bin göçmen toplayan 14 kamp maabaroth haline ifrag edildi.

Halihazırda, göçmenlerin kabulü aşağıdaki şekilde oluyor: kırkar kişilik merkezlerde yapılan ilk elemenden sonra zirai kolonilere gitmeye hazır olanlar hemen hareket etmekte serbesttirlar. Kalanlar arasında çalışacak durumda olanlar bir Maabaraya sevkedilirlar. Çalışacak durumda olmayanlar, yahut hususî ihtimam ve yardımı ihtiyacı olanlar masrafları Yahudi Ajansları tarafından ödenmek üzere Muhacir Kamplarına aktarırlar. Bu yeni âsimilasyon sistemi bu kamplarda yaşayan göçmen sayısını 25 bine indirmek imkânını vermiştir. Bunlar bilhassa ihtiyarlar, hastalar yahut pek az bir çalışma kabiliyeti bulunan kimselerdir.

Göçmen daimî bir ikametgâha yerleşmek yahut Maabarada yaşamak için, merkezi terkettiği zaman ilk masraflarını ev kurma maddeleri: yatak,

döşek, yorgan ve mutfak takımları gibi masraflarını karşılamaya imkân veren borç bir para alır. Göçmen, Çalışma Genel Federasyonunca Hastalık Sandığına altı aylık bir devre için meccanen sigorta edilir. Tenzilâtlı bir prim ödeyerek ayrıca sekiz aylık diğer bir devre için de sigortalı kalabilir.

— GÖÇMENLERİN ASİMİLASYONU PROGRAMLARI —

Kütle halindeki muhaceret devresi zarfında yeni gelenlerin temessülü için hiç bir belli program yoktu. Genç Cumhuriyet'in bütün gücü Devlet idaresinin kurulmasına olduğu gibi harbe ve neticelerine hasredildi. Bir kere Devlet kurulduktan ve kalkınma plânları tasdik edildikten sonradır ki memleketin umumî inkişaf çerçevesi içinde yeni gelenler hakkında alınacak tedbirleri tasarlamak mümkün oldu. Göçmenlerin asimilasyonu programları İsrail ekonomisi içinde iki esaslı gayeyi hedef tutmaktadır :

1) Seyrek bir şekilde iskân edilmiş mntakaların imarını sağlayacak surette nüfusu serpiştirmek ve şehirlerde yığılmayı menetmek, nüfusun % 25 ini kuzey bölgelerinde ve Hayfa'nın şarkında ve takriben % 20 sinin güneyde (NECEF) bölgesinde yerleşmesi isteniyordu.

2) Zirai istihsalde hiç olmazsa % 20 bir nispet ile nüfusun meslekî bakımdan iyi bir dağılışını, serpiştirilmesini elde etmek.

Bu görüşlere uygun olarak hükümet adamları göçmenleri ziraatla uğraşmaya teşvike gayret etmektedirler. Nüfusun bir serpiştirilmesini gerektirecek olan mntakalarda inşaat programlarını tatbik mevkiine koymaktadırlar, programlar baştanbaşa yeni şehirler inşasını, köylerin şehirlere çevrilmesini ve bu genişleme umumî plânla tetabuk ettiği zaman, mevcut şehirler bölgesinin genişletilmesini ihtiva etmektedir.

— GÖÇMENLERİN LOJMANI —

Göçmenlerin temessülü bakımından iskân meselesi bütün diğerlerine tekaddüm eder. Programların bütün şartlarını, hazırlayan göçmenin kendisidir. Mesken inşası, büyük bir kısmı peşin para olmak üzere mühim meblağlara ihtiyaç gösterir, zira inşaat malzemesinin yerindeki istihşâli gayri kâfidir. Kalifiye işçi ve idareci personel çok nadirdir. Nihayet ve bilhassa inşaat çok zaman alır:

1949 da mevcut meskenlerin bütün kullanılma imkânları tükendikten sonra Yahudi Ajansı göçmenler için 30 bin mesken inşası programını ortaya attı. Az sonra, bu programın, Ajansın kendi kaynakları ile tahakkuk edemeyecek kadar muazzam olduğu anlaşıldı ve İsrail Hükümeti bunun tahakkuku mes'uliyetini kendi üzerine almak zorunda kaldı; göçmenlerin meskenlerine ait masraflar bundan böyle Millî Kalkınma Bütçesine ithal edildi. 1950 nin ikinci sômesi başlangıcında 27 bin mesken inşa edilmişti. 1951 de biten bütçe yılı için hükümet 43 bin lojman inşasını tasavvur ediyordu, fa-

kat geçen senenin Eylül'ünde program henüz tamamen tahakkuk ettirilememişti. Lojmanların çoğu bir oturma odası, bir mutfak, bir duş odası ve W.C. ti ihtiva etmektedir. Dört kişiden fazla olan aileler belli başlı iki odayı ihtiva eden bir meskene sahip olmak hakkına mäliktirler. Şehirlerde ve banliyölerinde evler iki veya üç katlı beton bloklar halinde sıralanmıştır ve 800 - 1000 İsrail lirasına malolmaktadır. Devlet 450 - 500 liralık ilk bir ipotek temin eder, göçmen 250 - 450 liralık bir meblağ öder ve mütebakisi inşaat şirketi tarafından ikinci bir ipotekle kapatılmaktadır. Apartman işgal edenin mülküdür.. Göçmen için ipotekin ödenmesi yegâne mecburiyet teşkil eder. Bazan İctimaî yardım tedbiri olarak apartmanlar aylık kiraya verilir. Kır bölgelerde bir veya iki aile için sun'î maddelerden blok halinde evler inşa edilir. Bu neviden bir ünite, 450 si Devlet tarafından temin edilen bir ipotekle, mütebakisi işgal eden tarafından ödenerek takriben 550 liraya malolmaktadır. Bu inşa metodu nisbeten ucuzdur ve geniş bir mikyasta kalifiye işçilikten vazgeçmeye imkân verir; bundan başka göçmen kendi evinin inşasına iştirâk edebilir, eğer vaziyeti düzelirse buraya bir oda ilâve etmek onun için kolaydır. Diğer taraftan işlenmiş keresteden 7000 ev kuruldu, kır bölgelerde evler, sahibine yardımcı ufak bir zirâî işletme kurmaya imkân vermek için, takriben 0,075 hektarlık bir toprak parçası ile çevrilidir.

Malzeme kıtlığı lojman programının tatbik mevkiine konmasını geciktirdi, Programın tahakkuku topyekün 700 bin tona ihtiyaç gösterirken mahallî- çimento istihsalı sadece 400 bin tona ulaşmaktadır. 1952 nihayetine doğru iki yeni çimento fabrikası istihsale başladıkları zaman durumun düzeleceği ümit ediliyor. Halen ihtiyaçla mevcut arasındaki açık genişliyor. Maabaroht'lardan ve kamplarda muvakkat evlere yerleştirilen göçmenlerle kulübeleri ve çadırları işgal eden göçmenlerin sayısı 200 bin olarak tahmin ediliyor. Bu hal ve şartlar uzayacağı benzediğinden çadırlar tahta barakalarla değiştirilmelidir ve değişikliğin 1952 yazı nihayetinde bitebileceği tasavvur olunuyordu.

Yahudi Ajansı Lojman Dairesi, daimî ikametgâhları bir bekleme listesine göre dağıttı. Mühimce bir nisbet (vasatî olarak % 14, fakat şehirlerde yüzde nisbeti daha yüksek) Refah Dairesi tarafından tesbit edilen listelere göre ve İctimaî basirete tâbi hallere ayrıldı. Diğer taraftan evlerin % 5 inden % 10 una kadarı, muvakkaten akrabalarının yanında oturan kimselere tahsis edildi. Ve mütebakisi Maabaroht'da ve karşılama merkezlerinde oturanlara düşmektedir.

1950 Nisanından 1951 Eylülüne kadar göçmenlerin lojmanları için hükümet 30 milyon İsrail Lirası harcadı.

— ZİRAİ KOLONİZASYON —

Zirai Kolonizasyon başlıca iki sektörü ihtiva etmektedir, ilk merhalede ekserisi XIX uncu Asırda Baron de Rothschild tarafından tesis edilen köylerde bulunan özel İşletmeler gelmektedir. Toprak ister işletenin, isterse Filistin'in imarı Yahudi Ajansının olsun, Baron de Rothschild tarafından finanse ve tesis edilen hayır müessesesine aittir. Çiftçiler paralarını kendileri* vererek yevmiyeli işçi kullanmaktadırlar. Bu köyler iki dünya harbi arasında aşikâr bir şekilde gelişmişlerdir. Buralarda umumiyetle tek ziraat yapılı: Kuzeyde hububat, sahil kısmı ovalarında turuncgiller ve bağ. Bazı köyler sade ufak bir kısmı ziraatle geçinen 10 bin ilâ 30 bin nüfuslu topluluklar haline gelmişken diğerleri kendilerini sanayie, zanaate, inşaata, ticarete yahut serbest mesleklere vermişlerdir. İkinci Dünya Harbinin sonunda 70 bin kişiyi aşan bir nüfus miktarı ile memleket bu kolonilerden 44 tanesine mâlikti.

İkinci kısım, topraklarını satmaya değil kiralamaya salahiyetli millî bir teşekkül olan Yahudi Millî Fond'nuna ait toprakları işleten işçi kolonilerini ihtiva etmektedir. Çiftçiler yevmiyeli işçiliğin yardımı olmaksızın topraklarını ekerler. Tatbik edilen rejim karma bir işletme sistemidir. Hububat ziraatı, süt veren inekler ve tavuk yetiştirilmesi, sebze yetiştirilmesi, meyvalı ağaç yetiştirilmesi, ilâh. Birincisi (Moshav Ovdım) küçük işletmecilerin kooperatif şeklinde kolonileri olmak üzere iki türlü işletme tefrik edilebilir. Her ailedir çiftlik kiralar, fakat bilhassa eşyalarına mahreç bulmak ve erzak satın almak, makineleri ve sulama materyalini kullanmak, karşılıklı yardım, gibi geniş kooperatif hizmetlerinden istifade eder, ikinci şekil, işçiler kolonisi, Kominal köydür (Kibbutz ou kvutza) burada işletme gruba aittir. Üyeler şahsan ne toprağa ne de paraya maliktirler, gelir müşterektir; seçilmiş bir komite işi organize ve taksim eder. Bu işletme şekli bilhassa, toprağın fakirliği, uzaklığı ve emniyetsizliği sebebiyle kolonizasyonun müşkil olduğu bölgelerde tatbik edilmişti. İktisadî borçlar, yeni gelenlere takib edilecek yolu gösteren, koloninin tecrübeli üyeleri tarafından paylaşılmış bulunduğundan hiçbir zirai tecrübeye mâlik bulunmayan kimselerin asimilasyonuna imkân verdi. 1945 nihayetinde, yarısından fazlası Commuau taire işletmelerde bulunan 60 bin kişilik bir nüfusu içine alan 214 işçiler kolonisi mevcuttu.

1948 de, kooperatif şeklinde ve hususî köylerde yaşayan Yahudilerin miktarı takriben 150 bin (% 23) olarak tahmin ediliyordu. Fakat hususî kolonilerin nüfusunun oldukça bir miktarı doğrudan doğruya zirai sektöre ait olmadığından bu rakam, ziraatle geçinen kimselerin miktarını değil köylerde yaşayan nüfusunun heyeti mecmuasının bir endikasyonudur.

Zirai sahadaki göçmenlerin asimilasyonuna gelince, İsrail Hükümetinin

Teşekküründen beri mühim bir gelişme oldu. Arzettikleri menfaatlara rağmen müşterek koloniler bu absorbsiyonun başlıca bir vasıtası olmaktan çıktılar. Gerçekte, müşterek hayat göçmenlerin ekserisi için tamamilen yeni idi. Ve binnetice Hükümet adamları küçük işletmeleri ihtiva eden köylere içlerinde hiçbir ziraî tecrübeye mâlik bulunmayan kimseleri yerleştirmeye gayret ettiler. Son üç sene zarfında 23 bin göçmen, mevcut komünöter koloniler içinde kaynaştılar, fakat aralarında üçte bir kadarı takriben bir zaman sonra bu kolonileri terkettiler. Küçük işletmelerden müteşekkil köyler gelişti ve toprak 9300 kadar göçmeni absorbe edecek şekilde yeniden taksim edildi. Fakat ziraî kolonizasyonun en mühim vakıası, takriben 45 bin göçmeni barındıran 142 yeni köyün vücutte getirilmesinde mündemiçtir. Bunlar da normal bir ziraî karaktere mâlik olan 116 tanedir, burada her aile geçimini sağlamak için kâfi miktarda toprak almıştır; diğer 26 sı işçi köyleridir. Bu sonuncularda ailelere tahsis edilen toprak, ihtiyaçların üçte birini temine imkân verir, mütemmim gelir dışarda görülen işler yardımı ile elde edilir: Nafia işleri, bilhassa orman yetiştirme işleri gibi. Bu suretledir ki iki yıldan- beri 10 milyon ağaç dikildi.

Göçmenler tarafından icra mevkiine konulan bu yeni kolonizasyon eski askerler ve gençlik grupları tarafından vücutte getirilen teşebbüslerle birlikte İsrail Devletimin çehresini tamamilen değiştirdi. Kolonizasyon bilhassa az gelişmiş yahut az nüfuslu bölgelere yöneldi. Yukarı Galilee de ziraatçı Yahudi halkın sayısı iki misline çıktı; Acre Bölgesinde ve güney Necefde iki mislinden fazlasına çıktı; Güney kıyılarında üç misline yükseldi. Kudüs dolaylarındaki tepelerde % 800 arttı. Göçmenlerin geldikleri yerlere göre yapılan tasnifi göstermiştir ki yeni rençberlerin üçte biri Avrupadan, ve geri kalanı Orta Yakın Doğudan gelmiştir. Yeni köylerde Yemen ve Trablustan gelenler mühim bir nisbettedir. Nihayet ziraî kolonilerin nüfusunu kabartanların çoğunluğu Avrupalı idiler.

Hükümetin 1951 - 1954 devresi için olan, dört yıllık plânı ziraate daha 50 bin aile yerleştirmesini derpiş etmektedir. Eğer hesaba ufak sanayi ve kır zanaatı de sokulursa objektif olarak alınmış iki milyon nüfusun % 26 sına yükselen ziraatle geçinen bir kütleye varılır. Ormanlaştırma işçileri ve toprağın kıymetlendirilmesi işçileri bu sayıya dahil değildir. Bu muazzam program, üçte biri sulama ve toprağı kıymetlendirme programına ayrılacak olan 170 milyon İsrail liralık bir envestismana ihtiyaç gösteriyordu. Bu programın tahakkuku Devlete, süt, yumurta, şeker, zeytinyağı, sebze, meyva ve bütün istihsalinde kendi kendine yetmek ve millî istihlâkin ihtiyacı bulunduğu balığın % 80 ini, unun % 50 sini ve etin % 40 mı istihâl etmek imkânını verecektir.

Bu geniş sahali program henüz ilk safhasındadır. Vasati envestisman

işletme başına 2600 İsrail lirası olarak tahmin ediliyor. Bununla beraber, yeni zirai koloniler şimdiye kadar ünite başına ancak 650 lira almışlardır. O suretle ki extensif bir ziraatla ve kısmî sulama işlerinde yetinmek zorunda kalmışlardır. 1952 de, zirai kolonilerden çoğunun 20 yılda ödenecek ucuz kredi yardımı ile tamamen teşhiz edileceği umuluyordu.

Yeni Zirai koloniler mevcudiyetleri için çok uğraşmışlardır. Çokları tecrübeden mahrumdu. Toprak asırlarca ihmal edilmiş, münakale zor ve bazı yerlerde su yoktur. Sosyal şartlar tatmin edici değildir, zira yetecek ve bütün ihtiyaçları karşılayacak kadar doktor, hastabakıcı ve öğretmen yoktur. En eski koloniler her köy başına ancak iki öğretmen veriyorlar fakat bu da henüz pek azdır. Bununla beraber, bütün zorluklara rağmen çiftçilerden yalnız pek az bir nisbeti köylerini terketmişlerdir. 1950 sonunda gidenlerin nisbeti % 4 idi; mamafih önümüzdeki yıl bu yüzdenin artacağı sanılıyor.

Önemi henüz pek büyük olan bir mesele, yeni kolonilerin eski köylerin profesyonel ve kültürel seviyesine ulaşmaya ne derecede istidat göstereceklerini bilmektir. Aynı teşebbüs ve terakki fikrini gösterecekler midir, yoksa dinamizmden mahrum geri cemiyetler mi kuracaklardır? Şimdiye kadar elde edilen tecrübe bu mesele hakkında söz söylemeye imkân vermez. Fakat öneminin de ilk plânda olduğu söz götürmez.

Ancak kendi hesaplarına çalışan zirai işletmecilerden bahsettik. Bundan başka gündelikçi işçi olarak ziraatla uğraşan binlerce göçmen vardır. Halen kooperatif ve komünal kolonilerin yakınında maabaroth'larda yaşayan 7500 göçmen ailesinin çoğu ziraat ve orman yetiştirme işlerinde kullanılıyor. Bunlardan çoğunun kendi başlarına işletmeci olmak istiycekleri düşünülse yeridir. İçlerinde yarısı şimdiden daimî şekilde oturmuş geri kalanı Maabaroth'larda yaşayan, 20 binden fazla göçmen ailesi hususî kolonilerde yerleşmişlerdir. Bu ailelerden mühim bir nisbeti oradaki turunçgiller fidanlıklarında ve zirai işletmelerde çalışıyorlar. Bundan başka, İş Genel Federasyonunun Zirai İhale Kumpanyası, yeni göçmenlerden teşkil edilen işçileri kullanan sebze ve hububat yetiştiren büyük işletmeler vücutte getirmiştir.

Şehirler civarında yahut özel kolonilerde yaşayan göçmenlerin büyük bir miktarının, yardımcı ufak bir işletme kurabilecekleri bir yerleri vardır. Sebze, çiçek yahut tütün yetiştirirler, tavuk hattâ bir keçi yahut inek beslerler. Yahudi Ajansının ve İş Genel Federasyonunun yardımı ile ailelere geçimlerini sağlamaya yardım etsin ve pazar için bir fazlalık teşkil eylesin diye bu neviden bir (11) bin kadar işletme kurmak mümkün oldu.

— GENÇLERİN MUHACERETİ —

Nazi Almanyası gençliğini kurtarmak düşüncesiyle rahmetli Henriotta Zolde'nin ilhamı ile 1934 de başlayıp gençlerin muhacereti için "Youth alhy-

ah" hareketi ile başarılı hayrete şayan çalışmayı bilhassa zikrelemek lâzımdır. 15 yaşından 17 yaşına kadar kız ve erkekler Filistine gönderilmişti. Orada hususî bir şekilde yetiştirilmiş Profesör ve monitörlerin sevk ve idaresi altında zirai kolonilerde iki yıl geçiriyorlardı, umumi bir bilgi ve zirai bir terbiye alıyorlardı, mektep zamanı dörder saatlik iki bölümü ihtiva edip biri pratik çalışmaya diğeri derse ayrılmıştı, daha sonra, program diğer memleketlerin genç adamlarına teşmil edildi; asgarî yaş haddi indirildi ve tahsil süresi uzatıldı. Bu güne kadar, yarısı İsrail Devleti'nin kuruluşundan başlamak üzere 52 bin kız ve erkek zirai kolonilere devam etti. 1 Ocak 1951 de "youth aliâh" guruplarında % 51,6 zirai kolonilerde ve geri kalanı geniş zirai karakterli hususî terbiye müesseselerinde olmak üzere 15937 genç vardı. Bu surette, "Youth Aliah" hareketi genç, neslin zirai terbiyesinde üstün bir rol oynuyor ve toprağı kendi hesaplarına eken bu şekilde yetiştirilmiş gençlerin nisbeti % 68,5 tahmin ediliyor.

— YENİ ŞEHİRLER —

Şehir merkezlerinin kurulması memleketin gelişmesi programında büyük bir yer tutmaktadır. Büyük şehirler, hattâ köyler bite önemli bölge merkezleri olmaktadır. Düşünülen şey sınaî merkezlerin ve yeni bölgelerde pazarların gelişmesini teşçi. ederek, Telâviv ve Hayfa gibi şehirlerin genişlemesini sınırlamaktır.

Şimdiye kadar düşünülen projeler şunlardır : Beersheba 60 bin nüfusu ite Kuzey Necefin nahiye merkezi olacaktır. Güney kıyısındaki Migdal Ascalon'nın nüfusu 50 yahut 60 bine çıkarılacaktır; Kudüs, Telâviv ve Beersheba yollarının kavşağındaki Hartuv'un ki 30 bine ulaşacaktır. Tiberiad şehri 50 ilâ 60 bin kişilik nüfusu ile aşağı Gallie'nin bir nahiye merkezi olacaktır. Affuleh, Jezraöl vâdisi için bir şehir merkezi, kuzey kıyısındaki Nahariya'da 30 bin kişilik bir yarı zirai topluluk vücade getirilecektir. Yukarı Galilee'de, Karmel Bölgesinde ve Güneyde Beer - Tuvia'da diğer bir yarı sınaî, yarı zirai merkezlerin kurulması derpiş ediliyor. Akabe Körfezindeki Eyalet önemli bir liman olurken Ramleh, Lydda ve Acre sınaî merkezler haline sokulacaklardır.

Bu plânın gerçekleşmesi, göçmenlere ayrılan evlerin rejyonal taksimi ve maabaroth'ların kurulması üzerine dayanmaktadır. Son iki sene zarfında Beersheba'nın nüfusu şimdiden 2 binden 18 bine, Migdal - Ascalon'nunki binden on bine varmıştır. Ramle, Lydda ve Acre şehirlerinden her birinin şimdi onbeşer bin nüfusları vardır. Tiberiade geçen sene zarfında nüfusunun % 580 arttığını görmüş halbuki Telaviv'inki ancak % 7,9 çoğalmıştır. Şu halde muayyen bir ölçü, had dahilinde ulaşılması tasavvur edilen nüfusun, muvazeneli taksim ve tevziini elde etmek mümkündür.

Yeni şehirlerde göçmenlerin çoğu ilk önce inşaat ve nafia işlerinde kullanılıyorlar, daha sonra sınaî teşebbüsler geliştikçe gittikçe artan bir sayıda sanayi sahasına karışıyorlar. Genel iş Federasyonunun kooperatif teşekkülleri, yeni şehirlerin sınaî inkişafı bakımından büyük bir inisiyatif göstermişlerdir. Bu suretle “Histadruth” Kooperatif müesseseleri Migdal - Ascalon ve Acre da su borusu fabrikası Ramleh ve Hartuv da çimento fabrikası, Beersheba’da cam ve Seramik Fabrikası kurmuşlardır.

— GÖÇMENLERİN ABSORBSİYONU : UMUMÎ NETİCE

Yahudi Ajansı kaynaklarından alınan aşağıdaki malûmat, İsrail’in ilk üç mevcudiyet senesi zarfında, yâni 15/Mayıs/1948 den 15/Mayıs/1951 e kadar göçmenlerin nasıl kaynaştırıldığı göstermektedir.

Tahmin edilebilir ki ilk kategorideki göçmenlerin çoğu şehirlerde yerleşmişlerdir. Göçmenlerin meslekî dağılışlarına göre absorbsion şekline ait kat’i istatistiklerin yokluğu karşısında durum aşağıdaki gibi hülâsa edilebilir: Ziraata yönelen göçmenlerin nisbeti, mukaddema yerleşen ziraatçı nüfusunkinden aşağı değildir; Nafia ve ormanlaştırma işlerinde olduğu gibi gündelikçi ziraat işçisinin muazzam ekseriyetini vücuda getiriyorlar. Yeni göçmenler bina inşası sanayiinde çalışan işçilerin çok mühim bir nisbetini teşkil ediyorlar. Çünkü göçmenler gerekli kabiliyetten mahrum olduklarından ve sanayiinin gelişmesi göçmenlerin yerleştiği bölgelerde nisbî bir betaat gösterdiğinden sanayideki nisbetleri daha zayıftır.

Kategori	Sayı
Kendi vasıtalarıyla yahut akrabalarının yanında yerleşenler	88 261
Şehirler ve şehirler mıntakası	139 929
Kooperatif koloniler ve ufak işletmeciler	54 690
Hususî köyler	33 215
Kollektif koloniler	22 905
Youth Aliyah	21 896
Maabaroth	160 825
Ordu, müessese ve muhtelif	<u>32 642</u>
Absorbe edilen göçmen toplamı	554 363
Kamlarda ölenler	890
Kamlardan gelipte tekrar göçeden göçmenler	1 131
Henüz kamlarda bulunan göçmenler	<u>49 904</u>
Göçmenlerin Genel Toplamı :	606 288

— ZOR DURUMLAR —

Bütün bir cemaatin toptan göç etmesi hiç şüphesiz içtimai yardımın,

omuzlarına zor durumda olanların vücuda getirdiği mühim bir tortu bırakır. Hastalar ve ihtiyarlar memlekete gençler ve sağlamlarla beraber girmişlerdir. Nazi temerküz kamplarının sağ kalanları birçok sakatları ihtiva ediyordu ve şark memleketlerinden gelen birçok göçmenler müzmin hastalıklara tutulmuşlardı. Bütün bu zor durumlar başlıca üç gruba ayrılabilir :

1) Yaşları sebebiyle hususî ihtimam isteyenler bu kategori, elli ilâ altmış yaşları arasındaki kimseleri ihtiva etmektedir, bunlar henüz çalışabilecek bir durumda bulunabilirler, fakat dil zorluğu yahut meslekî istidatları bulunmaması sebebiyle yetiştirilmeden veyahut hususî tedbirlere mevzu olmazdan önce kullanılamazlar.

2) Bir kısmı düzeltilebilir ve readapte olabilecek kimselerden iken içlerinden bazıları daimî tıbbî ihtimamlara muhtaç olan hasta ve sakatlar.

3) Mütөөddit çocuklu dul kadınlar.

Bu hususî durumda olanların mecmu sayısı bir yirmi bin kadar tahmin edildi. Bunlar beslemeye mecbur oldukları kimselerle beraber bütün göçmenlerin % 10 ilâ 11 ini temsil ederler. Bunlarla Sosyal İşler Bakanlığı ve Yahudi Ajansı Millî Refah Müdürlüğü meşgul oluyorlar. İsrail Hükümeti, Yahudi Ajansı ve American Joint Distribution Committee taraflarından elbirliğiyle kurulan ve tamamen bu sonuncusu tarafından finanse edilen teşekkül Maiben tıbbî vasıtalarla meşgul oluyor.

Birçok hastaların bakkal dükkânı yahut gıda maddeleri satan mağazalar açmasına izin verildi; bundan başka yeni kolonilerin ticaret lokalleri ve yeni ikametgâh grupları İctimaî muavenetin uhdesinde bulunan kimselere ve sakatlara tahsis edildi. Bu suretle binlerce zor durumlar halledildi. Diğer taraftan yetiştirme vasıtaları ve meslekî readaptasyon faaliyete geçirildi ve şehirlerde tercihan meskenler bunlara verildi. Gederatı'nın yanında bir köy körlere ayrıldı. Yeni gelenler örgü örüyorlar, hah dokuyorlar, döşek dikeyiyorlar, seramikte çalışıyorlar, her ailenin ufak bir zirai meşgalesi vardır. Bu tecrübe muvaffakiyetle tetevvüç etti ve bunlar hayatlarını pek iyi kazanıyorlar.

Hususî halli 20 bin kişilik bir topluluktan 6250 kişi perakende işler yapan bir mağaza işletiyorlar. 1100 ü bir yetiştirmeden sonra kabiliyetlerine uygun memuriyetler buldular, 2750 si şehirlerde yerleştirildi, ve İş Bulma Bürosu aracılığı ile bunlara iş bulundu. Akrabalarının yanında yerleştirilen 400 ü içtimai yardımdan istifade etmektedirler. 2500 ü hastanelere ve müesseselere konuldu ve 7000 i karşılama merkezlerinde henüz bekliyorlar.

— KÜLTÜREL VE SOSYAL MESELELER —

İsrail Yahudi nüfusunu üç yılda iki misline çıkaran muazzam göçmen akınının memleketin kültürel ve sosyal çehresini derin bir surette değiştirmemesi mümkün değildi. Göçmenlerin Kendileri bile yeknesak (Homogene)

bir topluluk teşkil etmekten uzak idiler. Avrupalı entelektüel bir zümrenin seçilmişleri arasından kalkıp Trabluslu bir kabilenin mağarasının içine giriyorlar. Aralarında on binlercesi temerküz kamplarında yapılan işkencelere şahit olduktan sonra gezici hayratın mahrumiyetlerine ve yerlerinden tedirgin edilen kimselerin kampında mevcudiyetlerinin kararsızlığına uğramışlardır. Eski kültürlerinin damgasını taşıyan, modern medeniyetten habersiz bulunan Yemen asıllı göçmenlerle komşuluk ediyorlar.

Aynı dili bile konuşmayan, muhtelif İctimaî ve dinî ananelere sosyal ve ailevî hayatın hususî bir idrâkine tevarüs eden bütün bu göçmenler birden bire 20 nci Asır Avrupasının sosyal ve kültürel hareketlerinin kuvvetli bir şekilde damgasını taşıyan bir kolektiviteye kendilerini karışmış buldular. Böyle muazzam bir muhaceret bizzarur, göçmenler daha düşük bir ölçüye malik olduklarından değil, fakat belki bütün bir kolektivitenin kökünden sökülüp, ve birdenbire tam inkişâf halinde bulunan yabancı bir muhite nakledilmiş bulunmalarından ve fikirlerinin ve kıymet ölçülerinin alt üst olmasından ahlâk seviyesini oldukça bir sukuta sürükledi. İnkişafın fevkalâde sürati büyük miktarda muhaceretin vücuta getirdiği yükün neticesi olan sertlik rejimi, bazı yeni gelenlerin tecrübesizliği ve işletmeye yanaşmamaları kurulan cemiyet içinde antisosyal temayüllü bir sürü faktörlerdi. Filvaki, bu ihtilâlcî elemanlara rağmen cemiyetin bu İctimaî istikrarının bozulmaması şayanı hayrettir. Suç yekûnunda hissedilir hiçbir artış kaydedilmedi, hiçbir İctimaî veya siyasî nizam bozukluğu hasıl olmadı. Göçmenler mevcut siyasî çerçeve içinde yerlerini buldular ve mevcudiyetleri, memleketin siyasî bünyesinde hiçbir derin değişikliğe sebep olmadı. Bununla beraber, müteaddit meseleler yer almaktadır ve gerginlik sebepleri mevcuttur. Her ne kadar hükümet, sağlam bir şekilde yerleşmiş olan itiyatları kuvvet kullanarak değiştirmekten imtina ediyorsa da, kendilerinden vazgeçilemeyecek prensipler vardır. Bu sebeptendir ki Şark cemiyetlerinde kabul edilmiş bulunan taaddüdü zevcat menedilmiştir. Evlenme yaşı asgarî 17 yaş olarak tesbit edilmiştir; tahsil mecburî kılınmış ve kadınlarla erkekler eşit haklara sahip edilmiştir.

İsrail hükümet adamları yeni gelenleri Homogene gruplar halinde menşee memleketlerine göre dağıtmak mı yoksa muhtelif gruplar mezcederek hemen birleştirmeye teşebbüs etmek mi muvafık olacağını tâyin ettiler. Kendiliğinden anlaşılır ki yerleşirme hükümetin ulaşmak istediği gayedir. Fakat bu gayeye zorla ve basit İdarî tedbirlerle erişemez. İşte bunun içindir ki zirai kolonizasyon programları umumiyetle ırkî yeknesak gruplar halinde yapılmıştır; aynı soydan olmanın vücuta getirdiği bağ ve müşterek itiyatlar şehirli hayatından ziraat hayatına geçmeyi kolaylaştırıyor. Diğer taraftan şehirlerde ve büyük köylerde, muhtelif grupları kaynaştırmanın şayanı ter-

cih olduğu zannedildi. Bununla beraber çok büyük miktardaki muhtelif grupları yaklaştırmak felaketli neticeler doğurmak tehlikesinde bulunduğundan şimdiki politika, yeni bir şehri yahut yeni bir mahalleyi doldurmak için sadece iki, üç veya dört muhtelif grubu bir araya toplamaktan ibarettir. Bu gruplar, yeter derecede karşılıklı anlaşma ve iş birliği merhalesine ulaştıkları zaman diğer göçmenler bunlara iltihak ediyorlar. Karşılıklı anlaşma ve müşterek Creation'ın yegâne çaresi olarak ıbranice'yi öğrenmek zarureti, göçmenler tarafından konuşulan dillerin karmakarışıklığı vakasıyla kuvvet buluyor. Hükümet, Belediyeler ve Genel İş Federasyonu binlerce öğrencinin yazıldığı İbranice kursları açıyorlar. Bundan başka entelektüel mesleklerle ve serbest sanatlara hazırlayan ve kâhilleri tedris mevzuunda biricik bir tecrübe teşkil eden etüde intensive (Ulpanim) hususî kolejler mevcuttur. Kurslar beş ilâ altı ay devam ediyor; masrafları Yahudi Ajansı ve hükümet tarafından kabul edilen bir istikraz vasıtasıyla temin ediliyor. Bu kolejlerden diploma alan binlerce kimse müteaddit sınıf kategorilerde vazife bulmuşlardır. Göçmenlere yardım etmek bakımından Genel İş Federasyonu, basitleştirilmiş İbranice ile yazılmış günlük bir gazete neşretmektedir.

Göçmenler arasında serbest meslek erbabı nadirdir. Irak ve Mısır istisna edilirse Şark memleketleri sanat bakımından kalifiye pek az göçmen vermişlerdir; diğer taraftan halk demokrasileri doktorların, teknisyenlerin ve ne de kül halinde serbest meslek erbabının gitmesine izin vermiyorlar. Hastabakıcıların, Assistant Sociale ve profesörlerin ilâh.. Intensif yetiştirilmesi için kurslar açıldı. Genel İş Federasyonu, kadın birlikleri, gençlik grupları ve Üniversiteler teşkilâtı gibi hayır teşekkülleri bu durumu islâh için büyük bir gayret sarfediyorlar. Ye ordu kendi cephesinden epeyce bir miktarda (Maabaroth) ta yardım etmektedir. Meslekî yetiştirme bakımından hükümet tarafından, muhtelif teşekküllerin ve hususile Genel İş Federasyonunun yardımı ile kurulmuştur.

Muhaceret ve göçmenlerin absorbisyonu meselesi bu gün hükümet adamlarının ve cemiyetin ilk plândaki meşgalesidir. Göçmenlerin ekonomik ve sosyal asimilasyonunun buhransız ve bir huzursuzluk yaratmadan olması vakıası alınan tedbirlerin makuliyetine şahadet eder. Tam çalıştırma temin edildi ve memleketin siyasi ve İctimai muvazenesi korundu. Bununla beraber bu kadar muhtelif etnik kolektivitelerin karıştırılmasından yapılmış yeknesak bir millet vücade getirilmesi, henüz başlangıç merhalesinde bulunan uzun ve zor bir iştir. Sürgünlerin dönüşünden “Retour des exiles” doğan cemiyetin sonunda işin vüs'atini takdir ve iktisap edeceği şekil hakkındaki kehânette bulunmak için henüz vakit çok erkendir.

PARİSİN HUSUSÎ KANUNÎ REJİMİ
Paris Şehrile Sen Departmanına Ait Hususî Mevzuat
Paris Şehri

Münif SERAV

Paris şehrile Sen departmanının idari mevzuatı her vakit adeta bir hususiyet ve bu gün dahi diğer komünlerle departmanların idaresine müteallik olan mevzuatta bir çok ve hattâ çok mühim noktalarda farklar arz etmektedir. 5/Nisan/1884 tarihli Belediye Teşkilâtı Kanunu, umumiyet itibarile kommunların esasını teşkil etmektedir.

Bu kanun Paris şehrine tatbik edilmemektedir. 168 inci maddesi Paris şehrini bu maddenin hükümlerinden istisna etmiş ve Paris şehrine bu kanunun ancak bir kaç maddesi kabili tatbik olmuştur. 1939 senesine kadar Paris şehri 18/Temmuz/1837, 5/Mayıs/1855, 24/Temmuz/1867 ve 14/Nisan/1884 tarihli eski belediye kanunlarıyla yani 5/Nisan/1884 tarihli kanundan evvel bütün kommonlara tatbik edilen kanunlarla idare edilegelmiştir.

1939 da bu eski kanunların bazı ahkâmını tatbik mevkiinde bırakmakla beraber bu şehrin idari rejiminin ve diğer şehirler kikinden farklı olduğunu teyit etmiş olan iki kanun neşredilmiştir. Bu kanunlar bir taraftan Paris şehrile Sen departmanının idari rejimini islâh eden 21/Nisan/1938 tarihli kanun ve diğer taraftan yapılan masrafların kontrolünü ve Paris şehrile Sen departmanı bütçelerinin tatbikına ait olan kontrolü tanzim eden 13/Haziran/ 939 kanunudur.

Esasen bu kanunlardan evvel Paris şehrinin tâbi olduğu hususî rejim diğer kommunların rejiminden daha az liberal idi. Bu rejim daha sonra takyidatı arttırmış olan bir kanun olmuştur. Maahaza göreceğimiz veçhile 24/ Mart ve 1.O/Nisan/1945 tarihli emirname ile sureti teşekkül ve intihap tarzını tâyin eden Paris Belediye Meclisinin vazife ve salâhiyetlerinin hassatan tevsii maksadile yukardaki iki kanun ahkâmını bir çok noktalarda tâdil etmiş olan 13/4/945 emirnamesile takyidat hakikatleştirilmiştir.

İş Merkezi Paris :

Paris aynı zamanda memleketin büyük sınayi ve malî teşebbüsâtının merkezi ve bütün demiryolu şebekesinin hayatî düğüm noktasıdır.

Paris hakikaten Prodhom'nin dediği gibi devletin kalbi ve başı olup ve şehrin kendinden ziyade Fransaya ait olduğu söylenebilir.

Yabancıların Ve Taşrahların Randevü Yeri Paris :

Paris, nihayet bu zarafet şehri, tiyatrolarının, müzelerinin, âbide güzelliklerinin, yaşattığı tarihi hatıralardaki azametinin ve parlak entellektüel hayatının cezbedtiği yabancıların randevü yeridir.

Buraya taşrahlar da büyük sayıda gelirler.

Tabidir ki daha muazzam sabit bir nüfusa katılmağa gelen dalgalı ve kalabalık bir nüfusun bulunduğu ve fazla olarak bütün icra kuvvetinin merkezi ve nevema milletin ruhu, hizmetler ve bilhassa polis hizmetinin merkezi olup bir kaç bin nüfusluk bir komunda carî olan aynı esaslar dahilinde organize edilmesini.

Yalnız Komün kolektivitesinin değil fakat bidayette devletin menfaatine olmak üzere hususî tedbirlerin alınması iktiza eder.

Esas itibarile 5 Nisan 1884 tarihli Belediye Kanunu müzakeresi sırasında Dahiliye Vekili bay söylediği budur. Mumaileyh diyor ki:

Her hangi bir şehir devletin kanunundan hariç kalsın, bütün yabancılara kollarını açmış olsun, Lyon isyan etmiş olsun, Vandee tamamen ayaklansın Fransa yine aynı Fransa kalır. Pariste kargaşalık ve ayaklanma hüküm sürsün ve orada 1830 Temmuz, 1848 Şubat, 1851 Kânunuevvel, 4 Eylül 1870 ve 18 Mart 1871 günleri zuhur etsin ve Paristeki revilüyon bütün Fransada bir ihtilâl diye mukabil bir ihtilâl olur.

Paris Şehri İle (Seine) Departmanının İdarî Teşkilâtındaki Hususiyetler :

I — Paris şehri idaresi ile Seine departmanı idaresinin aynı ellerde toplanması :

Paris şehri ile Seine departmanına ait hususi mevzuattan edindiğimiz belli başlı fikir, diğer komünlerle başka vilâyetlerde olduğundan farklı olarak Paris şehri ile Seine departmanı idaresinin karıştırılmasından ve her hangi bir teşevvüşe meydan verilmeden bir dereceye kadar aynı makamlara tevdi edilmiş ve aynı ellerde bir birlerine yaklaşırılmış olduklarıdır.

Paris ve hattâ bugün Marsilya'dan başka komünler, bu vilâyetlerin idaresini temin etmeğe memur olanlardan büsbütün ayrı organlar tarafından idare edilmektedir.

Bir komünün başında bir belediye Reisi bulunmakta olup bu da kendi yardımcılarının muavenetile komünün idaresine memur ve bu yardımcılardan gayrı karar veren bir de asamblesi, bir Belediye Meclisi vardır. Komünde Devletin mümessili ve komünün mümessili olmak üzere iki tarafda temsil edilmekte ve kararlarını tatbik etmekle mükellef bulunduğu Belediye Meclisi ile arasında bu ikinci sıfatı paylaştıkmaktadır.

Vilâyetin idaresi, aynı zamanda Devletin o vilâyetteki mümessili ve idare şefi olan vilâyetin vâlisine verilmiş bulunmaktadır. Vâli bu ikinci sıfatında Meclisi Umumî gibi bir müşavere meclisinin yardımından faydalanmaktadır. Bu teşekkül, teklif ettiği kanunların tatbik organı ifa ederken vâli ile beraber vilâyet mümessilliği sıfatını paylaşmakta ve vilâyet servislerinin çalışmasını sağlamaktadır.

Belediye Reisi ile Belediye Meclisi bu bakımdan Komünün idaresine memur organlar olduğu halde vilâyet idaresine memur olanlar bir taraftan vali ve diğer taraftan Umumî Meclistir.

Paris'te ve Seine Departmanında diğer komünlerle vilâyetlerde olduğu gibi aynı zamanda faal idareye memur bir makam ve bir İstişare Meclisi vardır. Bu meclis Paris Şehri için "Paris Belediye Meclisi" ve Seine Umumî Meclisidir." Ancak bu iki Meclis ilk bakışta ayrı iki meclis olmakla beraber kısmen aynı âzalarından terekkep etmektedir. 150 âzadan mürekkep olan Seine Genel Meclisi bu 150 âza arasında 60 ma ve mütebaki 90 âzaya da Paris Belediye Meclisi mâlik bulunmaktadır. Bu suretle 90 âza aynı zamanda Seine Departmanile Paris Şehri Belediye Meclisi âzalarından bulunmaktadırlar. Diğer taraftan Paris rejiminin mümeyyiz vasıfları hakikaten bu nokta üzerinde toplanmakta olup Paris şehri ile Seine Departmanında faal idare ile mükellef olan makamlar tamamiyle aynıdır. Bunlar aynı zamanda Seine Departmanı valisi ile Paris Şehri Belediye Reisinin vazifelerini bir arada gören Seine Valisi ve Polis Müdürüdür.

Aktif İdareye Memur Makamların İkiliği :

Paris Şehri ile Seine Departmanında aktif idareye memur olan makamlar yalnız aynı makamlar olmakla kalmayıp aynı zamanda bu idare, Seine Departmanında olduğu gibi Paris'te de her biri kendine has salahiyetlere sahip ve her birinin faaliyet sahası bulunan iki muhtelif ajan arasında taksim edilmiş bulunmaktadır. Biri diğerinden tamamen müstakil olan bu iki ajan Seine Valisi ile Polis Müdürüdür.

Buna mukabil Paris'ten gayrı komünlerde aktif idareye bir tek makam memur edilmiş olup bu makam Belediye Reisliği makamıdır ve 5 Nisan 1884 tarihli kanun hükümlerine tevfikan yardımcıları daima kendi nezaret ve mes'uliyeti altında hareket ederek belediye vazifelerinin bir kısmını ifa ettikleri zaman yalnız kendisi idareye memurdur. Keza Seine Departmanından gayrı vilâyetlerde aktif idareye yalnız vali memurdur.

Paris'te olduğu gibi Seine Departmanında da icra kuvveti Seine Valisi ile Polis Müdürünün elinde bulunmaktadır. Her biri bir genel şirketler tarafından yardım gören bu iki yüksek memur Seine Departmanı için diğer Vilâyetlerde vali'ye ait olan vazifeleri ve Paris için diğer komünlerde Belediye Reislerine ait olan vazifelerin çoğunu paylaşmaktadırlar.

Seine Departmanı idaresi için olduğu kadar Paris şehri idaresi için de aralarında mevcut olan vazife taksimi dolayısıyla Seine Departmanı Valisile Polis Müdürü kanunî bakımdan bittabi bir departman valisinin ve alelâde bir Komün Belediye Reisinin salahiyetlerinden daha az geniş salahiyetlere sahiptirler. Bunlar diğer vâlilerden ve Belediye Reislerinden daha yüksek derece ve büyük önemde idareciler değillerdir. Zira bazı bakımlardan salahiyetleri kanunî ve nazarî olarak daha fazla takyit edilmiş bulunuyorsa da bilfiil kendi vazifeleri sahasında taşradaki meslekdaşlarına ait olanlardan tamamille başka vüs'at ve ehemmiyetteki işlerle meşgul olurlar.

Asamblelerin Hususî Statüsü :

Paris Belediye Meclisi ve Seine Umumî Meclisi olmak üzere Seine Valisi ile Polis Müdürü nezdindeki iki istişare meclisi, diğer Komün Meclislerle Vilâyet Meclislerini tanzim eden statüden farklı bir statüye maliktirler. Bu meclisler kısmen aynı üyelerden müteşekkildir. Parisin bütün Belediye üyeleri aynı zamanda mevcut üyelerin ikisini teşkil ettikleri Seine Genel Meclisinin de üyeleridir. Bu meclisler bazı hususî şartlar altında çalışmaktadırlar. Bunlar diğer komün ve vilâyet meclislerinin toplandıkları tarihlerde içtima etmezler. Bunların komisyonları ayrı bir nizamnameye tâbi olup üyeleri hususî bir tazminattan faydalanmaktadırlar.

Hülâsa vazife ve salahiyetleri diğer komün ve Vilâyet Umumî Meclislerinkinden çok daha mahduttur. Paris Asamblesile Seine Asamblesi diğer Komün ve Vilâyet asamblelerinden farklı olarak hükümet merkezinin sıkı bir kontrolü altında bulunmakta olup bu kontrol 21/Nisan ve 13/Haziran 1939 tarihli iki kanunla daha ziyade kuvvetlendirilmiş ve hareket serbestileri kısmen arttırılmış.

Vilâyet Komisyonunun Bulunmaması :

Seine Vilâyetinin diğer vilâyetler gibi bir Umumî Meclisi varsa da Vilâyet Komisyonu yoktur. Filvaki bu vilâyette 10 Ağustos 1871 tarihli kanun mucibince Umumî Meclisin yanibaşında ve diğer vilâyetlerde çalışıp bu meclis tarafından seçilmiş üyelerden müteşekkil ve valiye yardımcı ve aynı zamanda onun yerine kaim olabilen mümasil bir komisyon yoktur. Vilâyet komisyonunun vazifeleri Seine dahilinde Seine Valisile Meclisi Umumi, Meclisi Umumî bürosu, Umumî Meclis reisile Umumî Meclis Komisyonları arasında dağıtılmış bulunmaktadır.

Kaymakamlıkların İlgaı:

Diğer vilâyetlerden farklı olarak Seine Vilâyetinde Kaymakamlar yoktur. iki eski Saint - deniş ve Sceaux Kaymakamlıkları 2 Nisan 1880 tarihli kanunla ilga edilmiştir.

Bu kanun hükümlerine tevfikân yukarda adı geçen iki kaza doğrudan doğruya Seine Valisi tarafından idare edilmektedir.

2 Nisan 1880 tarihli kanun bu iki kazayı kaldırmakla beraber bunların meclislerinin toplantı tarihlerinde oturumlarını Seine Vilâyetinde yapacaklarını kaydetmektedir. Ancak bu gün artık bu iki kazanın mezkûr iki Meclisi de mevcut değildir. Bunlar vazifelerini Seine Genel Meclisine devretmiş olan 29 Mayıs 1925 tarihli kanunla ilga edilmişlerdir.

Seine Vilâyetinde artık kaza mevcut değilse de buna mukabil bir çok Genel Sekreterlikler vardır. Filvaki bir Genel Sekreter Seine Valisinin ve bir ikinci Genel Sekreter de Polis Müdürünün yanbaşıında bulunmaktadır. 1/Temmuz/1941 tarihli bir kanunla Seine Vilâyetinde bir ikinci Genel Sekreterlik ihdas edilmiş ise de teşekkülünün ertesi gününden itibaren pek az bir zaman için işgal edilmiş olan bu mevkiin halen hiç bir sahibi yoktur, şimdiki halde Seine Valisinin maiyetinde Polis Müdürü gibi ancak bir Genel Sekreteri vardır.

Hali hazırdaki bu iki Genel Sekreterlik mevki ile Seine Departmanı diğer departmanlardan farklıdır. Zira öteki departmanların ancak bir tek Genel Sekreterleri vardır. Mahaza bazı mühim departmanlarda iki Genel Sekreterlik mevki vardır.

Seine Vilâyeti Konseyinin Hususî Teşkilâtı:

Seine departmanı vilâyet meclisini muhafaza etmiş olan yegâne departmandır. Filvaki Seine departmanındakinin dışında kalan vilâyet konseyleri 6 Eylül 1926 tarihli kanunla ilga edilmişlerdir. Bunlar departmanlar arası 22 vilâyet konseyi ile ikame edilmiş olup kendi çevrelerinde bulunan departmanların adını taşımakta ve oturumlarını yaptıkları departmanın idare merkezi ismi ile adlandırılmaktadırlar. Seine departmanı konseyi bu İslâhat neticesi olarak yalnız kendi çevresini muhafaza ve münhasıran bir departman konseyi şeklinde devam etmekle kalmayan diğer vilâyet meclislerinden çok farklı hususî teşkilâta da artık malik bulunmamaktadır.

Paris, Her Birinin Başında Bir Belediye Reisi Ve Muavinleri Bulunan 20 Dairei Belediyeye Ayrılmıştır :

Paris şehri, aynı miktarda Sulh Yargıçlığı kantonları teşkil eden ve ayrıca her biri İdarî bir çevreden ibaret olan 20 dairei belediyeye ayrılmıştır.

Bu belediye dairelerinin her birinin başında birçok yardımcıları olan bir Belediye Reisi bulunmaktadır. Hükümet tarafından tâyin edilen bu Belediye Reis ve Muavinleri aynı zamanda ahvali medeniye memuru işleri ve İdarî vazifelerle tavzif edilmiş bulunmaktadır.

Parisin dışında başka bir şehir daha dairei belediyelere ayrılmıştır ki bu şehir Bon şehridir. Evvelce altı dairei belediyesi olan bu şehir 8 Mart 1912 tarihinden beri yedi dairei belediyesi vardır.

Bu dairei belediyelerin başında Pariste olduğu gibi hükümet tarafından tâyin edilen Reis ve Yardımcıları bulunacağı yerde bu belediye daireleri, her

birinde ikişer yardımcı olmak üzere sureti mahsusada belediye reisi tarafından tâyin edilen yardımcıları tarafından idare edilmektedir.

Bu yardımcıları, 21 Nisan 1881 tarihli kanunun tatbikine müteallik olan 11 Haziran 1881 tarihli nizamname ile tâyin edilen diğer bütün vazifelerle ahvali medeniye sicillerini tutmağa memurdurlar.

Marsilya şehri Bon şehrinde daha önemli olmakla beraber bu şehir dairei belediyelere taksim edilmiş değildir. Marsilyada belediye daireleri ihdası için muhtelif zamanlarda teklifler yapılmış ise de bu güne kadar bu teklifler hiç bir netice vermemiştir.

Seine Komünleri Müdürlerinin Salahiyetlerinin Tahdidi:

Seine komünlerinin başında diğer departmanların komünleri misillü prensip itibarile şehirlerdeki meslektaşları gibi aynı vazifelere sahip olan bir Ocak Müdürü bulunmaktadır.

Maahaza Seine departmanında bir Polis Müdürünün bulunması hasebile bu departmanın Nahiye Müdürlerinin hassatan polis ve sağlık sahasındaki salahiyetleri diğer departmanlardaki komün müdürlerinin salahiyetinden daha az vâsidir.

Paris Şehri ile Seine Departmanının Malî Rejim Sahasındaki Hususiyetleri

:

I — Paris şehrinin malî rejimi

Paris şehrinin malî rejimi aynı zamanda bütçeye irat ve masraf halindeki hususî ahkâm ve şeraiti ihtiva etmektedir.

Paris şehremini vazifesinin Seine prefesi ve Polis Müdürü tarafından ifa edilmesi ve bu şehir belediye meclisinin, oturumlarının diğer komünler belediye meclislerinin toplandıkları zamanlardan gayri zamanlarda yapılması dolayısıyla Paris şehri bütçesi az çok hususî şartlar altında tesbit edilmektedir

Seine prefesi ve Polis Müdürü bütçeyi hazırlamakla mükellef ve bunu üçüncü oturumundan evvelki ilk toplantısında belediye meclisinin ilgili komisyonuna tevdi etmeğe mecburdur. Bundan başka bu bütçeye diğer komünlerin bütçelerinden farklı olarak madde madde değil, fasıl olarak tasdik ve kabul edilir. Nihayet İçişleri Bakanile Maliye Bakanının takdiri üzerine kararname ile düzenlenir. Halbuki diğer komünlerin bütçesi icabı hale göre Kaymakam, prefe veya İçişleri ve Maliye Bakanı tarafından düzenlenir. Bütçenin ilgili makam tarafından tasvibi ayrıca en geç tatbik edildiği sene Şubatının 28 inci günü yapılmalıdır. Diğer komünlerde prefe olan bir tek âmiri ita mevcut olduğu halde icra mercilerinin ikiliği dolayısıyla Pariste iki âmiri ita vardır. Seine Prefesi ile Polis Müdürü rûsumun ve varidatın tâyin ve tahsilini ve masarifin tasfiyesile bunların sarfını âmiri ita sıfatile imza etmekle mükelleftir,

Pariste muhasebe vazifesi iki memur tarafından görüldüğü halde diğer komünlerde muhasebe işi ya tahsildar veya veznedar yani devlet memuru olan bir tek muhasebe mevdudur. Paris şehri belediye tahsilâtile mükellef olan bu iki memur, bir taraftan bir devlet memuru olan tahsil memuru ve diğer taraftan tam manasile bir belediye memuru olan şehir borçları muhasebe memurudur.

Bütçenin tatbikini diğer komünlerdeki aynı memurlar kontrol ederler; fakat bundan başka kabul edilen masraflar için valiye karşı yapılan ve diğer vekâletlerdeki esaslar dairesinde tanzim edilmiş olan bir kontrol daha vardır. Ayrıca şehir borçları muhasebe memurunun bunlar arasında bütün komünlerde kabili tatbik olanlar mevcut ise de Paris şehrine ait hususî kanun hükümlerine tevfikân tahsil edilenler de vardır. Meselâ bu gün mer'iyette olan Kanuna göre inşa edilmiş ve edilmemiş emlakın sermaye kıymeti, şahsî ikametgâh olarak kullanılan binaların icar kıymeti üzerinden tahsil edilen rusum, tanzifat resmi, lâğım boşaltma rûsumu, ilânlar üzerine konulan rusum gibi şurasını da ilâve edelim ki 1 Ağustos 1943 den beri ve 2 Temmuz kanunu mucibince artık Pariste oktrua resmi tahsil edilmemektedir. Zira bu rûsumun hasılından vücade gelen zarar, perakende satışlar üzerine alınan rûsumla birlikte Paris şehrinde ifa edilen hizmetler mukabili tahsil olunan rûsum miktarının arttırılması ile karşılanmıştır. Diğer şehirlerinkinden daha yüksek olan Paris şehri belediye resmi, bir çok komünlerde olduğu gibi menbainı istikrazlardan almaktadır. Fakat istikrazlara müteallik nizamlar, bazı noktalarda alelûmum komün istikrazlarında kabili tatbik olanlardan farklıdır.

Seine Departmanının Malî Rejimi :

Seine departmanının malî rejimi, bazı hususiyetler arz etmekte olup Paris şehrinin malî rejimini ayıran hususiyetlerden daha az önemli olmakla beraber kıymetleri daha aşağı değildir. Bu departmanın hususî idare teşkilâtına ve hassatan Seine prefesi ve polis müdürü olmak üzere iki prefeye sahip bulunması keyfiyeti onu diğerinden ayırmaktadır. Seine departmanı mümessilleri oldukları için bu prefeler bu departman bütçesinin tanzimine iştirak etmektedirler. Diğer departmanlarda bütçenin hazırlan-

ması bir tek departman prefesine terettüp ettiği halde Paris şehri idarecileri Paris bütçesinin tanzim ve ihzarına iştirak ettikleri gibi Seine departmanının bütçesini tesbit ve ihzara iştirak ederler. Seine departmanı bütçesi Paris bütçesinin tasdikindeki şartlar dairesinde ve aynı usûle tevfikân tasdik olunur. Diğer departmanlarda bütçe halen içişleri ve Maliye Bakanlarının kararla hazırlandığı halde bu son bütçe kararname ile düzenlenmiştir. Ancak iki partiye ayrılabilen diğer departmanların bütçelerinden farklı olarak ve meselâ iptidai ve munzam bütçe gibi Seine departmanı bütçesi bilâkis üç kısma inkısam etmekte olup iptidai bütçe, senei sabıka bütçesi ve tashihli bütçe isimlerini alır.

Bütçenin tatbiki için Seine departmanında hesap senesi sistemi tatbik olunur. Halbuki departmanlarda idare sistemi ile hesap senesi arasında mutavassıt bir sistem tatbik olunur. Bundan başka Seine departmanında bir tek âmiri ita yerine Seine Valisi ve Polis Müdürü olmak üzere iki âmiri ita mevcuttur. Buna mukabil bu gün diğer departmanlarda olduğu gibi ancak bir tek muhasip mevcut olup bu departmanlarda bu muhasip umumî

tediyat veznedarı olduğu halde Seine departmanında Seine merkez tahsildarıdır.

Bütçenin tatbikinin kontrolü için Pariste olduğu gibi Seine departmanında da. diğer departmanlarda mevcut olmayan tahsisat tediyeatına ait bir kontrol vardır.

Diğer departmanların bütçesi gibi Seine departmanı bütçesi başlıca küsuratı munzama ile beslenmekte olup bu küsuratın tesbitine müteallik olan nizamlar diğer departmanlarda tatbik edilenlerin aynı değildir. Seine departmanının dışında tesbit edilebilecek rüsum prensip itibarile taşra departmanlarındakilerin aynıdır. Bunlardan farklı olarak ayrıca kendi lehine lâğımların tahliyesi resmi namı altında bir resim ve naaşların Tibbi adli Enstitüsüne nakli için hususî bir resim tahsil etmek hakkını haizdir.

Elhasıl diğer departmanlarıyla gibi Seine departmanının borcu, başlıca bu departman tarafından akdedilmiş olan istikrazlardan tesbit etmekte fakat departman asamblesinin bu istikrazların kabulüne müteallik müzakeratı, diğer departmanlara nisbetle Seine departmanında daha sıkı bir makamın kontrolüne tabidir.

Paris Şehri İle Seine Departmanına Hususî Bir Rejim Tatbikini İcap Ettiren Sebepler :

Paris şehri ile Seine departmanının hususiyetlerine dair olan bu kısa izahattan anlaşılacağı üzere bu iki kollektivite hususî bir rejime tabi tutulmuş olup bundan daha tabii hiç bir şey olamayacağı gibi aksine olarak diğer komünlerle de rejimin bunlara tatbikini görmekten daha anormal bir şey

tasavvur edilemez. Bu da filvaki Paris şehrinin diğer şehirlerden farklı olarak kendine has bir şehir oluşundandır. Hattâ Viktor Hugo Paris bir şehir değil bir departmandır diyordu. Diğer taraftan içişleri Bakanı Waldeck Rousseau 1883 de mebusan meclisinde yaptığı beyanatta şöyle demişti: “Yalnız başına iki milyondan fazla nüfusa sahip bir departman olan ve mukayese kabul etmez kuvvetlere sahip bulunan bir şehir, rast gele bir köy, küçük şehirlerin sonuncusu gibi idare edilemez.

Paris Şehrinde de ihtiva eden ve vaktile Paris departmanı adını taşıyan Seine departmanı diğer, departmanlar gibi bir departman da değildir, o da hususî karakter taşımaktadır.

PARİS

Geniş Nüfusu :

10402 hektar bir saha işgal eden Paris şehri, Fransıyanın diğer komünlerini çok aşan bir nüfusa malik muazzam bir şehirdir.

1936 nüfus sayımına nazaran 2,829,746 nüfusu Fransıyanın o zaman 41,905,968 rakamına balığ olan mecmu nüfusunun takriben yüzde on beşini temsil etmekte idi.

Fransıyanın ikinci şehri olan Marsilyanın 914,282 nüfusu ve (nüfusları yüz binden fazla olan) Lyon, Bordeaux, Nice, Toulouse, Lüle, Nantes, Strasbouro, Saint - Etienne, Le Havre, Toulon, Rouen, Nancy, Reims, Robaix, Clermont - Ferrand nüfusları şu idi.: 570,622, 258,348, 241.916, 213.220., 200,575, 195,185, 193.119, 190,236, 164,083, 150,310, 122,832, 121,301, 116,687, 107.105, 101,128.

Yalnız Paris şehri bidayette kalabalık nüfuslu ve hattâ bazı küçük devletlerden de fazla nüfusa maliktir. Şu noktayı tebarüz ettirmek lâzımdır ki 1901 den beri Parisin nüfusu asla artmamıştır. 1859 ilhakından sonra meselâ 1861 de 1,696,141, 1866 da 1,852.274, 1872 de 1,851.792, 1876 da 1,988,806. 1881 de 2,269,023, 1886 da 2.344,550, 1891 de 2,447,957, 1896 da 2,253,834. 1901 de 2,714,068, 1906 da 2,713,393, 1911 de 2,888.110, 1921 de 2,906,472, 1926 da 2,871,429, Malakaff, Vanhes, İssy-les Moulin enoux Boulogne, ve Mentrounge ve Gentilly komünlerinden doğan fazla nüfusla 1931 de 2.891,020 nüfusu vardır.

Görüldüğü gibi Parisin nüfusu bu gün aşağı yukarı sabittir. Fakat üç milyona yakın olan bu günkü nüfusile bu şehir müstesna ehemmiyette bir nüfus yığmağı karakterini taşımaktadır.

Böyle kalabalık bir şehirde idarenin, bir kaç bin ve hattâ bir kaç yüz bin nüfuslu şehirlerdekinden çok daha önemli, karışık ve güç olduğu muhakkaktır.

İnşaat, yollar, tenvirat, sular, tanzifat, hıfzıssıhha ve genel sağlık işleri, nakliyat, zahire tedariki, maarif, muavenet, polis gibi bütün hizmetler burada inkişaf ve zorlukla bir fikir edinebileceğimiz derecede vüs'at kesbeder.

1500 kilometreden ziyade kanalizasyonu, 1200 kilometre uzunluğunda 3000 den ziyade umumî yolu ve 2000 hektardan ziyade mesahai sathiyesi olan bir şehirde nakil vasıtaları ve tanzifat hizmetinin ne olabileceğini düşünebilirsiniz.

Kezalik kırk beşbine yakın yatağın bulunduğu ve yirmi binden fazla âmir ve memurdan mürekkep bir personeli muhtevi ve bu günkü bütçesi bir buçuk milyar franktan ibaret bulunan hastahane, yetimhane, darülaceze gibi seksene yakın müesseseyi idaresi altında bulunduran Paris İçtimai muavenet servisinin önemini tasavvur edelim.

Seine Valisi idare kontrolü uhdesine raci olan muhtelif belediye servislerinin çalışmasını sağlamak maksadile idaresi altında her cins ve kategoriden elli bine yakın ajan vardır. Polis Müdürünün emri altında bulunan yirmi beş binden fazla adam ayrıca devlet merkezinin emniyet ve asayişine nezaret ederler.

Paris bütçesi ise bir devlet bütçesine yaklaşmaktadır. Bu bütçe Fransa'nın diğer büyük şehir ve kasabalarının bütçeleri gibi on milyon veya yüz milyon gibi rakamlardan terekkep etmeyip milyarlar ifade edilmektedir.

1941 de Paris bütçesi 431 milyon frankdan ibaret idi ki bu miktar o tarihte 181 milyon olan Hollanda, 115 milyon olan Danimarka, 118 milyon olan Yunanistan, 120 milyon olan İsviçre bütçelerini aşıyor ve hemen hemen Belçika'nın bütçesine müsavi bir seviyede bulunuyordu.

Paris bütçesi 1920 de milyarı bulmuş ve 1930 da üç milyara, 1931 de dört milyara ve 1947 de yedi milyara çıkmıştı.

Müstesna ehemmiyetlerine binaen Paris şehri hizmetlerinin bittabi tamamen hususî ittiham, dirayet ve salahiyetle tedvir edilmesi iktiza eder. Zira bunların iyi idare edilmesi hiç olmazsa millî menfaatleri izar etmekten hali kalamaz.

Bundan başka belediye vazifelerinin devlet idaresile tearuz etmemeleri için bunlara her yerden ziyade büyük dikkat ve itina göstermek iktiza eder.

Mösyö Berthelemy'nin kendi idare hukukunda açıkça söylediği gibi "Bu muazzam menfaatlerin evvelâ makul bir şekilde idare edilmesi için daha hassas tedbirler alınması ve sonra zarurî olarak mühip olan bu idarenin gerek idare edeceği hususların sayısı ve sevk edilecek ajanların miktarı ile millî idare üzerine tecavüz etmemesi icap etmektedir."

Fransanın Hükümet Merkezi Paris :

Bu sebepler dışında, Paris şehri için hususî bir rejim tatbikinin zarurî olduğunu makul gösteren daha az ciddi olmayan bir diğer sebep vardır ki o da Fransanın hükümet merkezi olması dolayısıyla oynadığı hususî roldür. Bu itibarla Paris Filvaki icra kuvvetinin merkezidir. Hükümet reisliği ve muhtelif vekâletler orada birleşmiş bulundukları gibi yüksek adlî makamlar da vardır. Temyiz mahkemesi, Devlet Şurası, Divanı Muhasebat, Akademiler, bütün büyük mektepler, büyük kredi müesseseleri ve nihayet bir kelime ile bütün millî müesseseler.

Bundan başka şahısları olduğu kadar ikametgâhları da masuniyet prensibinin himayesi altında bulunan Sefirler de Pariste ikamet ederler.

İş Merkezi Paris :

Paris aynı zamanda memleketin en çok sınai ve malî teşebbüslerinin merkezi, bütün demir ağlarının hayatı düğümüdür.

Paris hakikaten «Prudhon» nun tarif etmiş olduğu gibi Devletin kalbı ve başı olup kendinden ziyade Fransaya ait olmuş bulunduğu söylenebilir.

Şehirlilerin ve Yabancıların Randevü Yeri Paris :

Velhasıl Paris zarafetindeki şöhretinin, tiyatrolarının, müzelerinin, âbidelerinin güzelliğinin, tarihî hâtıraların, entelektüel hayatının cezbedtiği yabancıların, randevü yeridir.

Bu itibarla daha büyük bir nüfus kalabalığına katılmak üzere gelen dalgalı bir nüfusun bulunduğu ve ayrıca bütün devlet salahiyetlerinin merkezi ve nevama milletin ruhu olan bir şehirdeki hizmetler ve hassatan polis vazifesi, bittabi bir kaç bin kişilik nüfusu olan diğer bir komündeki hizmetlerin dayandığı aynı esaslar dahilinde organize edilemez. Yalnız komün kollektivitiyesinin nefine değil, fakat bizatihi devletin menfaati lehine olarak tedbirlerin alınması lâzım gelir.

Esasen bu Waldeck Rousseau'nun 5 Nisan 1884 tarihli Belediye Kanununun müzakeresi esnasında tebarüz ettirdiği şey Pariste bir merkezî belediye kurulmasına müteallik olan tadilâtı redetmek için şöyle diyordu: “Her hangi bir şehir devlet kanunundan hariç kalsın, tulon gibi kapularını yabancı memleketlere açsın, Lion muhasara edilsin ve bütün Vandee tamamen isyan etsin ve Fransa da Fransa olarak kalsın fakat Pariste kargaşalık ve isyan hüküm sürsün ve orada Thermider ve Brumaire, 1830 Temmuz, 1848 Şubat, 1851 1 inci Kânun, 4 Eylül 1870 ve 18 Mart 1871 günleri vuku bulsun, Paristeki ihtilâl bir inkilâp veya bütün Fransada bir Contre revolution olur.

Seine Departmanı - Nüfusu :

Se-me' Departmanı Fransanın bütün departmanlarının en az vasi olanı olmakla beraber nüfusu en kalabalık olanıdır.

Mesahai sathiyesi ancak 48088 hektardır. Halbuki Gironde'nin 1,00,484, Dordogne'nin 918,290, İzerin 820,943, Marne'in 817,945 hektardır. Seine departmanından sonra en küçüğü olan Rhone departmanı 285,658 hektardır. 1936 tahrir nüfusunun ertesi günü iki milyon nüfusu geçen ve o zamandan beri artmaktan geri kalmamış olan nüfusu bundan evvelki 1931 senesi tahrir nüfusa nisbetle 29112 fazlasile 4,962,967 gibi bir rakama balığ olmaktadır.

Seine departmanından sonra en fazla meskün olan şimal departmanı aynı 1936 senesi tahriri nüfusuna nazaran ancak 2,022,167 nüfusa maliktir.

Seine - et - oise, Bouches - du — Rhême, Pas - du — Calais, Seine —infarienne Nord ve Seine gibi Loire - Infirieuve, Moselleden sonra en kalabalık olan vilâyetlerin 1,412,384, 1,224,802, 1,179,467, 1,028,379, 915,628, 850,567, 756,793, 711,830, 696,246, 659,428, 650,226 nüfusu vardır.

Vasati mesahai sathiyesi bütün diğer vilâyetlerden noksan olan Seine vilâyeti on misli nüfusa maliktir.

En Önemli Ekonomik ve Mali Menfaatler İdaresi:

Bu kadar kalabalık nüfusa malik olması dolayısıyla Seine departmanı kıyas kabul etmez bir derecede büyük ekonomik ve malî menfaatlerin idaresine sahiptir, ifasını deruhde ettiği büyük hizmetlerin kendi dairesindeki mecburî ve ihtiyarî yardım, hıfzıssıhha, tevsi ve idare, müşterek nakliyat, polis ekim ve saire müstesna ehemmiyeti haizdirler. Bütçenin balığ olduğu rakamlar diğer vilâyetler bütçelerine müsavi olmaktan uzaktır.

Bu suretle 1944 senesi mâliyesi için Seine vilâyetinin ilk bütçesi altı milyar, 256 milyon 870,531 frank olarak tanzim edilmiştir. Yani 2,737,567. 446 frangı havi bütçe için, 30,519,303,085 büyük inşaat masrafları ve tahsisat bütçeleri içindir.

Seine Departmanı :

1. — Paris şehrinin faik mevkii :

Seine departmanı bundan başka idare merkezinin karşısında tamamen hususî olan durumu ile diğer departmanlardan ayrılmaktadır. Filvaki idare merkezi Paris şehri olup bu şehirler yalnız Fransanın payitahtı ve hükümet merkezi değil fakat mesahai sathiyesi ile olduğu kadar nüfus ile de ihtiva ettiği büyük topluluğun sinesinde tamamen faik bir mevkî işgal etmektedir.

Bu topluluğu teşkil eden 81 belediye arasında Paris şehrinin tek başına mezkûr topluluğun beşte üçüne müsavi nüfusa malik olup bu suretle departmanın bütün diğer belediyeleri nüfusunu aşmaktadır. Diğer taraftan mesahai sathiyesi Seine departmanı mesahai sathiyesinin beşte birinden fazladır.

Şurasını da kayıt edelim ki bidayetden beri Paris, Saint Louis adasındaki meclisinden çıkarak Seine kıyılarını aşdıktan sonra yokuşu tırmanarak genişlemekten asla hali kalmamıştır.

On üçüncü aşıra Mazgalla işlenmiş bir duvarla Filip Ogüst tarafından çevrilmiş olan şehrin yalnız iki yüz elli üç hektarlık bir mesahası vardı.

Şehir beşinci Şarl zamanında 439 hektarlık yer işgal ediyordu.

On dördüncü Lui zamanında 1103 hektar ve on altıncı Lui zamanında 1789 ihtilâlinin arifesinde 3370 hektarlık bir mesahai sathiyesi vardı.

On dokuzuncu asırda hududlarının genişlemesine müteallik olan 16 Haziran 1859 kanunu üzerine o zaman “dış bulvarlar” denilen hududlarla tahdid edilmiş Paris, adları bu gün Auteuil, Passy, Courcelles, Monceeau Batignolles, Mantmartre, La ehapelle, La Villette, Belleville, Charonne, Bercy, Vaugirad, Grenelle mıntakalarının muhtelif mahallelerine mal olmuş bir kaç komünü içine alan tahkim edilmiş surun dibine yapılmış, olan bütün ilhakların en mühimini teşkil eden bu ilhaktan sonra hükümet merkezinin yüz ölçümü 7802 hektara balığ olmuştur.

Daha sonraları Paris hududları 19 Nisan 1919 kanunile daha fazla genişletilmiş olup bu kanun tahkim edilen surun kaldırılması salahiyetini verdiği gibi hükümet merkezine bir sur civarındaki bütün topraklarla Bolonya ormanı ve Vincennes ve Issy - Les - Moulineaux manevra sahası muhitini yani komünler topraklarının bir kısmını ilhak etmiştir.

Bu son ilhaktan sonradır ki Paris şehrinin yüz ölçümü 10376 hektara yani bütün departmanın yüz ölçümünün beşte birine balığ olmuştur.

Bu suretle Paris asırlar boyunca surlarını çatlatarak ve yıkarak surların ötesinde bulunan dış mahalleleri mıntakasını ilhak etmek sureti le büyümekten hali kalmamıştır.

Şimdilik bu genişleme hareketi durmuş olup bunun muvakkat veya kat’i bir hareket olacağı da söylenemez. Bu gün için mevcut olmamakla beraber az çok yakın bir atide taraftarları olması mümkün olan yeni bir ilhakta hükümet merkezinin hudud olan komunlardan bazıları hassatan Boulogne, Billancourt, Neuilly - Sur Seine, Levallois. Perret, Clichy, Saint - Quen’nun hududları içine girmeleri mümkündür.

Her halde bu güünkü hududlarla Paris şehri bütün Seine departmanı arazinin en büyük kısmını işgal etmekte, halbuki diğer her yerde ne kadar mühim olabilirse olsun, idare merkezi kollektif menfaatler bakımından kendisine tabi bir vilâyetin ancak bir kısmı olup aksine olarak Seine departmanı idare merkezinin işgal ettiği bir muazzam idare merkezinin bir lâhikası gibi görünmektedir.

Seine Departmanının Teşkilâtı Mülkiyesi:

1789 dan evvel Fransa departmanlara değil de belediyelere münkasem

olduğu devirde Paris, eski ile de Prance'nin merkezinde ayrı bir idarenin merkezini, adeta bir nevi ayrı hükümet teşkil ediyordu.

1789 da memleketin coğrafi durumunu değiştirmek üzere Fransıyı departmanlara ve bu suretle Parisi ihtiva eden departmanı teşkil etmek mevzuubahis olduğu zaman keyfiyet, o tarihte nüfusu 700,000 kişiden ibaret olan üç Poitou'nun üç departmanın nüfusuna müsavi ve Dauphine'nin üç vilâyetinin nüfusunu geçen bu şehrin büyük bir departmana dahil ve Fransanın payitahtı olmakla beraber adı bir departmanın merkezi olup olmayacağının veya bilâkis yalnız başına veya bu güne nisbetle daha az geniş olan banliyösile beraber ayrı bir departman teşkil edip etmeyeceğinin bilinmesi suretinde bahis konusu olmaktadır.

Bu iki düşüncenin ayrı ayrı taraftarları olmuştur.

Paris ile Banliyösünden bir departman yapmak 5 Kasım 1789 da Dupont de Nemours'nin verdiği tezin mevzuunu teşkil etmiştir. Bu zat, millî asamblede Paris şehrine, lâıyk olduğu temsil vasfının ancak bu yolda sağlanabileceğini söylemiştir. Zira bu şehir alelâde bir departmanın merkezi olduğu takdirde fazla miktarda vasıtasız vergi veren ve bu itibarla daha fazla faal yurttaşlara malik olarak asambleye kendisinden fazla mümessil gönderebilecek olan ancak sekiz zirai mıntaka vücade getirebilecektir.

Beslenme bakımından bir idari daire olarak teşekkül etmesi, Parisin nefine olduğunu tebarüz ettirmiştir. Zira kendi noktai nazarına göre Paris gibi bir şehir ihtiyaçları için bütün Fransanın anbarı olmağa mecburdur. Bu itibarla Paris alelâde bir departmanın merkezinde bulunsaydı mücavir departmanlar, Parisin kendi merkezinin beslenmesi için lâzım olabilecek olan her şeyi tedarik edebileceğini bütün mücavir daireler zannedebilirler veya zannetmiş gibi güvenebilirler. Halbuki bilmukabele Parise toprak olarak bir banliyöden başka bir şey vermemekle bu şehrin bütün iâşesini mülhakattan tedarik etmeğe mecbur olduğuna inanmayacak kimse yok demiştir.

Dupont de Nemours nihayet dedi ki; Paris alelâde bir departmana dahil bulunmuş olsaydı mülhakattan bir parça olarak diğer dairelerden tefrik edilmiş olacaktı. Bu departmanlar kendilerini alelâde birer taşra şehri değil ancak Paris şehriyle münasebette telâkki ederler. Paris belediyesile doğrudan doğruya hiç bir muhabereleri olmayıp bu muhabereyi belediyenin tabi bulunduğu departmanın asamblesile yaparlar. Bilmukabele kendi belediyesini departmanın bir asamblesi yapmakla Paris, devlet dahilinde daha büyük bir önem kazanmış olacak ve artık alelâde basit bir belediye telâkki edilmiş olmayacaktır. Paris basit olarak evler topluluğu dolayısıyla değil fakat kendisine verilecek olan meşrutî idare yüzünden Fransanın merkezi olur.

Paris şehrini İdarî daire olarak tesis etmek Thouret'nin de fikridir. Thouret 29 Eylül 1789 da Teşkilâtı Esasiye Komitesi namına takdim ettiği İdarî

teşkilât tasarısında toprağın departman olarak tevzii plânını izah ettikten sonra düşünülen seksen departmana Paris şehrinin bulunduğu merkez mıntakasına daha forme bir vilâyetin ilâve edilmesi icap edeceğini söylüyordu. Ona nazaran bu büyük şehir, baş şehir ünvanı, muazzam nüfusu ve kuvvetli mükellefiyeti ile departman adını taşımağa lâyıktır.

Prensip olarak Dupont de Nemour'ın düşüncelerini kabul etmiş olmakla beraber hükümet merkezinin içinde bulunacağı departmanın genişliği hakkında karar vermeden evvel teşkilâtı esasiye komitesi komün mümessillerinin aksine olarak iştirak ettikleri muhalif tez etrafında istişarede bulunmak istemiştir. Toprağın 18 üzerine 18 konak yani 324 konak murabbai mesahası olan departmanlara taksimi teemmül eden millî asamble kararlarına Parisin istisna teşkil etmesi lâzım geleceğini düşünerek bu mümessiller Parisin muhiti 18 konaktan ibaret olan bir departmanın merkezi haline vazî temennisini izhar etmişlerdir. Bu temenni bilhassa hükümet merkezinin iaşesi lüzumuna dayanmakta idi. Zira onlara öyle geliyordu ki; bu iaşe, büyük hayvan pazarları ile buğday, un, odun mağazaları olmadan kendi istihlâkine lüzumlu olan zahire ve hububat ile sağlanamaz.

Bundan başka Parisin büyük bir departmana dahil olması lâzım geleceği de söylendi. Çünkü o zaman merkezi hükümet komşu akşamla arasındaki münasebette bu büyük departmanla karıştırılarak kıskançlığı daha az tahrir etmiş olacak ve bütün mülhakatın menfaatlerini ihlâl etmeyecektir.

Paris mümessilleri asamblesinin temennisine rağmen anayasa komitesi ilk fikrinde ısrar etmedi. Bu komite, bu kadar geniş şehir olan parisin, arazisi akşamından bulunacağı bir departmanı kendi ihtiyaçları için ancak bu bakımdan hakiki bir menba telâkki edebileceğini düşünmeğe devam etmiştir. Muhiti dört bin komün olan bu daireye nisbetle kutru 18 konaklık bir departman da daha büyük darlıkta olacaktır. Bütün krallığa şamil bir amme müessesesi olduğundan dolayı ihtiyaçları, hükümetin, hiç kimsenin yardım ve iştirak etmekten çekinmesine müsaade etmeyeceği büyük ve müşterek menfaate uygun ihtiyaçlar meyanında sayılabilir. Bundan başka komite mümessillerinin itidal ve müsalemet prensipleri her ne olursa olsun Paris krallık departmanlarından birine dahil bulunduğuna göre aynı departmanın diğer mülhakatındaki mümessillerine nisbetle bu mümessillerin sayısının fazla oluşu mülhakat için daima bir endişe ve korku sebebi olur.

Paris ve Hususî Kanunî Rejimi

— Paris Şehri ile Seine Departmanı Hakkındaki Hususî Mevzuat —

Paris Şehri

Paris şehri ile Seine departmanı İdarî mevzuatı daima hususî mevzuat olmuş ve bu gün de birçok noktalarda ve hattâ diğer komünlerle departmanları idare eden mevzuattan çok mühim noktalarda farklar arz etmekte bulunmuştur.

5 Nisan 1884 tarihli Belediye Teşkilâtı Kanunu, umumiyetle komünlerin bir imtiyazı olmaktadır. Bu kanun Paris şehrine tatbik edilmez. 168 inci maddesinde bu kanunun tatbikinden Paris şehrinin istisna edildiği zikredilmektedir.. 1939 senesine kadar Paris şehri 18 Temmuz 1837, 5 Mayıs 1855, 24 Temmuz 1867 ve 18 Nisan 1871 tarihli Belediye Kanunlarıyla yani 5 Nisan 1884 tarihli kanundan evvel bütün komünlere tatbik edilen kanunlarla idare edilmekte idi.

1939 da, bu eski kanunların bazı hükümleri tatbik mevkiinde bırakılmakla beraber bu şehri idare rejiminin diğer şehirlerle farklarını tebarüz ettirmiş olan iki kanun neşredilmiştir.

ANKARA MERKEZ İLÇESİ İDARİ COĞRAFYASI (1)

Derleyen : N. İ.

Ankara Kalesi:

Ankara düzlüğünün ortasında, arasındaki derin uçurumdan Bentderesinin geçtiği iki tepe yükselir. Kalenin kurulduğu tepenin en yüksek noktası denizden 978 (Akkale) metre, Hatipçayı tabanından 110 metre, Ankara Ovasından ise 130 metre kadar yüksekliktedir.

Kalenin kurulduğu tepede, tarihten önceki çağlarda oturulmuş olduğu ileri sürülmüş ise de son arkeolojik araştırmalarda bu çağlara ait hiç bir belge ele geçmemiştir. Bununla beraber Ankara çevresinde bulunan prehistorik malzeme savunma bakımından çok elverişli olan kale tepesinde bu çağlarda da oturulmuş olması ihtimalini kuvvetlendirir.

Ankara'da Etiler zamanında Kalenin kurulmuş olduğunu ileri sürenler, şimdilik kesin hiç bir belgeye dayanmamaktadırlar. Doğu, Batı ve Güney Anadoluyu birbirine bağlayan eski yolların Ankaradan geçmekte olduğunu gözönünde bulunduran âlimler, Eti'lerin burada bir garnizon kurmuş olmaları gerektiğine inanıyorlardı. Fakat Kale tepesinde ve eteklerde Hitit Çağma ait hiç bir ize tesadüf edilmemiştir. Son zamanlarda ele geçen eserler, Friglerin Ogüst Mabedi, Doğanbey, Belediye, Soğukkuyu, Çankırıkapı çevresinde oturduklarını kesin olarak göstermiştir. Kalenin içinde bu çağa ait bir şey ele geçmemiştir. Şimdiki Ankara Kalesinin daha Frigler zamanında kurulmuş olduğunu kabul etmek güçleşmiştir.

M.ö. II. Yüzyılın başında Romalılar Galatia'yı ele geçirdiği sırada Ankara'da bir Kalenin varolduğu bilinmektedir. Tektosag'lar Romalılardan kaçarak bu Kaleye sığınmışlardı. Romalılar zamanında şehir büyümüş, mahalleler Kale dışına taşmıştır. M.S. 222 - 2G0 yılları arasında imparator Severus Aleksander İran'a karşı açtığı savaşta yenilmesi üzerine diğer Anadolu şehirleri gibi Ankara'da Derslerin ve Barbarların yağmalarına uğramış, İmparatorluk bu savunmayı başaramadığından hemen her şehir halkı kendi güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Ankara surları bu zamanda büyük bir tâmir görmüş veya yeniden ve temelden yapılmıştır. Daha önce imparator Caracalla'nın Anadolu seyahatinde Ankara surlarını onarttığı biliniyor. Kalenin yenilenmesi VII. nci Yüzyılın ikinci yarısından sonra Arapların Bizans üzerine kuvvetli baskı yaptıkları zamana rastlamaktadır.

¹ Baş tarafı 221 Sayılı Dergide.

1073 te şehrin Selçuklar eline geçtiği biliniyor. Ancak bu çağda Kalenin durumuna dair bilgi yoktur.

1101 de Haçlılar'dan Raymond Ankara Kalesini Selçuklulardan almış ve Kaledeki 200 askeri kılınçtan geçirmiştir. Demek ki Kale bu zamanda çok bozuktur. Alâettin I. Kaleyî yeniden tâmir etti. Keykâvus II. de Kaleye yeni ilâveler yapmıştır.

Osmanlılar zamanında Kale çok ihmal edilmiş, bununla beraber zaman zaman onartılmış ve şehrin dış duvarı genişletilmiştir.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın Oğlu İbrahim Paşa Ankarayı alınca şehrin dış duvarlarını tâmir ettirdi.

1839 da Prusya subaylarından Vinecke tarafından yapılan plânda şehrin genel görünüşü tesbit edilmiştir. Bu plânda iç ve dış Kaleden sonra şehri yürek biçiminde saran bir dış sur görülür. Surun bir ucu Bentderesinin sarp yamacından çıkarak karşıdaki Hıdırlık yamacına, oradan Çankırı Kapısına varır. Sur, Güneye döndükten sonra kıvrılarak Ulus Meydanı yanındaki İstanbul Kapısını meydana getirir. Eski mezarlık önünde şimdiki Osmanlı Bankası yanında İzmir Kapısı, Halkevi önlerinde Namazgâh Kapısı vardır. Güneyde Erzurum Kapısı, Kuzeyde Aynalıkapı ve Kayseri Kapısını geçtikten sonra İç Kaleye yetişen bu sur, şehrin Türkler elinde genişlemiş olan kısımlarının da güvenliğini sağlamıştır.

Ankara çevresindeki sur sürekli bakımsızlık yüzünden yer yer yıkılmış ve yavaş yavaş ortadan kaybolmuştur.

Bugünkü Kale :

İç ve dış Kale olmak üzere iki bölümdür. Yüksek olan İç Kaledir. Dış Kale tepenin Kuzey Batı ve Güney yönlerindedir. Dış Kale, İç Kaleyle Doğuda Şark kalesinde, Batıda Hatipçayına bakan yamaçta birleşir. Dış Kalenin 20 kulesi vardır. Bundan 15 i ayaktadır. Bu son yıllarda esaslı surette onarılmıştır. Dış kalenin iki büyük kapısı vardır. Bunlardan biri Dışkapı, diğeri Hisar Kapısıdır, iç Kalede de Dış Kale gibi Bizans yapı hususiyetleri vardır, iç Kalenin kurulduğu arazi daha sarpdır. Bir kısım duvarlar, Bazalt bloklar üzerine oturtulmuştur. Her iki Kalenin yapı malzemesi umumiyetle Ankara taşıdır. Bununla beraber klâsik çağlara ait yapılardan alınmış mermerlere de rastlanır, iç Kale ortalama olarak 50.000 metre kare bir alanı çevrelemektedir, iç Kale surlarının yüksekliği 14 - 16 metre kadardır. 'Çoğu beş köşeli olan 42 kulesi vardır. Bunlardan 19 u batı yüzdedir. Bu yöndeki duvarla Dış Kale arasına son yıllarda İsmet Paşa Parkı yapılmıştır. İç Kalenin Batıda Genç Kapı, Güneyde Zindan Kapı ve Parmak Kapı adlı üç kapısı vardır, iç Kalenin surları üzerinde de Selçuklular ve Osmanlılar zamanında ilâveler yapılmıştır. Kuzeydeki Akkaleye bitişen ikinci duvar, Selçuk-

lular zamanında kurulmuştur. Kuzey Batıdaki kıvrımda 1249 yılında Selçuklu Sultanı Keykâvus II. nin yaptığı onarımı gösteren bir yazıt vardır. Bu yazıtın hemen altından başlayan ve geriye doğru inen bir yer altı dehlizi görünür. Diğer bir yazıt, Hisar Kapısı üzerindedir. Bu yazıt 1330 tarihlidir. İç Kalenin en yüksek yerindeki Akkale (Alitaşı) bugün müze deposu olarak kullanılmaktadır.)

Yolları :

Ankara ili Doğu - Batı yönünde uzanan eski bir kervan yolu üzerinde bulunmaktadır. Torosları aşarak Anadoluyu Suriye'ye ve Irak'a bağlayan yollar, tarih boyunca ortada bulunan step bölgenin ya Kuzeyini veya Güneyini takip etmiştir. Eskiden bu yollara hâkim olanlar bütün Anadolu'ya sahip olabilmişlerdi, ilk önceleri pek işlek olan bu kervan yolu üzerinde bir menzil vazifesi gören Ankarada hayat, Bizans ve Selçuklular zamanında yolun step bölgenin Güneyindeki kısmı ehemmiyet kesbetmeye başlayınca sönük geçmiştir. Haydarpaşa - Bağdat Demiryolu da eski Güney yolu üzerinden yapılarak Eskişehir'den Ankaraya bir kol uzatılınca, il'in ticarî hayatı canlanmaya başlamıştır. Ankara Başkent olduktan sonra muhtelif yönlerde yapılan yeni yollar sayesinde bölge yine eski önemini kazanmıştır.

Demiryolları :

Ankara ili, Orta Anadolu'yu iki kısma ayırarak Batı - Doğu yönünde uzanan demiryolu üzerindedir. İl, Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz kıyılarıyla, Doğu ve Güney Doğu. Anadolu bölgelerine bağlıdır. Batıda İzmir, Aydın, Denizli, Afyon ve Balıkesir bölgeleriyle, İstanbul'dan gelen demiryolları Eskişehir'de birleşerek tek hat halinde Ankaraya ulaşır. Ankara bu yönde bulunan Haydarpaşaya 577, Balıkesir'e 593, İzmir'e 832, Konya'ya 698, Afyon'a 427, Kütahya'ya 340 ve Eskişehir'e 263 kilometre uzaklıktadır.

Bu hat, Ankara şehrine 110 kilometre mesafede bulunan Beylik köprü istasyonundan itibaren il arazileri içine girer. Başkent'e gelirken sırasıyla 91 kilometre uzakta bulunan Polatlı ilçesine ulaşır. Bu ilçeden sonra Yenidoğan (Samutlu) istasyonundan itibaren Ankara Çayı vadisini takip eder. Bu arada yine sırasıyla Malıköy, Esenkent, Sincanköy, Etimesgut ve Gazi istasyonları bulunmaktadır.

Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden gelen iki hat, Çetinkayada birleşerek tek hat halinde Sivas'a ulaşır. Sivas'ın Kaım istasyonunda Kuzeyden gelen Samsun hattı bu demiryolu ile birleşir. Daha Batıda Kayseri'de de Güney Anadolu illerinden gelen diğer bir demiryolu da bu hatta katılır.

Ankaraya bu kısım üzerinde bulunan İskenderun 814, Adana 675 ve Mersin 694 kilometre uzaklıktadır. Muhtelif yönlerden gelen bu hatlar yine

tek hat halinde Batıya doğru uzanıp Çelikli istasyonunda il topraklarına girer. Buradan itibaren Beyobası, Kırıkkale, İrmak, Elmadağı, Lâlahan, Kayaş ve Mamak gibi belli başlı istasyonlardan sonra Ankara garına girilir. İrmak istasyonunda Zonguldak hattı da bu yol ile birleşir.

Ankara, Haydarpaşa'ya bağlandığı tren yolu ile bütün Batı memleketleri, Kayseri ve Adana üzerinden ilerleyen diğer bir hat ile Suriye, Mısır, Irak ve Arap memleketleri ile münasebettedir. Doğuya uzanan demiryolu ile de bir taraftan Kafkas memleketlerine, Erzurum'dan itibaren transit şosesi ile İran ve Afganistan'a bağlıdır.

Şoseleri : Ankara ili içinde çok iyi bir yol şebekesi vardır, il ile Kırşehir, Çankırı, Bolu ve Eskişehir illeri arasında muntazam şose yolları bulunmaktadır. Ankaradan itibaren Gölbaşı - Karaali cıvan - Balâ - Karakeçili ~ üzerinden geçen Kırşehir yolu 192 kilometre uzunlukta olup her mevsimde vesaitin işlemesine müsait bir durumdadır. Ankara - Çankırı şosesi Keçiören, Ravli ve Kalecik üzerinden geçmekte olup 149 kilometredir. Ankara - Bolu şosesi, Kızılcahamam - Gerede üzerinden geçmekte ve 200 kilometre uzunluktadır. Ankara şehri Ayaş - Beypazarı - Nallıhan - Göynük - Geyve üzerinden geçen şose ile de İzmit ve İstanbul'a bağlıdır.

11 merkezini Konya - Çorum ve Yozgat şehirlerine bağlayan yolların il dahilindeki kısımları her mevsimde tekerlekli vesaitin işlemesine müsaittir. Konya'ya giden yol Haymana - Yenice üzerinden geçmekte olup 387 kilometre uzunluktadır.

Ankarayı Eskişehir'e bağlayan yol da Polatlı'dan ayrılmaktadır' Çorum'a giden yol, il'in Doğu sınırında bulunan Çelikli istasyonuna kadar Kayaş, Elmadağı ve Kırıkkale'den geçerek demiryoluna paralel olarak uzanır.

Yozgat'a, Çelikli . Çorum şosesi üzerinde bulunan Sungurlu ilçesinden geçen 264 kilometrelik bir yol vardır.

Koçhisar ilçesi hariç tutulacak olursa Başkent ile bütün ilçeler arasında muntazam şoseler bulunmaktadır.

Nallıhanı il merkezine bağlayan şose, Beypazarı ve Ayaş ilçelerinden geçmektedir. Ankara şehrinden B.M.M. köşesinden başlayan bu şose, Akköprüden itibaren Etlik sırtlarının güney yamaçlarını takip ederek Orman çiftliğinin kuzey kısmından geçmektedir. Şehirden itibaren yolun 19 uncu kilometresinden kuzeye Kızılcahamam yolu ayrılır. Bu noktadan itibaren batıya doğru uzanan yol, solda Sincanköy ve Zir'i bırakmak suretiyle Ayaş'a varır. Yolun her iki tarafında sık sık çeşme ve kuyular bulunduğu gibi. 31 inci kilometrede Ova Çayı üzerindeki büyük köprüden geçilir. Ayaş ilçesinde 5-6 Km. de yol Ayaş dağlarından aynı ismi alan bir bel'den aşmakta olup, fazla kar yağdığı zaman kısa bir müddet için bu yolun kapandığı görülür.

Kızılcahamam - Ankara şosesi Ayaş yolunun ilk 19 uncu kilometresinde ayrılır. Bu noktadan itibaren Kuzey'e doğru uzanan yol, 30 uncu kilometrede solda Bitik bucağını bırakarak ova çayı üzerinde bulunan ve birbirine yakın 5 büyük köprüyü geçer. Bitikken itibaren 37 nci kilometrede Kızılcahamam'a varılır. Ankara - Kızılcahamam arası 86 kilometredir. Yolun kenarında çeşme ve kuyular vardır.

Çubuk ilçesi Ankaraya 44 kilometre mesafededir. Bu yolun ilk 8 inci kilometresi asfalt olup geri kalan 36 kilometresi şosedir. Şehrin Kuzeyinden, Dışkapıdan (Yıldırım Beyazıt) itibaren ağaçlıklar arasında ilerleyen yolun 6 ncı kilometresinde Çubuk Çayı köprüsüne ulaşılır. Buradan sağa, Solfasol köyü yolu ayrılır. Köprüden itibaren her iki tarafı bağ ve bahçelikler ve meyva ağaçlarıyla kaplı vâdiyi takip eden yol, 8 inci kilometrede iki kısma ayrılır. Sağa Baraj yolu, sola da Çubuk yolu gider. Baraj buradan sonra 3 kilometre mesafededir.

Ankara'dan Kırıkkaleye giden yol, demiryolu vâdisini tâkip eder.

Balâ, Koçhisar, Haymana, Polatlı ilçelerini il merkezine bağlayan yollar, Başkent'in Güneyinde Dikmen bucağından geçen yoldur. Bu yolun Dikmen'e kadar olan ilk 9 kilometresi asfalt, 9-12 kilometre arası katran kaplamalıdır.

Şehirden itibaren 20 nci kilometrede Gölbaşı bucağına varılıp buradan yol iki kısma ayrılır. Sola ayrılan yol Balâ yolu olup, Gölbaşından itibaren 49 uncu kilometrede ilçeye ulaşır.

Haymana ve Polatlı yolları Balâ yolundan Gölbaşı'nda ayrılmaktadır. Muntazam olan bu şosenin kenarlarında çeşme yoktur. Haymana Ankara'ya 76 kilometre uzaklıktadır.

Polatlı'ya Haymana'dan geçen ve ilçeden 43 kilometre uzunlukta bulunan bir şose ile gidilir. Ayrıca Ankaradan itibaren demiryolunun kenarını takip ederek uzanan bir kısa karayolu daha vardır ki bu yolun Etimesgut'a kadar olan kısmı şosedir.

Hava Yolları:

Ankara Hava Yollarının bir kavşak yeri olması bakımından gittikçe önem kazanmıştır. Devlet Hava Yolları yolcu tayyareleri Doğuda Sivas üzerinden Erzurum'a, diğer taraftan Elâzığ - Van'a, Güneyde Konya üzerinden Adana'ya ve Afyon'dan geçen bir hat ile Antalya'ya, bir diğer hat da Afyon - İzmir üzerinden İstanbul'a ve Batıda muhtelif yerlerde uzanan hava hatları vasıtasıyla yurdun Doğu ve Batı illeri arasında Ankara'da aktarma yapmak suretiyle en kısa seyahat temin edilmektedir.

Daha 1934 te kurulmaya başlanan Hava Meydanı ve tesislerine (800, 1.100, 1.600 m. uzunluğunda ve her biri 40 m. genişliğinde 3 pist, binalar...),

1944 te meteoroloji tesisleri eklenmiş, aynı yılda telsiz teşkilâtı yapılmıştır. Bugün memleket içi hava yollarının bir kavşak yeri olan Ankara Hava Meydanı, 1946 da başlayan Amerikan, İngiliz, Fransız, İsveç, Çekoslovakya hava gidiş gelişlerine açılmıştır.

Taşıtları:

Şehrin türlü bölümleri arasında işleyen taşıtlar arasında bugün banliyö trenleriyle otobüsler, dolmuş ve taksiler başta gelmektedir. Ankara istasyonu ile Batıda Gazi ve Etimesgut istasyonları, Doğuda Kayaş arasında sık sık işleyen banliyö trenleri vardır. Ancak daha çok demiryolu boyuna bağlı kalan bu taşıtın yanında şehrin her yönüne doğru daha sık gidiş gelişlerle işleyen otobüsler, gerek şehir içi ve gerekse banliyöler için daha elverişli olmuş, böylece türlü büyüklükteki otobüsler Ulus Meydanından her yöne (Cebeci, Yenışehir ve Bakanlıklar, Bahçelievler, Keçiören, Yenimahalle, Küçük Esat, Balgat, Kavaklıdere, Hisar, Subayevleri, Ayrancı, Dikmen, Çankaya, Maltepe) işlemektedirler. 1947 den beri şimdilik Ulus Meydanı ile Bakanlıklar arasında trolleybüsler işlemeye başlamış, bu hat Yıldırım Beyazıt'a kadar da uzatılmıştır.

Ankarayı çevresindeki şehir ve kasabalara bağlayan kamyon, otomobil, araba ve yük hayvanları da vardır.

İçme Suları:

Kısa zamanda sür'atle büyüyen Ankara'da içme ve kullanma suyu meselesi, önemini her gün biraz daha çok hissettirmiş, şehre su sağlanması için büyük teşebbüslere geçilmiştir.

Romalılarla Selçuk ve Osmanlı devirlerinde yapılmış olan su yolları zamanla harab olmuştur. 1859 yılında Ankaraya gelmiş olan seyyah A. D. Mordtmann, şehrin hemen hemen susuz denecek bir durumda olduğunu, şehirde yalnız bir kaç çeşme bulunduğunu kaydetmiştir. Sonraları 1890 da Vali Âbidin Paşa zamanında, şehre 30 kilometre kadar uzaklıkta bulunan Elma Dağının eteklerindeki kaynak suları (Kehliz kaynakları) borularla Ankaraya getirilmiş ise de, zamanının ihtiyacını ancak gideren bu su, şehir büyümeye yüz tutunca yetecek derecede olmaktan çıkmıştır. Büyüyen şehrin her türlü su ihtiyacını (içme, kullanma, sulama endüstriye gereken su) karşılamak için daha ilk yıllarda türlü yollara başvurulmuş, bu arada Ankaranın muhtelif yönlerinde bentler yapılmış (Bent Deresi ile İncesu'yun sularını toplayıp Orman Çiftliğine veren Akköprü yakınındaki Küçük Bent, yine şehrin Batısında şehre 3 kilometre uzaklıkta 1928 de yapılan daha büyük bir bent, Çimento Fabrikası ile Güvercinlik yakınındaki bentler), yer altı sularından da faydalanma yoluna gidilmiş (Balgat ve Kutuk'un civarındaki toplama havuzları, Gazi istasyonu çevresi ile Etimesgut, yakınındaki

arteziyen kuyuları ve Kaptaj tertibatı vesaire), böylece şehire ve banliyölerine gereken su sağlanmaya çalışılmıştır. Yine bu arada şehrin Doğusunda Koşunlar Vadisinin dar bir yerinde bent yapılarak burada biriken suların Ankaraya verilmesi yoluna gidilmiş, bir Kaptaj yapılarak buradan sular borularla Cebeci'ye getirilmiş (10 kilometre), su yolu buradan ikiye ayrılarak birisi Yenişehir'e, ötekisi Eskişehir'e yönlendirilmiştir. Ankara için önemli bir su deposu durumunda bulunduğu ve bütün sularıyla 200.000 kişilik bir şehir ihtiyacını karşılayabileceği anlaşılan Elmadağından başka Çubuk vâdisi ve çevresinin sularından da faydalanmak gerekmiş. 1929 - 1936 yılları arasında burada bir baraj yapılmıştır. Ulus Meydanından 11 kilometre kadar Kuzeyde bulunan Çubuk Çayının dar vadisi boyunca kurulmuş bulunan bu baraj, hem Ankara'nın Batısındaki geniş toprakların (50.000 Dekar) sulanması, hem de şehrin içme ve kullanma suyunu sağlamak düşüncesiyle yapılmıştır. 200 m. genişliğinde ve 68 m. yüksekliğinde olan bu barajın arkasında 7 kilometre kadar boyunca ve birikmiş su tutarı 13,5 milyon metre küpü bulan ince uzun bir göl teşekkül etmiştir, önceleri çıplak ve kayalık yerlerden başka bir şey olmayan Baraj çevresi ağaçlandırılarak (140.000 çam ve akasya) ve şehre yazın otobüslerin işlediği bir asfaltlı yolla bağlanarak Ankaranın başlıca mesire yerlerinden biri olmuştur.

Yukarda izah ettiğimiz gibi 3 menbadan gelen Ankara'nın suları şehir dahilinde 50 mm. den 610 mm. ye kadar muhtelif kuturda 350 kilometrelik bir şebeke vastasıyla 16.000 e yakın aboneye dağıtılmaktadır.

1951 senesi başında mevcut menbaların 32.000 ton miktarındaki verimini 1950 senesi nihayetinde 55.000 tona çıkaran idare'1952 senesi başından itibaren bu miktarı 80.000 tona çıkartmak için bütün hızı ile çalışmaktadır.

Bu çalışmalar şu suretle hülâsa edilebilir:

a) Üreğil'de verimsiz vaziyette olan 6 kuyu yerine daha teknik evsafly yeni 6 derin kuyu yapılmış ve bu suretle Üreğil kuyularının su sarfiyatı % 30 - 40 nisbetinde arttırılmak imkânı sağlanmışır.

b) Filitre ilâve kompartımanına ait montaj işleriyle binanın dahili inşaat ve döşeme işleri ikmal edilmiş, bu suretle filitrenin 24.000 ton kaabiliyeti 32.000 tona çıkarılmışır.

Filitre ilâve kompartımanının eski filitre tesisatına raptı için bir tünel inşaatı meydana getirilmiş ve eski filitreye su veren 400 mm. çapındaki borunun gayrı kâfi olmasından Çubuk Barajı 600 mm. borusu filitreye kadar yeni 600 lük bir hatla uzatılmışır.

Bundan maada Kalaba sularına da filitredeki temiz su deposundan bağlantı boruları döşenmiş ve bu suretle bu kuyulardan istihsal edilip halen şehre doğrudan doğruya verilen suların da filitre deposuna alınması ve oradan şehrin ana depolarına verilmesi temin edilmiştir. Filitrede mevcut

24.000 ton suya ilâve kompartımanından 8.000 ve Kalaba kuyularından 12.000 ton olmak üzere cem'an 20.000 ton su ilâvesiyle 44.000 ton suyun Bedesten ve Atpazarı depolarına yükselmesini sağlamak üzere mevcut tulumba istasyonu 4 tulumba ile takviye edilmiştir.

Bu tulumbalardan 2 adet 400 tonluk tulumba ile Bedesten deposuna ait 600 lük hat geçen sene 3 ay gibi kısa bir zamanda döşenmiştir. Diğer 2 adet 72 tonluk tulumbalarla da ucuz arsalar ve Keçiören'e su verilmiştir.

Filitreden ucuz arsalarla su vermek için de 700 m. tulünde Yıldırım Beyazıt'a kadar 200 mm. çapında boru döşenmiştir.

Bahçelievlerde 44 üncü Sokakta muntazam ve tazyikli su almasını temin için su deposuna bir tulumba konulmuş olup bu tulumbanın montajı ikmal edilmiştir.

Ayrıca 3000 metre tulünde de çeşme hatları tesis ve fakir halka bu hatlar üzerine konulan 25 i mütecaviz çeşme ile su verilmesi sağlanmıştır.

Elektrik, Havagazı :

Şhrin bir elektrik fabrikasından başka bir de havagazı fabrikası vardır.

Ankara Elektrik fabrikası : Şhrin en büyük sınai tesislerinden biridir. Müessesenin 115 kilometrelik yer altı kablosu olup bunun 31 kilometresi alçak tevettürlü, 84 kilometresi ise yüksek tevettürlü çalışır. Hava hattı 144 kilometre olup bunun 103 kilometresinden alçak tevettürlü, 41 kilometresinden yüksek tevettürlü cereyan geçer.

Sokak tenviratına mahsus şebeke ise bunlardan hariç olup bu tenvirat 29 kilometrelik yer altı kablosu ve 82 kilometrelik, hava hattı ile temin edilir. Şehir voltu 220 dir.

Bu fabrikanın ceryanı ile ev ve resmî dairelerin ışıık ihtiyaçları karşılandığı gibi bir çok atölye ve fabrikalar da cereyandan faydalanırlar.

Havagazı Fabrikası: 24 saatlik verimi 21.000 metre küp olan bu fabrika istihsal ettiği havagazını 164 kilometrelik bir şebeke ile şehre dağıtır.

Şimdilik bu fabrikadan Keçiören, Etlik, Dikmen, Mamak, Kavas gibi yerler faydalanamamaktadırlar. Fabrika ayrıca senede 8.500 ton kok kömürü ve 400 ton kadar katran ve emsali istihsal eder.

Muhabere Vasıtaları :

Ankarada şehir içinde otomatik telefon ve tesisatı bulunduğu gibi ilçelerine de umumi telefon ile bağlıdır. Ehemmiyetli merkezlere şehirlerarası telefon tesisatı vardır. Keza Milletlerarası telefon şebekesine bağlı bulunduğundan 'dünyanın birçok merkezleriyle telefon konuşması yapılabilir.

Şhrin genişlemesi yeniden bazı posta ve telgraf şubelerinin açılmasını icab ettirmiş ve muhtelif semtlerde posta muhabere merkezleri tesis edilmiştir.

EKONOMİK DURUM

Osmanlı devrinde Ankara'da ekonomik durum : Ankaranın tarihinde “esnaf loncaları”nın büyük rolleri vardır. Hattâ Anadolu küçük beyliklere parçalandığı sıralarda, dinî - iktisadî bir tarikat olan Ahilik, adı geçen esnaf teşkilâtına dayanarak Ankarayı yarı bağımsız bir şehir cumhuriyeti halinde idare etmişti. Fakat zamanla Ahilik ve onun .dayandığı esnaf loncaları bozulmaya yüz tutmuştur. XVI ve XVII nci yüzyıllarda Ankara'da 12 kadar korporasyon vardı En kuvvetli korporasyon Sof Esnaf teşkilâtı idi. Bunların başında bulunan kimseye “Sof Şeyhi”, yahut “Ahi” deniyordu. Kadî, müftü ve şehir kethüdasından sonra şehrin en nüfuzlu adamı idi. Bundan sonra önemli korporasyonlar “debbağ esnafı” ve “Bezzaz” lardı; bunların reislerine de “Ahi”, yahut “Şeyh” deniyordu. Ve bunlar İstanbul'dan beratları verilerek tâyin olunuyorlardı.

Ankara esnaf teşkilâtının inhisarcı geleneğine ilk darbeyi büyük Celâli isyanları vurmuştu. Şehire geniş ölçüde dışardan halk sığınınca işleri şeyhlerin emri ile idare etmek imkânı kalmamıştır. Bilhassa Türkmenler şehirde her işi yapmaya başlamışlar, tiftik alıp satma ticaretini dükkânlardan açık pazarlara, perakendecilikten toptancılığa çevirmişlerdir. Bundan hususiyle iplik yapan fakir kadınlar zarar görüyorlardı. Diğer esnafın da işi böylece bozulmuş, “ayak ticareti” adını verdikleri genel pazarlarda doğrudan doğruya müşteriye mal satma usulü gelişmiş, bu hal dükkâncıların çok zararına olmuştur. Korporasyonların bütün şikâyetlerine ve alınan tedbirlere rağmen ticaretin serbestleşmesinin önüne geçilememiştir. Ankara'da ekonomi hayatı Atpazarı, Karaoğlan, Tahtakale ve Koyun pazarı gibi yerlerde toplanmıştı. Buraları birbirine bağlayan yolların iki tarafı dükkânlarla dolu idi. Büyük hanlar Atpazarı ve Bezzazistan etrafında toplanmıştı.

Görünüşe nazaran, Ankaranın en parlak devri XVI. ncı yüzyıldır. Bu sıralarda şehir eski hududunu aşmış, Hisar'ın Batı ve Güney eteklerinde hayli yayılmıştır. Fakat arkasından başgösteren uzun kıtlık yılları ve çıkan yangınlar yüzünden yeniden boşalma başlamıştır. XVIII. inci yüzyılın başlarında Ankaranın nüfusu 45.000 olarak tahmin ediliyor. Ankara için pek önemli olan tiftik endüstrisinin gerilemesi ile şehrin ekonomik hayatı durgunlaşmış, Osmanlıların son zamanlarında nüfus 32.000 kişiye kadar düşmüştür. Şehirdeki ticaret ve sanayiden devlete gelir temin etmek üzere “ihtisap” ve “damga” mukataaları adı verilen iki ayrı idare vardı.

İmparatorluğun iç alışveriş hayatının çok canlı olduğu XVI. ve XVII. yüzyıllarda Ankara Doğu ile Batı arasında işlek bir kervan ticaretinin merkezi idi. Halep, Bağdat ve İran'dan Kayseri yolu ile gelen kervanlar Anka-

radan geçerek Batıya doğru gidiyorlardı. Daha pek çok yönlerden gelen bir çok kervanlar da Ankara'ya sof yüklemeye geliyorlardı. Hülâsa Ankara İstanbul ve Balkanlarla Doğu arasındaki ticari münasebette önemli rol oynuyordu.

Ankaranın Sof dokumacılığı çok ilerlemişti.. Ankaranın kumaşları dünyanın her tarafında rağbet kazanmıştı (Sof, Mukaddem kuşak, muhayyer). Başlıca alıcılar Lehistan, Avusturya, Venedik, Felemenk. İngiltere, Suriye ve Mısır'dı.

Bugünkü Durum : Yeraltı servetleri ve madenleri :

Ankara ilinin madenleri çeşitli ve oldukça zengindir. M.T.A. tarafından il'de plânlı bir şekilde araştırmalar yapılmıştır.

Başkent civarında telsizlerle solfasol köyü arasında bulunan Karacakaya, Dikmen, Keçiören, Mamak, Solfasol, Zir, Etimesgut, Etlik, Pamuklar ve daha bir çok yerlerde Kalker taşı, parke ve yapı taşı, kuvarst ocaklarıyla Orman Çiftliği, Sincan Köy, Yenidoğan, üreğil, Solfasol, Mamak, Zir, Kalaba civarlarında kum ocakları, Çinçin, Dikmen, Elmadağında kireç taş? ocakları vardır.

Gölbaşı ve Malıköy civarında da tuğla ve kiremit yapmaya elverişli topraklar vardır. Bilhassa Gölbaşı tuğla ve kiremit yapmak için en iyi cins toprağa mâliktir.

Sanayii :

İl'de büyük sanayi kurumları yoktur. İlçelerde mahallî ihtiyacı karşılayan ve kısmen istihsalini civara da sevkenen ve gıdai maddeler üzerine çalışan küçük atölye, imalâthane ve tamirhanelerle merkez ilçesine ait topraklarda küçük imalâthaneler ve çimento, un, bulgur, makarna, bira fabrikaları ile şaraphaneler vardır.

Dokumacılığı : İl'de bir miktar dokuma tezgâhı bulunup dokunan bez, çarşaf, başörtüsü, diril gibi dokumalar mahallî ihtiyacın bir kısmını karşılamaktadır.

Ziraat ve bitki sanayii: Merkezde bulunan imalâthanelere kerestenin bir kısmı ilçelerden bir kısmı da il dışından getirilerek işlenir.

ildeki bağlardan istihsal edilen üzümlerin büyük bir kısmı yaş olarak sarfedilmekte ve bunlardan mahallî ihtiyacı karşılayacak kadar pekmez, cevizli sucuk ile önemli bir kısımdan şarap yapılmaktadır.

İl merkezinde Devlet Ziraat İşletmesi Kurumuna ait Orman Çiftliğinde bir şarap ve şıra imalâthanesi ile Kavaklıdere Şarap Fabrikası, ve başka şarap imalâthaneleri vardır.

Orman Çiftliğinde bir Bira Fabrikası vardır.

Hayvancılık sanayii : Şehrin süt, yağ ve peynir ihtiyacının mühim bir

kısmını temin eden Orman Çiftliğidir. Burada fennî bir mandıra olup civar köylerden de süt alınarak pastörize edilir.

Ankara keçilerinin tiftiklerinden yapılan sof lar tarihe karışmıştır. Yıllarca himayesizlik yüzünden sof tezgâh miktarı azalmış, son senelerde Zir bucağında bulunan iki tezgâh da bugün işlemez bir hale gelmiştir. Bazı köylerde tiftikten el ile çorap ve eldiven örülür.

Maden Sanayii : İl'de maden işleyen büyük kurumlar yoktur. İlçelerde mahallî ihtiyacı karşılayacak kadar ziraat âletleri ve araba tâmiri işleriyle uğraşan küçük atölye ve imalâthaneler vardır.

11 merkezinin Orman Çiftliğinde her türlü döküm işleri yapan bir dökümhanesi de bulunan Ziraat Aletleri Fabrikası vardır. Bu fabrikada yapılan pulluk ve orak makinaları ile diğer âletler yurdun her tarafına gönderilmektedir. Bunlardan başka şehirde kauçuk, lâstik, motor, otomobil ve her çeşit makina tâmiri işleriyle uğraşan bir çok atölyeler ve araba imalâthaneleri de bulunmaktadır. Akköprü semtinde bir mermer fabrikası vardır.

Ticaret: İlin ticaret maddelerinin başında hububat, tiftik, yapağı ve deri gelmektedir. Bunlardan başka pirinç, çimento ve şarap başlıca alım ve satımı yapılan maddelerdir.

Ankara şehri her şeyden önce müstehlik bir merkez olup buraya yurdun her tarafından her çeşit madde gelir.

Geniş bir arazi üzerinde bulunan ilçelerin istihsal ettiği mahsullerden bir kısmı merkez ilçesine sevkedilmekle beraber diğer kısımların alım ve satımları yerlerinde yapıp en yakın istasyonlar vasıtasıyla sevkedilirler. Başkent'de ve diğer ilçelerde bulunan imalâthanelerde yapılan şarapların bir kısmı yurdun her tarafına gönderilir.

Pirinç istihsalâtının bir kısmı başkente gönderilir, diğer kısmı da civar istasyonlardan başka yerlere sevk edilir. İl merkezine bilhassa turfanda olarak muhtelif bölgelerden sebze ve meyva gelmektedir. Sebze bahçeleri il ihtiyacını sağlayacak durumdadır. Çok nefis olan armut gibi meyvalar da diğer illere gönderilir, ilde hayvan derisi ticareti de önemlidir ve tiftik, yapağı ticaretinde başta gelir.

İl içinde çıkan yağ, peynir vesaire gibi hayvan mahsulleri il merkezi ihtiyacını karşılamadığından Urfa, Diyarbakır, Edirne, Kars ve daha birçok bölgelerden ithalât yapılır.

Pek eskiden beri tanınmış olan nefis Ankara balı ilçeleriyle başkent arasında ticaret mevzuu teşkil eder.

Orman Çiftliğinde bulunan Bira Fabrikasının istihsalı de Trakya ve Marmara bölgesi hariç olmak üzere yurdun her tarafına gönderilir. Aynı

Çiftlikte bulunan Ziraat Âletleri Fabrikasının yaptığı pulluklarla Çimento Fabrikasının istihsalâtı sevkedilen başlıca maddelerdendir.

Ankara tiftikleri İstanbul Limanı vasıtasıyla dış memleketlere de sevkedilir.

Ankara başşehir olmasından ötürü yurdun diğer köşelerinde bulunan bazı ticarî teşekküllerin de merkezleri, acenteleri ve ajanlarının burada toplanmış olması, şehrin ekonomik vaziyetini bir kat daha arttırmaktadır.

Bankalar: T. C. Merkez Bankası, T. C. Ziraat Bankası, Sümer Bank, Emlâk ve Kredi Bankası, Eti Bank, İller Bankası, Türkiye İş Bankası, Türk Ticaret Bankası, Osmanlı Bankası Ankara Şubesi, Halk Bankası, Garanti Bankası, Muhabank, Ak Bank, Emniyet Sandığı Ankara şubesi.

Kooperatifler: İstihlâk maddeleri üzerine iş yapan iki kooperatif vardır. Bunlardan birisi merkezi Anafartalar Caddesinde bulunan ve şehrin bazı bölgelerinde şubeleri olan Memurlar Kooperatifidir. Diğeri ise Demirtepe İstihlâk Kooperatifidir. Ticari maksatlarla kurulan bu kooperatiflerden başka Ankarada birçok da yapı kooperatifleri mevcuttur.

Ankara Ticaret ve Sanayi Odası : 1926 senesine kadar maksat ve gayesi bilinmeyen ve Ankara Belediye Binasının bir odasında yalnız Ticaret Odası namıyla bir teşekkülün ismi bulunuyordu. Yeni Ticaret Odaları Kanunu ile ticarî, iktisadi, sınai sahalarda mühim vazifelerle ilgilenen oda, bundan sonra iş hacmini bu esasa göre tanzim etmiştir. Bu arada esnafı bir mercie bağlamak ve oda nizamnamesinde yazılı esaslar dahilinde faaliyette bulunmak üzere birbirleriyle az çok münasebeti olan meslek erbabını birleştirmek suretiyle muhtelif esnaf cemiyeti kurmuş ve bunları da 1932 senesinde faaliyete geçirmiştir. Varidatını ve iş hacmini gittikçe arttıran Oda müstakil bir binaya da sahip olmuştur.

Hâlen Banka, şirket, müessese ve şahıslar olmak üzere Ankara ticaret ve sanayi odasında kayıtlı bulunan üye adedi gittikçe artmaktadır.

Zirai Durum

Ankara'da baharda karların erimesi ve yağış dolayısıyla her taraf kısa bir zaman için otlarla ve çeşitli kır çiçekleriyle bezenir. Ankara Çiğdemi adı verilen bitki bu aylarda çiçek açar. İngiliz Botanikçisi, G. Mav, 1886 da ona ilk önce Ankara çevresinde rastladığı için *Crocus Ancyrensis* (Ankara Çiğdemi) adını vermiştir. Fakat yaz başlarına doğru bu yeşillikler gün geçtikçe sararır, ötede beride kökü derinlerde kısmen sararmış bazı dikenler kalır.

Denilebilir ki vâdilerde meyve ve sebzeçilik, yamaçlarda bağlar ve ziraat alanları, daha yukarı yaylalarda da hayvancılık yapılır.

Ankara çevresi gibi ağaç yetiştirilmesi güç olan bir yerde ormancılıktan çok bahçecilik temellerine dayanılarak, fidanlara bakılması ve hangi ağaçla-

rın yetişebileceğinin denenmesi gerekmiş, 1924 te İstasyonla Gazi Çiftliği arasında bir fidanlıklar meydana getirilmiştir. Bu arada daha ziyade tohum ekmek suretiyle, en çok Gladiyca, akasya, Akçaağaç, Karaağacın yetişebileceği anlaşılmış, çabuk yetişen bu ağaçların altında daha güçlükle tutan ağaçların (dişbudak, çınar, köknar, ladin ve başka çam soyları) yetiştirilmesine doğru gidilmiştir. Bütün bu ağaçlandırma işleri için, Ankaranın ayrı yerlerinde geniş fidanlıklar yapılmış, yılda ortalama yarım milyon kadar fidan dikilmiştir. Bugün Ankaranın içinde böylece yetiştirilmiş parklar (Dilektepe, Kızılay, Meclis Bahçesi) kenarında ve yanında ağaçlıklar serpilmiştir. Bunlar arasında şehrin üç kilometre kadar Batısında, demiryolunun hemen Güneyindeki yamaçlar ve sırtlar üstünde geniş yerlere yayılmış bulunan Orman Çiftliği ile Cebecinin hemen Güneyindeki ağaçlıklar, Gazi Eğitim Enstitüsü yakınındaki orman fidanlığı, başta gelenlerdir.

Ankarada olduğu gibi ilçelerde hattâ köylerde de muhtelif kurumlara ait geniş fidanlıklar kurulmuştur Buralardan alınan fidanlar, her yıl çıplak yerlere dikilmek suretiyle kısa bir zamanda her taraf ağaçlarla örtülmektedir

Ankarada hububattan istihsal fazlalığı sırasına göre başta buğday olmak üzere arpa, yulaf, çavdar, mısır, darı ve burçak da ekilmektedir.

Mercimek ve bir miktar bakla da yetiştirilmektedir. Sovan ve sarımsak da elde edilmektedir.

Gölbaşı ve Orman Çiftliğinde çayırlarda yetişen otlar her yıl biçilerek balyalar haline getirilir.

Armut, Elma, ayva, badem, ceviz, kayısı, kiraz, vişne, zerdali, şeftali ve içde gibi meyva ağaçları oldukça boldur. „

Türkiyede armut istihsalinde Ankara ili birinci gelmekte olup umumi istihsalin % 8 ini vermektedir. H'de armut istihsalı 5.500 ton kadardır. Bu miktarın % 66 sim merkez ilçesi sağlamaktadır.

Yıllık elma istihsalâtı 2000 ton kadardır. Bu miktarın % 66 sim merkez ilçesi sağlar.

Çeşitli erik, ceviz, ayva, kayısı istihsalinde merkez başta gelmektedir.

İl merkezinde çeşitli meyva yetiştiren fidanlıklarda büyük itina ile yetiştirilen fidanlar halka dağıtılarak bir taraftan ilin ağaçlandırılmasına diğer taraftan meyva istihsalinin fazlaştırılmasına çalışılmaktadır.

Meyvalıklarda veya kenarlarında domates, biber, patlıcan vesaire gibi çeşitli sebzelerle kavun ve karpuz da yetiştirilmektedir.

İlin muhtelif yerlerince çiftlikler de vardır. Başta gelen ve il merkezinin Batısında Atatürk tarafından 1925 yılında tesis edilen Orman Çiftliği, Ankara çevresini güzelleştirmek ve tarım işlerinde köylüye örnek olmak, teknik tarı-

mm memlekete girmesi ve kökleşmesini sağlamak amacıyla meydana getirilmiştir. Bu çiftlik, fidanlık, bağlık, meyvalık, sebze bahçesi, ormanlık, çayır ve ekilen topraklar olmak üzere bölümlere ayrılmıştır. Fidanlık kısmında yetiştirilen çeşitli ağaçlar her yıl çiftlikteki ormanlık sahanın biraz daha genişlemesini sağlamaktadır. Çiftlik bağlarında fennî çalışmalarla her cins üzüm yetiştirilmesine muvaffak olunmuştur. Meyvalıktaki ağaçların büyük bir kısmını elma ve armutlar teşkil eder. Bunlardan başka kayısı, vişne, kiraz, badem ve şeftali de vardır. Burada yerli cinslerden başka Kanada cinsi elmalarla Ankara ve Vilyam Düşes cinsi armutlar bulunmaktadır.

Çiftlik arazinin orta kısmını Ankara Ovasının devamı teşkil eder. Bu sahadan Ankara Ovası geçtiğinden bunun üzerine kurulan regilâtörler vasıtasıyla arazi sulanmaktadır. Bu kısımlarda sebze ve baklagiller yetiştirildiği gibi bir kısım saha da çayırık haline getirilmiştir.

Ormanlık kısım teşkil eden ağaçların çoğu akasya olup aralarında çam ve başka ağaçlar da bulunmaktadır.

Hayvancılık işlerinde de kısa bir zamanda büyük gelişmeler olmuş ayrıca çiftlikte bir süt fabrikası ve değirmen ve bir bira fabrikası kurulmuştur. Parkları, hayvanat bahçesi ve gazinosu ile Ankara halkı için bir mesire yeri haline gelmiştir.

Genişliği 102 bin dekar olan bu çiftliği, Atatürk öteki çiftlikleriyle, beraber millete hediye etmiştir. Kuruluş amacına uygun olarak işletilmek ve geliştirilmek üzere çiftliğin idaresi 3308 sayılı kanunla 1938 yılında Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumuna verilmiştir.

Hayvancılığı :

Ankara'da geniş ve kısmen step halinde mer'aların bulunması hayvancılık yapılmasını sağlamaktadır. Küçük ve büyük bas hayvanlar mevcuttur. Küçük baş hayvanlardan koyun, tiftik, kılkeçisi vardır. Koyunların büyük bir kısmı Akkaraman cinsidir. Orman Çiftliğinde Karaman koyunlarının teşkil ettiği sürüler bulunduğu gibi Kıvrırcık, Yarım Kan Merinos ve tecrübe mahiyetinde Astragan dericiliği maksadiyle beslenen saf ve yarım kan Karagül koyunları vardır.

Ankara, keçisiyle de anılır. Ankara keçisi adı verilen tiftik keçileri, ince, parlak ve lüle şeklinde uzun kıvrırcık tüyleri bulunan bir keçi cinsidir. Ankara keçisi eski çağlarda steplerde yaşamış sonra ortadan kalkmış bulunan Capra ile Prisca adlı bir yabanî keçiden meydana gelmiştir.

M.Ö. Anadolu'da yaşamış kavimlerin bıraktıkları eserlerde tiftiğe ait hiç bir kayda rastlanmamaktadır. Halbuki Sümer medeniyetinin ilk devrelerine ait eserlerde güzel ve ince tüylü keçi ile adı keçi ayrı ayrı adlar altında görülmekte ve ince tüylü olanları vücut yapılışı, tüyleri ve boynuzları bakı-

mından bugünkü Ankara Keçisine benzerlik göstermektedir. Tiftik Keçisinin asıl vatani Orta Asyadır. Sümerlerin beraberlerinde getirdikleri keçilerden uzun ve ince tüylü olanlarının Mezapotamyadaki asılları ortadan kalktıktan sonra bunların Fırat'ın Doğusunda yaşamaya devam ettiklerini bugünkü Siirt ile içindeki M.Ö. VI — IX Yüzyıllarda tiftik yetiştiriciliğinin bulunmasıyla anlamaktayız.

Hayvan beslemekte çok usta olan Türkmenlerin Ankara çevresine doğru gitmelerinden sonradır ki tiftiğin buralarda yayılmaya başladığı söylenir.

Bununla beraber Ankara Keçisinin Anadolu'ya Osmanlı Türkleri ile birlikte Doğudan getirildiği ve Ankara bölgesinin çok uygun iklim ve tabiat şartları içinde ve bir çok değişmelerden sonra bugünkü ırklarını kazandığını kabul etmek gerekir.

Türkiye 1938 yılına kadar tiftik istihsal eden ve bunları çeşitli şekillerde işleyen ve ihraç eden biricik memleketti. İngilizler ilk defa olarak 1938 yılında Güney Afrika'daki Kap sömürgesine damızlık tiftik götürmek iznini almışlardır. Bundan sonra türlü tarihlerde başka İngiliz sömürgelerine, Amerika, Fransa, İtalya, Cezayir ve İsviçreye de tiftik damızlıkları götürülmüşse de yalnız Güney Afrika, Avustralya ve Amerika'ya götürülenler tutunmuşlar ve çoğalmışlardır. Şimdi Amerikadaki tiftik keçilerinin sayısı bizdekinden daha çoktur.

Ankara Keçisinin rengi beyazdır. Yalnız Konya, Siirt ve Mardin dolaylarında gümüşü, siyah ve kahverengi tiftiklere de rastlınırsa da asıl beyazları makbuldür. Ve bütün karın altının, ayakların ve boynun tiftikle kaplı olması istenir. Ankara Keçisi yalnız tiftiği için yetiştirilir. Memleketimizde yılda bir defa ve Nisan ayında kırılır. En iyi tiftik oğlaktan elde edilir. Bundan sonra dişiler, erkekler ve nihayet tekeler gelirler. Genel olarak tiftik keçisi sağlamaz, süt tamamiyle yavruya bırakılır. Ankara Keçisinin eti adı keçi etinden daha lezzetli, kolay hazımlı ve kokusuzdur. Tiftik keçisi yavru (oğlak) nın eti de kuzu eti kadar lezzetlidir. Damızlık tiftiklerin kesilmeleri yasaktır. Ancak erkekler kesilebilir.

Evliya Çelebi, Ankara Keçisi hakkında şunları yazıyor. «Tiftik keçisi beyaz, süt gibi olup onun gibi beyaz mahlûk belki yoktur. Sof ipliği bunların yününden hasıl olur. Bu keçilerin tüyünü makas ile kırsalar ipliği haşın olur. Ama yolsalar, harir iyi bir dereceye kadar mülâyim olur. Keçileri yolacak mahalde, kireç ve kül ile suyu karıştırıp keçileri bu şerbetten gaslederler. Zahmetsiz tüyleri kopup çırpıplak kalırlar. İşte sof'u bunun ipliğinden dokurlar. Kadının ve erkek halkının kârı sof ve mümeyyizciliktir.

Sof'u şu veçhile savaç yaparlar: Büyük bir kazanı ateşin üzerine koyup içine arzu ettikleri renkte boya koyarlar. Kazanın yarısına kadar su koyup yavaş yavaş sofları kazan içine yerleştirirler. Kazanın ağızını kapayıp etra-

fını hamur ile sıvayarak kermakerm ateş verirler. Kazanın içinde hararetin şiddetinden buhar soflara verip türlü türlü izler olur. Bu sof dahi Ungüri'ye mahsustur. Frenkler bu Ungüri keçilerinden Frengistana götürüp hayal iplik eğirerek sof dokumak isterler. Keçiler, bir sene içinde bayağı bildiğimiz tüylü keçilerden olur.»

Büyük baş hayvanlar daha çok vâdilerde ve sulak yerlerde beslenmektedirler. Bunların çoğunu kara yerli ırk sığırlar teşkil eder. Bazı çiftliklerde yarım kan Montafon, Kars, Göle, Cenup kırmızısı inekler vardır.

Bunlardan başka sütlerinden faydalanılan manda ve kuvvetlerinden faydalanılan eşek, at, katır vardır.

Tavuk, hindi ve kaz gibi kümes hayvanları oldukça boldur. Ankara Tavukçuluk Enstitüsünde tavukçuluğun inkişafına, yumurtası bol olan Legorin ve Rodeyland cinsi tavuklarla et tavuklarının miktarlarının fazlaştırılmasına çalışılmaktadır.

Ankara balı, çok eskiden beri tanınan şöhretini hiç bir zaman kaybetmemiştir. Mevcut kovanların mühim bir kısmı eski usul sepet kovanlar olmakla beraber yeni ve modern kovanların da miktarı gün geçtikçe artmaktadır. Arıcılık en çok merkez ilçesindedir.

Çay ve derelerde bir miktar sazan balığı avlanmaktadır.

Ankara'nın ötedenberi meşhur olan tavşanının miktarı bugün pek azalmıştır. ipek gibi ince, parlak ve uzun tüylü bir tavşandır. Ankara tavşanı, yabanî tavşanın değişmiş bir şekli olarak kabul edilmektedir. Fakat bu değişmenin Anadolu'da olup olmadığı halındaki fikirler birbirinden ayrıdır. Merinosun kökü olan koyunun ve Ankara Keçisinin meydana gelmelerine sebep olan güzel ve ince tüylülük değişmelerinin hep Anadolu'da olması Ankara Tavşanının da ilk defa Anadolu'da meydana gelmiş olduğuna belki bir delil sayılabilir. Ankara Tavşanı yetiştiriciliğinin gelişmesi, bunların tüylerini işleyecek endüstrinin bulunmasına bağlıdır. Bu endüstriyi ilk defa Fransızlar kurmuştur. Memleketimizde tüy işleyen bir endüstri ve bunun ihracı ile uğraşan bir firma bulunmadığından bu kârlı yetiştiricilik koluna önem verilmemektedir. Bunlarda renk en çok beyazdır. Gri, mavi, esmer renkli Ankara Tavşanları da vardır. Alacalar makbul sayılmaz. Beyazlarında gözler kırmızı, tırnaklar beyazdır. Ankara Tavşanının yünü çok kıymetlidir.

Eski bir şöreti olan ve her iki gözünde ayrı ayrı renkler bulunan beyaz Ankara Kedisi bilhassa Orman Çiftliğinde halen yetiştirilmektedir. Kedilerin en güzeleridir. Uzun ve ipek gibi yumuşak olan tüylerinin rengi beyaz, sarı veya kurşunidir. Alacalı olanları da vardır. Gözleri mavi, sarı, veya kırmızımtıraktır. Bir gözü mavi, bir gözü sarı olanlar da çoktur. Tabanları ve du-

dakları penbedir. Avrupa'ya Anadoludan yayılmıştır. En makbulü kulakları sağır olanlardır.

Çiftlik Hayvanat Bahçesinde Arslan, Kaplan, Kurt, Çakal, Pars, Fil gibi vahşi hayvanlarla yırtıcı kuş, maymun, çeşitli balıklar ve sürünen hayvanların birçok cinsleri vardır.

Kültürel ve Sosyal Durum

Ankara Türkiye Cumhuriyetine merkez olunca sadece siyasî ve idari önem kazanmakla kalmamış, şehrin son yıllardaki gelişimi onu aynı zamanda geniş ölçülü bir kültür merkezi durumuna da yükseltmiştir. Cumhuriyet İdaresi şehrin sosyal hayatına da İnkilâbı sokmak ve Ankarayı Türkiye'nin ileri bir kültür merkezi haline getirmek için durmadan çalışmıştır. Bugün kültürün her şubesinde, tekniğin her çeşidi üzerinde, fennin bütün kollarında kendi sanat ve mesleklerinde başarı kazanmış binlerce insan vardır.

Bunun için Ankara her şeyden önce hâlen Türkiye'nin bir kültür şehridir. Şehrin sınırları içinde bilgi veren her derecedeki okulların miktarı gün geçtikçe atmaktadır. Ana okulundan yüksek okullara kadar her derecedeki kültür müesseseleri Ankara'da toplanmış bulunmaktadır. Bu meyanda tahsil çağını geçirmiş kadın ve erkeklerle mahsus Akşam Kız Sanat ve Akşam Erkek Sanat Okullarıyla ayrıca Ticaret Lisesine bağlı Akşam Daktilo ve Stenografya Kursları da vardır.

Ankara'da bir çok ilkokul vardır. Bunlardan büyük bir kısmı bahçeler, bol ziyalı geniş koridorlar ve salonları bulunan binalar içindedirler. Yeni ilkokulların bazılarında kitap odaları, müzeleri ve temsil sahneleri de vardır.

Orta derecedeki okullarla meslek okulları: Ankara'da 5 Ortaokul, Kız lisesi, Gazi Lisesi, Atatürk Lisesi, Türk Eğitim Derneğinin Kız ve Erkek Özel Yenişehir lisesi, Ticaret Lisesi, İki Erkek Sanat Enstitüsü, İsmet Paşa Kız Enstitüsü, Atatürk Kız Enstitüsü, 1 Yapı Enstitüsü vardır. Bunlardan başka muhtelif Bakanlıklara bağlı Maliye Meslek Okulu, D. D. Y. Meslek Okulu, Kadastro Okulu, Polis Enstitüsü, Ziraat Teknik Aletleri Okulu, Ordu Hastabakıcılık Hemşire Okulu, Sağlık Okulu gibi meslekî bilgi veren okullar mevcuttur.

Yüksek dereceli okullar arasında Siyasal Bilgiler Fakültesi, Gazi Eğitim Enstitüsü, Devlet Konservatuarı, Kız ve Erkek Teknik öğretmen Okulları, Hasan Oğlan Köy Enstitüsünün Yüksek Kısmı ile Harb Okulu, Yedek Subay Okulu ve Jandarma Subay Okulu bulunmaktadır. Bunlardan başka Ankara'da 1946 da dört Fakülteli (Hukuk Fakültesi, 1925, Dil - Tarih ve Coğrafya Fakültesi 1936, Fen Fakültesi 1943, Tıp Fakültesi 1945) tam teşkilâtlı bir Üniversite kurulmuş ve sonradan Yüksek Ziraat Enstitüsünün Ziraat ve Veteriner Fakülteleri de 1948 senesinde Ankara Üniversitesine bağlanmıştır.

Yakın bir gelecekte ayrıca açılacak Teknik üniversite Fakültelerinin yapımı işine de girişilmiştir.

Ankara'nın kültür kurulları arasında bibliyotekler de önemli yer tutmaktadır ki, başlıcalarını yeni kurulmuş olan ve daha şimdiden kitap sayısı yüz bini geçmiş bulunan Millî Kütüphane ile Üniversite, Fakülteler, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Millî Eğitim Vekâleti Kitaplıkları, Türk Tarih Kurumu Kitaplığı teşkil etmektedir.

Bilhassa tarihi ve sosyal eserleriyle bir özellik kazanan Büyük Millet Meclisi Kütüphanesine de müsaade ile girilerek faydalanılabilir.

Kütüphanelerden başka şehrin okuma ihtiyacını karşılayan birçok kitapçılar da vardır. Gün geçtikçe sayıları artmaktadır. Bugün Ankara'da bulunan Kitabevlerinin başında Millî Eğitim Vekâleti Yayınları bulunmaktadır. Diğer Kitabevlerinden bazıları da şunlardır: Akba, Kültür, Berkalp, Haset, Akay, Şencan, Millet Kitabevleri vesaire....

Yayınları: Çeşitli eserlerle günlük haftalık, aylık veya üç ayda bir yayınlanan gazete, mecmua, bültenlerin kültür hayatı üzerinde büyük faydaları vardır.

Basımevleri: Büyük Millet Meclisi Matbaası, Başbakanlık, Millî Eğitim Vekâleti, Jandarma Genel Komutanlığı, Harita Genel Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Millî Savunma Vekâleti Basımevleri gibi devletin malı olanlardan başka büyük, küçük, eski, yeni birçok özel basımevleri de vardır.

Sinemaları: Ankaranın 9 kapalı sineması vardır. Bunlar: Büyük, Ulus, Yeni, Ankara, Park, Sus. Sümer. Nur ve Cebeci sinemalarıdır.

Tiyatroları: 2 tiyatrosu vardır. Opera (Büyük Tiyatro) ve Küçük Tiyatro. Bunlardan başka Ankara Palas Pavyonu, Gar Gazinosu, Süreyya Pavyonu, Karpiç, Yenibar, Nilbar, Orduevi Pavyonu, Güven Gazinosu, Metin Lokali, Tabarin Bar, Tektel Saz Salonu, Esen Park, Aile Bahçesi, Bomonti Gazinosu, Dörtöl Aile Bahçesi, Şehir Bahçesi, Orman Çiftliği Bira Parkı, Orman Çiftliği Marmara Gazinosu gibi eğlence yerleri de vardır.

Parkları: Büyük Millet Meclisi Parkı, Hacettepe Parkı, Kızılay Parkı, Sıhhiye Parkı, Gül Bahçesi, Gençlik Parkı, Maliye Vekâleti Parkı, Hisar Parkı, Şehir Parkı, Samanpazarı Parkı, Emniyet Parkı, Zafer Parkları, Kocatepe Parkı vardır.

Gençlik Parkının bulunduğu yerde Park kurulmadan evvel yarısı bataklık büyük bir çayır vardı. Bu çayırın bir kısmında Ay - Yıldız futbol sahası ve Gençler Birliği bulunuyor, diğer kısmında ise bisiklet kiraya veriliyordu. Park 1940 yılında açılmıştır. Park açıldığı vakit ağaçlar 1 metre boyunda birer fidandı. Çalışma park açıldıktan sonra da devam etti. Bu

fidanlar büyümeleri, tutmaları lâzımdı. Tuzlu bozkır toprağı ve iklimi ile yapılan bu mücadele yıllarca sürdü. Netice bugün meydandadır.

Gençlik Parkı Ankara Belediyesine yeni devredilmiş bulunuyor. Bu park Ankara'da vatandaşın su ve deniz hasretini gideren en müsait sahadır.

İlmî Kurumları: Ankara'da Dil Kurumu, Tarih Kurumu, Coğrafya Kurumu, Hukuk ilmini Yayma Kurumu gibi İlmî teşekküller de vardır.

Spor: Ankara türlü spor hareketlerinin en canlı olduğu şehirlerimizden biridir. Su sporlarından dağcılığa kadar sporun her çeşidi üzerinde çalışacaklar için imkânlar mevcuttur. Binicilik, atıcılık, boks, güreş, futbol, atletizmin bütün kolları, at koşuları, dağcılık ve kayakçılık, tenis, su sporları gibi başlıca şubeler üzerinde her zaman müsabakalar tertip edilmektedir.

Gençlik Parkı Ankaralı için yalnız dinlendirici bir yer olmakla kalmamış su sporlarının ihyasına ve bir su kulübünün açılmasına da imkân sağlamıştır. 1943 senesinde Ankaralı sporsevenlerin teşebbüsleri ile su sporları Kulübü kuruldu.

Bu kulüp son bir kaç senedir belediyenin devamlı himayesi ile çalışma imkânlarını gittikçe arttırmıştır.

19 Mayıs Stadyumu, Polygon, Hipodrom, genel spor alanlarıdır.

Kapalı ve açık tribünleri bulunan 19 Mayıs Stadyumu 25 - 30 bin insanı alacak genişliktedir. Türlü spor vasıtalarıyla beraber duş, kalorifer, istirahat salonu, büfe gibi bütün modern icaplarıyla tesis edilmiş olan stadyumun yalnız Türkiye'de değil Balkan memleketlerinde bile eşi yoktur.

Atış Polygonu gençlerin nişan alma kabiliyetlerinin gelişmesine hizmet etmektedir. Polygonun yanındaki paraşüt kulesi de spor hareketleri için önemlidir. Bu kuleden Türküsü öğrencileri ders görerek faydalanırlar.

Hayır Kurumları: Çocuk Esirgeme Kurumu, Yardım Sevenler Kurumu, Türk Hava Kurumu, Kızılay Kurumu, Türk Maarif Cemiyeti, gibi kuruluların yanında çeşitli esnaf teşekkül ve kurumları da vardır.

Folkloru: Ankaralıların şiirleri, mânileri, ağıtları, ninnileri, masalları, düdür gönderme ve kız verme alma şekilleri, düğünleri, giyimleri, oyunları, inançları anlatılacak mühim hususiyetler arzeder.

Ankara halkının şivesi orta Anadolu vilâyetleri halkından az çok inceliklerle ayrılır.

Ankaralılar düğünlerde eğlenmek için kendilerine has birçok oyunlar oynarlar. Bunlar elekçi oyunu, hortlak oyunu, oğlan oyunu, deli kızın kocaya gitmesi ve Arap oyunudur.

Toplantılar: Muayyen günlerde ve sıra ile geceleri evlerde toplantılar yapılır. Görüşmelerden sonra oyunlara geçilir. Bilhassa yerli müzikten koşmalar, türküler, divanlar, bozlaklar söylenir. Mahallî oyunlardan efe oyunları, tek ve çift oyunlar bir kaç kişinin iştirakiyle oynanır.

Kıyafet: Ankara'da eskiden erkekler ihtiyar ise şalvar, genç ise zıvga giyerlerdi. Bunların üzerine kuşak sarılırdı. Kuşağın içerisine ve arasına renkli mendil, peşkir, tütün doldurulmuş tabaka ve uzun çam ağızlık sokulurdu.

Kadınlardan hali vakti yerinde olanlar Dottri, çinti don üzerine basma entari giyerler. Bunların üzerine salta yahut hırka, başlarına fes, boyunlarına beşibiryerde, inci dizisi takarlar ve ferace bezinden yapılmış çarşaf ile örtünürlerdi.

Fakir veya orta halli kadınlar yalnız Çinti veya dottri giyerlerdi. Ayrıca renkli basmadan bir içlik, içlik üzerine de hırka giyerler, başlarını yaşmak veya çenber ile örterler ve çarşaflanırlardı. Kadınlardan zengin olanlar rugandan kısa ökçeli kunduralar, fakirler zenne yemenisi denilen topuksuz ayakkabılar giyerlerdi.

Yemekler: Ankaranın tavaşı meşhurdur. Diğer yerli yemekler ufak tefek farklarla diğer illerimizde de mevcuttur.

Kazılar :

Ankara ve çevresindeki kazıların tarihi yenidir.

Etiyokuşu Kazısı: Ankara'dan 5 kilometre uzakta Baraja giden yolun kenarında Çubuk suyu kıyısındadır. Bu kazı, üst katlarında klâsik çağ (Roma - Bizans) eserleri vermiştir. İkinci katta Bakır Çağı, en alt katta da paleolitik âletler ele geçmiştir. Ankara bölgesinde belli bir tabakadan elde edilen ilk taş devri âletleri bunlardır. Üstte Roma - Bizans devrine ait oldukça büyük bir sarayın kalıntılarına tesadüf edilmiştir. Bu kazıdan elde edilen eserler şimdi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Antropoloji Enstitüsündedir.

Ahlatlıbel kazısı : Ahlatlıbel Ankaranın 14 kilometre Güney Batısında Taşpınar, Gâvurkale, Haymana yolu üzerindedir. 1933 te yapılan kazı sonunda Ahlatlıbel'in bir Bakırçağı düz yerleşme yeri, bulunan kale duvarlarından bir müstahkem mevki olduğu anlaşılmaktadır. Bu kazıda küçük kaplar, çanaklar, öğütme taşları, mühürler, kemik iğneler, bakır süs eşyası ve kamalar ele geçirilmiştir. Burada ele geçen evler ve büyük dış duvar burasının bir Bey'in müstahkem oturma yeri olduğunu gösteriyor. Maden eşya kap kacak ve mühürler oldukça ileri bir kültüre sahip olduklarını gösteriyor.

Karaoğlan Kazısı : Karaoğlan Höyüğü, bu isimdeki köyün bitişiğindedir. Karaoğlan, Ankaranın 25 kilometre Güneyine düşer. Burada ilk kazı 1930 sonbaharında yapılmıştır. Höyükte aşağıdan yukarıya doğru Kalkolitik Çağ, Bakır Çağı, Eti, Frig, Helenistik, Romen ve Bizans Çağı kültür katlarına ve kalıntılarına rastlanmıştır. Bizans ve Roma Çağları kalıntıları pek

azdır. Höyüğün başlıca karakteri çok önemli bir Frig yerleşme yeri olmasıdır. Bu kata ait pek çok seramik çıkarılmıştır. Bu katta buğday, arpa gibi taneleri öğütmeye yarayan çukur taslar ve çok önemli bir el değirmeni bulunmuştur. Kemikten iğneler, bakır yüzük, taş boncuklar da ele geçirilmiştir. Frig katında şehri çevreleyen bir sur duvarı ile bir çok evler ortaya çıkarılmıştır. Frig ve Eti katlarını bir yangın tabakası birbirinden ayırmaktadır. Eti katındaki çanak çömlek çok çeşitlidir. Karaoğlan Bakır Çağı orta Anadolu'da gelişmiş olan benzerlerinin aynıdır. En alt katta orijinal kalkolitik belgeler de ele geçmiştir. Buradaki Frig, Eti çağlarına ait şehirlerin kuvvetli bir müdafaaya sahip olduğunu kazılarda bulunan duvarlar gösteriyor.

Bitik Kazısı : Bitik Höyüğü Ankaranın 42 kilometre Kuzey Batısındadır. Hüyük 1941 de kazılmıştır. En üst katta klâsik Çağ, daha altta sıra ile Frig, Eti ve Bakır Çağı yerleşme katları meydana çıkarılmıştır. Klâsik Çağ yerleşmesi, üç mimarlık katı ile karakterlenmektedir. Bunun altındaki Frig katı ise çok renkli, çizgili seramiklerle doludur. Eti katında da eski, yeni iki mimarlık bölümü tesbit edilmiştir. Bakır Çağı kapkacağı orta Anadolu'da ele geçen diğer kazı buluntularının aynıdır.

Karalar Kazısı : Karalar, Ankaranın 60 kilometre Kuzey Batısında bir köydür. Kazı 1933 te yapılmıştır. İlk sondaj köyün içinde yapıldı. Burada bir takım küpler, çanak, çömlek ele geçti. Kazıya bir kaç tümülüs üzerinde de devam edildi. Araştırmalarda varılan netice Karaların tarihteki yerinin Klâsik Çağ oluşudur. Tümülüslerde ele geçen eşya Helenistik Çağın karakterini gösterir. Karalardaki tümülüslerden birinde bulunan çifte kümbet, Anadolu'da görülen kubbe sistemi bakımından çok önemlidir.

Gâvurkale Kazısı : 1930 da kazı yapılmıştır. Tepe üzerinde yapılan kazıda elde edilen sonuca göre tepenin ilk duvarları kaya üzerindeki üç kabartma ile yaşıttır. Buradaki kayada bulunan kabartmaların tarihi M. ö. II. nci bin yılın ortası olarak kabul ediliyor. Bu kabartmaların elbiseleri bunların Etilere ait olduğunu göstermektedir, ikinci kültür katı Friglere aittir. Alt kat yani Eti katının kalıntısı bir tapmaktır. Roma ve Bizans çağına ait pek az eşya bulunmuştur. 1936 da yapılan bir inceleme gezisinde de burada ve yamaçlarda Paleolitik âletler bulunmuştur.

Augustus (Oğüst) Mâbedi Kazısı : 1926 — 1928 yıllarında Mâbedin ön kısımlarının açık bulunan bölümlerinde yapılan kazıda buranın M. Ö. 200 yılda yapılmış olduğu neticesine varılmıştır. Sonradan 1939 da yapılan kazıda anıtın basamaklar kısmı meydana çıkarıldı. Kazılar sütunların Korint stilinde olduğunu gösterdi. Böylece anıtın bir kaç yapı devresi geçirmiş olduğu anlaşıldı. Anıtın Doğu Güneyinde yapılan sondajda da bir çok Frig seramiği bulundu. Buna göre burası Frig, Galat, Roma, Bizans, Selçuk ve

Osmanlı çağlarında sürekli yerleşmeye sahne olmuştur. Oğüst Mâbedi yanındaki kazı bize insanların aynı yerde muhtelif çağlarda sürekli surette oturduklarını gösteren güzel bir örnektir.

Çankırıkapı Kazısı ve Roma Hamamı: Hamam Ulus Meydanından Ziraat Enstitüsüne giden yolun solundadır. 1938 yılında kazıya başlandı. O yıl yukardan aşağıya sıra ile Osmanlı, Selçuk, Bizans, Roma ve Frig kültür katları bulundu. Kazıya 1939, 1940 ve 1942 yıllarında da devam edildi, ve nihayet Klâsik Çağa ait olan büyük hamamın hemen hemen tamamı ortaya çıkarıldı. Hamam, buradan çıkan belgelere göre Karakalla zamanında yapılmış, Bizanslılar zamanında da kullanılmıştır. Hamamın bir istilâda yangın neticesinde harab olduğu anlaşıyor.

Tümülüsler (Beştepeler) Kazısı : Anıt Kabrin yapıldığı alandır. Ankara yeni Devletin Başşehri olduğu sıralarda (1926) bu tümülüslerden bir kaç açılmıştır. Esas metotlu kazı 1945 yılında iki tümülüs üzerinde yapılmıştır.

Kazıcıların 1 numaralı Tümülüs diye ad verdikleri yığma mezar 8,5 metre yüksekliğinde ve 50 metre çapında idi. Çukura ardıc kalaslardan yapılmış üstü açık bir sanduka yerleştirilmiştir. Ölünün konulduğu yere giden bir yol veya kapı olmadığından üstten konulmuştur. Çukurun içinde bazılarının içerisinde küller bulunan toprak kaplar ve ölü hediyeleri konulduktan sonra mezarın üstü ve kenarları çakıl taşları ile doldurulmuştur.

Kazılan 2 Numaralı Tümülüs, 1 inci Tümülüsün 82 metre Doğusunda idi. Mezarın üstü 4-4,5 metreyi aşmayan bir toprak yığını ile örtülmüştü. Çukurun derinliği 2, boyu 4.80X3,80 metredir. Bu mezarın içi toprakla doldurulmuş, kenara çakıl taşlarından bir duvar örülmüştür. Çukurun kenarlarını sağlamlaştırmak için ağaç ve dallar da kullanılmıştır. Bu Tümülüste elde edilen eşya birincidekinin her bakımından çok benzerleridir. Her iki mezarda da yanmış insan kemiği parçalarına ve kaplar içinde küle tesadüf edildiğinden ölülerin yakıldıktan sonra gömüldükleri anlaşılmıştır.

Anıtlar : Ankaranın Klâsik Çağ anıtları : Çankırıkapı'da hamam kazısından anlaşıldığı üzere Ankarada 1. Yüzyıldan önceki yıllarda bir meclis binası yapılmıştır. Hamamın önünde bulunan geniş meydana bu yapıya ait mimarlık belgeleri görülmektedir. Şehirde bir tiyatronun da bulunduğu hitabelerden anlaşıyorsa da bu yapının yeri henüz belli değildir. Augustus Mâbedinin yanında bir Hipodromda senlikler yapıldığı kitabelerden anlaşılmaktadır.

Bu çağ yapılarının tahribi Romalılar zamanında başlamış, Bizanslılar zamanında ve Selçuk çağında da devam etmiş olduğundan kitabelere nazaran tesbit edilen anıtlar yerlerinde görülmemektedir. Şehrin korunması maksadiyle Kalenin onanmana taş bulmak ihtiyacı buna sebep olmuş zannedilmektedir.

Augustus (Ogüst) Mâbedi : Mâbet bir dik dörtgen şeklindedir. Dörtüenin kısa tarafında 8, uzun tarafında 15 sütun vardır. Bu anıt, M. Ö; II. nci Yüzyılda yapılmış Helenistik bir eserdir. Büyük İmparator Augustus buraları zaptederek Roma'ya bağladığı sıralarda bu mâbet yeni bir önem kazandı.

Hristiyanlık bu taraflarda kuvvetli şekilde yerleşince Mâbet değiştirilerek kilise haline getirilmiştir. Hacıbayram Camiinin buraya yapılmasından sonra da Mâbette değişiklikler meydana getirilmiştir.

Augustus Mâbedi Kitabesinde; İlähî Augustus'un dünyayı Romanın egemenliği altına almak için yaptığı işleri gösterir.

Julien Sütunu : Ankara Başşehir olmadan önce Maliye Vekâletinin bahçesinde idi. Bayındırlık düzenlemeleri sırasında Defterdarlıkla Valilik arasındaki küçük alana getirildi. Sütunun üzerinde ne vakit ve niçin dikildiğini, gösteren bir yazı veya işaret yoktur. Yüksekliği 15 metre kadardır. Altlığı ve gövdesi sade bir şekilde işlenmiştir. Başlık Bizans sütunlarında sık rastlanan derince işlenen yapraklarla süslüdür. Bu sütuna Julien Sütunu adı verilmişse de Julien tarafından dikildiği katı olarak bilinmiyor. Bizans devrine ait bir eser olan bu sütunun V. inci Yüzyıla ait olduğu zannediliyor.

Camiler : Ankara câmileri İstanbul, Bursa, Edirnedekiler kadar muhteşem olmamakla beraber bunlardaki ahşap - Taşyapı Türk mimarlık tarihi bakımından özellik taşır. Türk oymacılığı ve süsleme sanatı Ankara câmilerinde güzel örnekler vermiştir. Bu bakımdan Ankaradaki Câmi ve mescitlerin Türk sanat tarihinde önemli yeri vardır. Bunlar Arslanhane Câmi (Arslanhane mahallesinde), Ağaçavak Câmi (Akbaş mahallesi Ulucanlar Caddesinde), Ahıyakup Câmi (Çamlıca ve Gaziantep Sokaklarının kavşak noktasında), Ahıelvan Câmi (Ahırap Mahallesinde Koyun Pazarı Sokağında), Alâettin Câmi (İçhisar Sokağında), Cenabiahmetpaşa diğer ismi de Yenıcamı Ahmediye Câmi (Öncebecide Nâzım Bey Mahallesinde), Hacıbayram Câmi (Augustus Mâbedi Meydanında). Karacabey Câmi diğer ismi İmaret Câmi (Sümer Mahallesinde), Kurşunlu Câmi (Anafartalar Caddesinde), Zincirli Câmi (Anafartalar Caddesinde) dir. Dikmen, Kurtuluş, Atıfbey Mahallesi ve Bahçelievler semtlerinde de yeni câmiler yapılmıştır.

Mescitler : Bir veya iki katlıdır. Yapı malzemesi ahşap, taş ve tuğladır. Mihraplar çok kere alçı kabartmadır. Dolap kapakları oymalı ve süslüdür. Boyama suretiyle meydana getirilen şekillerin orijinal motifi çiçektir. Yeşil, kırmızı sarı renkler tercih edilmiştir.

Ahitura Mescidi; Alibey Mescidi, Boyacı Mescidi, Poyracı (Boryacı) Mescidi, Kattani Mescidi, Çengelhan Mescidi, Dindin Mescidi (Rüstem Naâl), Erzurum Mescidi, Eskicioğlu Mescidi, Eyyüp Mescidi, Keçik Mescidi (Cicik), Hacıhalil Mescidi, Hallaçmahmut Mescidi, Helvai Mescidi, (Hacıvaz), Hemhüm Mescidi, Kalekapı Mescidi, Koyunpazarı Mescidi, Kurtuluş Mescidi

(Kulderviş), Mimarzade Mescidi, (Sarıkadızade), Saraçsinan Mescidi, Tabakhane Mescidi, Ürgübi Mescidi vardır.

Eski hanlar: Selçukluların ve Osmanlı İmparatorluğu halkının ticaret hayatında mühim roller oynamıştır. Hanların başlıca karakteri alt katları hayvanların, üst katları insanların barınmasına yarayacak şekilde iki kat üzerine kurulmuş olmalarıdır. Büyük ve dayanıklı bir kapıdan ortadaki geniş, üstü açık avluya girilir. Alt katta depolar, ahırlar, üst katta yanyana dizilmiş küçük, büyük odalar bulunur. Tek katlı hanlar da vardır. Sayısı 30 kadar olan Ankara eski hanlarının çoğu yıkılarak ortadan kalkmıştır. Hayatları uzatılan hanlar, otel, depo ve müze haline getirilenlerdir. Bunlardan başlıcaları :

Bedesten : Ankara Kalesinin Güney Batı yamacındadır. Bedesten bugün bütün dünyanın en büyük Eti müzesidir.

Kurşunlu Han : Bedestenin üstündeki yokuştadır.

Yeni Han : Kurşunlu Hanın yanındadır. Yalnız bir duvarı kalmıştır.

Zafran Hanı: Yeni Hana yakındır.

Pirinç Hanı: Belediyece kamulaştırılarak yerine okul yaptırılmıştır.

Türbeler: Ankara türbeleri de diğer yapılar gibi ihtisamlı değildir. Bugün bir çokları yıkılmış olan türbeler taş ve tuğladan yapılmıştır. Vaktiyle Kırklar makamı denilen yerde Ahmet Tacettin, Kadiçelebi, Şeyh Bahaettin Nakşibendinin türbeleri vardı. Hatip Ahmet İsfehani'nin Türbesi de meşhur olanlardandı. Hatip Çayı adını bu zattan almış olmalıdır. Meşhur Arap Şairi İmrü el - Kays'ın Türbesi bazılarına göre Hıdırlık Tepesindeki bazılarına göre de Yoğunduvâr denilen yerdeki Türbedir. Bu iki Türbe de yıkılmıştır.

Karacabey Türbesi : Sümer Mahallesinde Samsun sokağında İmarat Camiinin avlusundadır. Ankara taşından ve tuğladan yapılmıştır. Zarif bir kubbe ile örtülüdür.

Cenabi Ahmet Paşa Türbesi: Ulucanlarda Sinan Meydanında Cenabi Ahmet Paşa Camiinin solundadır. Camiinin Mimar Sinan tarafından yapıldığı kabul ediliyor. Bu türbe de aynı üsluptadır.

Ahi Şerafettin Türbesi : Arslanhane mahallesinde aynı addaki camiinin karşısındadır. Kubbesinin üstü çatı ile örtülmüştür. Türbe kesme taş ve tuğla ile yapılmıştır.

Hacıbayram Türbesi : Hacıbayram Camiinin önündedir. Türbenin ve Camiinin sahibi Hacıbayram Veli 1430 da ölmüştür. Türbe iri ve kırmızı sert Ankara taşından yapılmıştır, üst kısmı beyaz mermerle örtülmüştür.

Karyağdı Türbesi : İtfaiye meydanındadır. Bir müddet belediyece depo olarak kullanılmıştır. Kurşunları sökülmiş olan Türbenin kubbesi yer yer çatlamıştır. Küçük bir kapısı vardır. Kapının üstünde kaba bir yazı ve onun

altında 985 tarihi okunmaktadır. Yazıdaki Gülü nazikter sözleri burada yatanın bir kız olduğuna dair söylenen rivayeti kuvvetlendirmektedir.

Akköprü : Ankaranın Batı Anadolu ile olan münasebetlerinde bu köprü büyük rol oynamıştır. Yağmur mevsimlerinde oldukça kabaran Çubuk Çayı üzerine kurulmuş olan bu köprü Kızıl Beyin Valiliği zamanında (1222) de yapılmıştır. Kızılbey Selçuk Hükümdarlarından I. inci Alâattin Keykubat'ın Valisi idi. Bu sultanın devri Anadolu'da bir genişleme çağıdır. Köprü 7 gözlüdür. Bunlardan ortadaki üçü diğerlerinden büyüktür. Kitabesi köprünün Batı yüzündedir. Bazalttan yapılmış olan köprünün bazı yerlerinde mermer bloklar da vardır. Köprü Selçuk ustalarının ölmez eserlerinden biridir.

Eski Mezarlıklar : Ankarada ölü gömüldüğü bilinen yerlerin en eskisi eldeki belgelere göre Frig çağına aittir. Asıl Frig mezarlığı bugünkü Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü ile köprü yapılırken meydana çıkarılmıştır. Burada ele geçen kül küpleri, Friglerin ölülerini yakarak gömdüklerini gösteriyor.

Ankarada ele geçen bir çok belgeler Romalıların burada uzun müddet kaldıklarını göstermektedir. Ancak Roma Mezarlığının nerede olduğu kesin olarak bilinmiyor.

Bizans Çağının Ankara Mezarlığı, gene İstasyon civarında ele geçmiştir. Burada Ulaştırma Vekâleti binası temellerinde ve geçit yerinde yapılan toprak düzeltmesi sırasında muhtelif tipte Bizans mezarı çıkmıştı.

Bedestenin onarılması sırasında da açılan mezarın bir Bizanslı Hristiyan'a ait olduğu anlaşılmaktadır.

Şimdiki hapishanenin arkasında yapılan Kızılay Hastahanesi temellerinde üstte Müslüman, altta Bizans mezarlarına rastlanmıştır.

Ziraat Enstitüsüne giden yol ile Etlik yolunun arasında kalan Aşı - Serum evi yapılarının temelleri açılırken üstte bir çok Bizans mezarı bulundu.

Türk Mezarlıkları : Eski Ankara şehrinde Müslüman mezarlıkları camilerin yakınında idi. Bunlardan başka şehrin Doğusunda ve Güneyinde geniş mezarlıklar vardı.

Şehrin sağlığı bakımından bu mezarlıklar kaldırılmıştır. Yalnız Cami avlularındaki mezarlıklar duruyor. Bugün. Arslanhane, Hacımusâ, imaret, Hacıbayram Camilerinin yanındaki mezarlar korunmaktadır. Tarihi değeri olan Müslüman mezar taşlarından bir çoğu Etnografya Müzesinin bahçesinde toplanmıştır. Türk mezar taşları içinde çiçek motifleri ve geometrik şekillerle süslü sanat, eseri olanlar vardır. Bunların çoğu Selçuk mezarlarıdır ve taşların bir kısmına âyetler yazılmıştır.

Osmanlı Devri mezar taşlarının üstünde kavuk şekilleri kabartılmıştır. Mezarlara canlı varlıkların resimleri hemen hemen hiç konulmamıştır. Şüphesiz ki bunda dinî taassubun önemli rolü vardır.

Ankara'da en eski Türk mezarı 1232 tarihli öksüzce Baba Mezarıdır.

Hristiyan mezarlığı ve Wank Manastırı : Manastır Etlige giden yolun sağında askeri depoların bulunduğu sırtlardan biri üzerine 1759'da yapılmıştır. Bugün tamamen yıkılmış olan bu binanın yerinde manastır yapılmadan önce Havarilerden Pavlus'un ziyaret ettiği bir tapınağın olduğu söylenir. Bu tamamıyla bir rivayettir. Manastırın etrafındaki Hristiyan mezarlığında bir çok klâsik yapı parçaları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı üzerinde yatan ölümlere ait yazılmış kitabeler, mezar taşları vardır. Mezar taşlarından bir kısmı Çankırı kapıdaki arkeolojik alana getirilmiştir.

Modern Anıtlar : Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan ve yeni Türk Devleti kurulduktan sonra bu devrimleri ve zaferleri gelecek yüzyıllara anıtlarla duyurma istekleri belirdi. Ulus Meydanındaki Zafer Anıtı : Bu anıt Kurtuluş Savaşı kahramanlarına Türk Ulusunun bir armağanı olarak 1927 yılında dikilmiştir. Anıtı yapan Mimar Heykeltıraş Krippel'dir. Anıtın altlığı Ankara taşındandır. Bu anıt Atatürk'ü, Türk kadını, Türk askerini ve Osmanlı Devletinin batışını, yeni Türk Devletinin parlak bir zafer temeli üzerine kuruluşunu canlandırıyor. Büyük törenler bu anıtın önünde yapılır. Millî günlerde bu âbide çelenklerle süslenir. Anıt bu konu için dikilen eserlerin en güzellerinden biridir.

Etnografya Müzesi önündeki Atatürk Anıtı : İtalyalı Heykeltıraş Canonica tarafından 1927'de Neoklâsik tipinde yapılmıştır. Atatürk asker üniformasıyla bir at üzerindedir. At şaha kalkmamış olmamakla beraber süratle yürür görünüyor. Atatürk'ün omuzlarından aşağıya kayan pelerin, güzel kıvrımlarla arkaya doğru açılmıştır. Bu anıt Etnografya Müzesinin bahçesindedir.

Ordu Evi önündeki Atatürk Heykeli : Bu heykel Yenişehir'de Zafer Meydanındadır. Küçük bir altlık üstünde Atatürk ayakta kılıncı'a dayanmış duruyor. Atatürk bir zafer meydanında tasvir edilmeye çalışılmıştır.

Güvenlik Anıtı : Bu anıt Yenişehir'de Güvenlik Parkındadır. Asıl gövde T şeklindedir. Ve Ankaranın sert kırmızı taşındandır. önde biri ihtiyar adamı diğeri bir genci canlandıran iki heykel vardır. İhtiyar adamın sarkık adaleleri, yorgun yüzü, son yıllarını yaşadığını göstermektedir. İlk güvenin sembolü olan sopa elinde düşmek üzeredir. İhtiyar sol eliyle T'ye dayanmış.

Sert adeleli çıplak genç eline yeni aldığı sopa ile nesilden nesile süregelen korunmayı temsil ediyor.

Kaidenin ortasında Atatürk'ün şu sözleri tunç harfle yazılmış :

TÜRK ÖĞÜN, ÇALIŞ, GÜVEN

Bu yazının sağında bir gurup var, burada Türk polisinin halka yardımı kabartmalarla anlatılmıştır. Bir cinayet sahnesi ve suçluyu adalete teslim için götüren Türk polislerini gösteriyor. Arkada üstte Atatürk, ulus'-

un yaralarını saran bir kahraman olarak yüksek kabartma ile kırmızı taştan kabartılmış, sağında ve solunda dört çıplak insan var. Bunlardan sağdakiler yalın kılınçları ile, modern çağda güveni, soldakiler de birliği temsil ediyorlar.

Altta ortada Romen rakkamlarıyla 1935 yazılı, sağda ve solda yine iki grup var sağdakiler yapıcı ve yaratıcı insan dehasını anlatıyor, demirciler, mühendisler, sanatkarlar ve mütefekkirler görünüyor.

Soldaki grup bir Anadolu köyünü ve çiftçilerini gösteriyor. Bu anıt 1935 te Türk Ulusunun polis ve jandarmasına bir armağanı olarak dikilmiştir. Anıtı yapanların adları tunç levha üzerinde yazılıdır. Bu eser de Türkiye'de dikilen modern anıtların en büyüğüdür.

Müzeler : Eti Müzesi (Arkeoloji Müzesi) : Eti Müzesi Bedesten yapısının ortadaki büyük salonunda kurulmuştur. Ankara'da bir Eti Müzesi kurma işini ortaya atan Atatürk olmuştur. Bedestende şimdilik yalnız Eti eserleri teşhir edilmektedir, üstteki hanla Bedestenin onarımı tamamlanınca Ankaradaki arkeolojik eserlerin hepsi buraya getirilecektir. O vakit Kurşunlu Hanla birlikte (Ankara Arkeoloji Müzesi) kurulmuş olacaktır. Salondaki Eti eserlerinin tarih bakımından en eskileri Alaca Höyükten getirilen büyük Eti Devleti Çağma ait eserlerdir.

Etnografya Müzesi: Eski Halkevi yanındadır. Atatürk'ün muvakkat Kabri olarak da kullanılmaktadır.

SAĞLIK DURUMU

Ankaranın havasının çok iyi olmasına rağmen bugün Gençlik Parkı, Stadyum, Hipodrom olan yerlerde Kanlı Göl ve İstasyon civarının sazlık bataklık ve su birikintileri yüzünden sıtma ve buna benzer hastalıklardan halk kurtulamamakta idi. Ankaranın bu hali Başkent olmasına kadar devam etmiştir. Cumhuriyet idaresi her şeyden önce sağlığı destekleyici tesisler vücuda getirmiş, sıtma mücadele teşkilâtının devamlı çalışmasıyla bataklıklar kurutulmuş ve yeşil sahalara haline konulmuştur. Barajın tesisi ile de şehrin sağlığı daha düzenli bir hale konmuştur.

Hastahaneler : Numune ve Gülhane Askeri Hastahanelerinden başka Devlet Demiryolları, Mevki Hastahanesi, Belediye Hastahanesi, Doğumevi, Emrazı Zühreviye Hastahanesi, Deri ve Tenasül dispanseri ve bir Verem Dispanseri vardır. Bunlardan başka bazı hususi hastahaneler de vardır. Bunlar, Yenişehir Hususî Hastahane ve Doğumevi, Yenişehir Sağlık Yurdu'dur.

Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü bu sıhhi müesseselerin başında gelir. Bu Enstitü bir çok hastalıkların serumlarını hazırlayarak yurdun dört bucağına göndereceği gibi vatandaşları da tedavi etmektedir.

Eczaneleri : Şehrin her tarafına ihtiyacı karşılayacak şekilde serpilmiş olmalarına rağmen çoğu Anafartalar Caddesi üzerindedir. Sayısı 22 yi bulmaktadır. Ankara, Anafartalar, Aktaş, Bayer, Başkent, Bahçelievler, Cebeci, Çankaya, Ege, Erenköy, Güray Gülhane, Hayat, İstanbul, İsmetpaşa, Merkez, Nümune, Sakarya, Sağlık, Üniversite, Yenişehir ve Yeni Eczanedir.

Eskiden şehrin kanalizasyon tesisi yoktu. Ankaranın yepyeni bir şehir olarak kuruluşu kanalizasyon ihtiyacını hissettirmiş ve ihale işi yapılarak tesisata başlanmıştır.

Bibliyografya :

- 1 — Ankara (Tarih - Arkeoloji)
 - 2 — Ankara Rehberi
 - 3 — İnönü Ansiklopedisi
 - 4 — Ankara Budun Bilgisi
 - 5 — İlk Çağda Ankara
 - 6 — Ankaranın İmarı ve Şehirciliğimiz
 - 7 — Türkiye Kılavuzu
 - 8 — Ankara
 - 9 — Ankara Belediye Dergisi
-

KARARLAR

Özü : Belediye Başkanlarına ve Belediye Meclisi azalarına verilecek yolluk H.

**Devlet Şûrası Umumî Heyetinin 53/71-53/72 sayılı ve
23/3/953 tarihli kararı suretidir.**

(Devlet Şûrası ikinci Daire 53/1003,830 sayı 18/3/953 T. karar sureti:)

İzmir Belediye Meclisinden sadır olan 9/6/949 tarihli kararın Belediye Kanununun 74 üncü maddesine istinaden tetkiki ile kafi kararın bildirilmesi talebini mutazammın İçişleri Vekâletinin 9/3/953 tarihli ve M.İ.G.M. 2. Ş. 622-401/8-4382 sayılı tezkeresi, ilişkileriyle birlikte Devlet Şûrası Reisliğine gönderilmiş ve usulen Dairemize havale buyrulmuş olmakla dosya tetkik edildi:

Belediye Meclisi kararı; içişleri Vekâleti tarafından Devlet Şûrası kararına istinaden tamamen yapılan 22/2/949 tarihli tebligata binaen (Belediye ile belediyeye dair Daire ve Müesseselere ait herhangi bir iş için bizzat başkanın göreceği lüzum ve zaruret veya yine belediye işlerinden dolayı vuku bulacak herhangi bir davet üzerine gerek nakil vasıtalarının cinsleri ve gerekse yol istikametlerini tayin ve tercih hakkı başkana bırakılmak kaydı ile kara, deniz, ve hava yollarıyla yapacağı seyahat için birinci mevki ve yataklı gidip gelme ücreti ödenmekle beraber ayrıca İzmir'den ayrıldığı ve İzmir'e döndüğü günler de dahil olmak üzere seyahatte geçireceği hergün için yevmiye 40 lira verilmesini, temsil ettiği makam itibariyle uygun olacağı komisyonumuzca mütalâa olunmuştur

Keyfiyet Sayın Heyetin tasvibine sunulur) şeklindeki bütçe komisyonu mazbatasının aynen kabulü merkezindedir.

İçişleri Vekâletinin tezkeresinde de, mezkûr tamim üzerine karar verilmiş ve bu yolda belediyelerce muamele ceryan etmiş ise de, sonradan Maliye Müfettişlerince yapılan teftişler neticesinde 1846 sayılı kanunun 7 . nci maddesi mucibince umumî harcırah hükümlerine tabi bulunduğu Maliye Vekâletinin 16/1/952 tarihli tezkereleriyle bildirilmiş ve (Mezkûr yazı üzerine Divanı Muhasebat Genel Kurulunca işin müzakeresi sonunda, belediye reislerine 1846 sayılı kanunun 7. nci maddesi hükmüne tevfikan umumî harcırah hükümleri dahilinde ve ençok birinci derecede memura verilecek nisbette harcırah ödeneceğine dair verilen karar 29/4/952 gün ve 622-401- 33/9566 sayılı yazımızla vilâyetlere tebliğ edilmiştir) denildikten sonra aynen: (Bu kerre İzmir Valiliğinden alınan bir yazıda; İzmir Belediye Başka-

nının yolluğuna dair 9/6/949 tarihli Belediye Meclisi kararının Divanı Muhasebat Genel Kurulunun kararıyla iptâl edilemeyeceği ve binaenaleyh Meclis kararına göre günde 40 lira verilmesi gerekeceği mütalâasında bulunmaktadır.

Yukarıda zikri geçen ve sureti ilişikte sunulan Belediye Meclisi kararının 1580 sayılı kanunun 74. üncü maddesi gereğince tetkiki ile karara bağlanması) talep edilmektedir.

İcabi müzakere olundu :

Harcirah kararnamesiyle eklerini tâdil eden 1846 sayılı kanunun 7. nci maddesi hükmü sarîh olmasına ve umumî heyetin 13/10/952 tarihli ve 227/232 sayılı kararı ile tasvip edilerek tekemmül eden dairemizin 26/9/952 tarihli ve 3063/2111 sayılı kararı da bu yolda sadır bulunmasına binaen Belediye Meclisinin 9/6/949 tarihli kararının iptaline 18/3/953 tarihinde ittifakla karar verildi.

Reis	Aza	Aza	Aza	Aza
C. Özal	T. Gerçek	A. Ş. Hocaoglu	A. Unan	H. Balci

Devlet Şûrası Umumî Heyetinin 53-/71/53-72 sayı ve 23/3/953 tarihli kararı suretidir.

İzmir Belediye Meclisinden sadır olan ve Belediye Reisine verilecek harcıraha müteallik bulunan 9/6/949 tarihli kararın Belediye Kanununun 74. ücü maddesi gereğince tetkik ve iptali hakkında olup İçişleri Vekâletinden 9/3/953 tarih ve M.İ.G.M. 2. Ş. 622-408-8/4382 sayılı yazı ile gönderilen evrak üzerine İkinci Dairece müttehaz 18/3/953 tarih ve 1003/830 sayılı kararı havi ilişik mazbata okundu :

Gereği konuşuldu ve düşünöldü :

Müstenit bulunduğü esbabı mucibeye mebni Daire kararı 23/3/953 tarihinde ittifakla tasvip olundu.

Ashı gibidir.